

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2017 MÁRCIUS ■

■	x	MÁRTON LÁSZLÓ	■
		Kalligram – 25 év	
		Könyvek a téren – Szigeti Lászlóról és a Kalligramról	(esszé)
■	8–11	DURST GRÜBEN	■
	8	Articsókák	
	9	Hotel Panama	
	10	Bizonyos helyek	
	11	Az idegen	(versek – Tatár Sándor fordítása)
■	12	CSAPLÁR VILMOS	■
		Tímea szerelmes	(novella)
■	25–27	ERDŐS VIRÁG	■
	25	nézzetek	
	26	ez	(versek)
■	28	KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN	■
		A rendszerváltó	(regényrészlet)
■	39–41	MIRKKA REKOLA	■
	39	[Felemelem a tekintetem...]	
	40	[Épp a behavazott...]	
	41	[Az évek, melyeknek...]	(versek – Polgár Anikó fordítása)
■	42	GYURKOVICS TAMÁS	■
		Mengele bőröndje (<i>Josef M. két halála</i>)	(regényrészlet)
■	48	NEMES Z. MÁRIÓ	■
		Csendhez való jog	(vers)
■	50	TATÁR SÁNDOR	■
		Szerényen (realistán!)	(vers)
■	53	BARTÓK IMRE	■
		J'adoubé	(próza)
■	58–60	BARAK LÁSZLÓ	■
	58	Idegenek	
	59	A kívülálló	
	60	Amíg él	(versek)
■	61–62	FODOR MIKLÓS	■
	61	mamma	
	62	áramlás	
	62	mint egy gyufaszál	(versek)

- 63 **BRENZOVICS MARIANNA** ■
A fal (kispróza)
- 67 **NÉMETH GÁBOR DÁVID** ■
zöld
szárad (versek)
- 68 **SZABÓ GÁBOR** ■
Szenvedélyes érzéketlenség (A Hazai-prózához) (tanulmány)
- 72 **MOLNÁR GÁBOR TAMÁS** ■
Az olvasás és az értelmezés határai az irodalomelméletben
(befogadáselmélet, dekonstrukció, poszthermeneutika) (tanulmány)
- 84 **ALMÁSI MIKLÓS** ■
Minden titkok festészete – Országh Lili (esszé)
- 95 **CSEHY ZOLTÁN** ■
Egy tünékeny világ kitágított pillanatai
(A szomjúság járványa. A mai héber vers. Kétnyelvű antológia) (kritika)
- 97 **FAZEKAS SÁNDOR** ■
A magyar hosszútávfutó magányossága
(Szilasi László: Amíg másokkal voltunk) (kritika)
- 99 **ANTAL NIKOLETT** ■
Egy családragény vége?
(Sacha Batthyányi: És nekem mi közöm ehhez? A családom története) (kritika)
- 102 **BÁN ZOLTÁN ANDRÁS** ■
NOÉ VENDÉGLŐJE – 30. számla
A magyar mentor látogatása (esszé)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu
Csehy Zoltán (Pozsony)
csehyzoltan@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com

Száz Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hiznyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.

Staromestská 6/D

P. O. Box: 223

SK-810 00 Bratislava 1

Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačie;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2017)

Nemzeti Kulturális Alap

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Hlavná / Fő utca
39/17, SK-929 01 Dunajská Streda /
Dunaszerdahely [IČO:42291810] és
a Kalligram Kft., Pozsony.

Nyomja: Expressprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napján.

www.kalligram.eu

Könyvek a téren

Szigeti Lászlóról és a Kalligramról

KALLIGRAM – 25 ÉV

Jusson eszünkbe: amikor beindult a Kalligram, az 1990-es évek elején, éppen megszűnt a Szépirodalmi Könyvkiadó, és valószínűnek látszott, hogy a Magvető is hasonló sorsra jut. 1989 előtt ez a két kiadó volt feljogosítva kortárs magyar – egészen pontosan: magyarországi – szerzők munkáit kiadni. Voltak a szomszédos országokban is magyar könyvkiadók, de ők az adott ország magyar szerzőit publikálták. Elképzelhetetlen lett volna, hogy egy magyarországi szerző könyvét a bukaresti Kriterion jelentesse meg, vagy hogy egy romániai magyar (esetleg nem is magyar) író könyve a pozsonyi Madáchnál lásson napvilágot.

Úgy látszott, hogy a cenzúra megszűnésével a folyamatosság is megszakad a régi és az új könyvkiadás között, és veszendőbe megy a két régi kiadónál évtizedek alatt felhalmozódott szakmai tudás és tapasztalat. Volt olyan nézet, amely szerint erre az új viszonyok között nincs is szükség.

1989-ben egyik napról a másikra áttekinthetetlenül sok könyvkiadó és folyóirat alakult meg. Emlékezzünk az utcai falragaszra: „Van egy jó kézírata? Hozza be nekünk!” A szabadság mámore a káosz érzetével párosult. Évekbe telt, mire nagyjából világossá vált, melyik kiadó marad meg, és melyik sülyed el, melyik blöff, és melyik hoz létre tartós értéket, illetve melyik foglalkozik szépirodalommal, melyik művészettel vagy inkább társadalomtudománnyal.

Ugyanakkor a régóta dédelgetett ábrándok, spontán ötletek, ízlésítéleten alapuló döntések zűrzavaros megvalósítása közepette minden új könyvkiadó bizonygatta, hogy megvan a „profilja”, és csakugyan törekedett is a „profil” kialakítására – nagyjából a régi értelemben, ahogyan azt a Kiadói Főigazgatóság 1989 előtt megkövetelte az állami kiadóktól.

Ehhez képest állított valami lényegesen mást a színre lépő Kalligram, és ezt a lényegesen mást át is ültette a gyakorlatba. Változó hatásfokkal, de folyamatosan és mindent összevéve sikeresen. Átlépte az országok, a kultúrák és a nyelvek közti határvonalakat. Egyszerre lett magyar, szlovák és szlovákiai magyar könyvkiadó, aztán még pesti is. Kiváló magyar szerzőket kezdett publikálni, de néhány év alatt azt is elérte, hogy a szlovák és a cseh irodalom a magyar olvasók számára megszűnjön homályban derengő egzotikum lenni. Nagyjórészt mai vagy tegnapi szerzőket adott ki, de kortársainkká tette a klasszikusokat is. Adott ki a szépirodalom mellett filozófiát, irodalomtudományt és történelmet is, azon belül szlovákiai történelmet. A tudományos igényű életmű-kiadásokkal fehér foltokat tünte-

KALLIGRAM

tett el. És még sorolhatnám, de inkább azt jegyzem meg, hogy az általam használt múlt idő folyamatos múlt, amely magában foglalja a jelen pillanatot is.

A Kalligram kezdettől fogva szintetikus profilra törekedett, anélkül, hogy programja valaha is amorffá vagy diffúzá vált volna. Kultúrák és észjárások közti párbeszédre törekedett, miközben erős állításokat fogalmazott meg irodalomról és történelemről nemcsak könyveinek tartalma révén, hanem már a szerzők és a címek puszta listájával, sőt a könyvek külsejével is. Folyamatos, rendszeres műhelymunkára törekedett, és olyan személyiségeket vonzott magához – a névsor hosszú volna –, akik hozták vagy felépítették műhelyüket, illetve saját személyükben voltak műhely.

Nem szeretem a felsőfokot kizáró értelemben használni, ezért nem állítom, hogy a Kalligram a legilyenebb vagy legolyanabb. Annyi biztos, hogy húsz éve folyamatosan ott van a legjobb és legfontosabb magyar kiadók között, és úgy sejttem – nyelvismeret híján nem tudhatom –, hogy ez a szlovák olda-

lon is így van. Viszont a Kalligram kétlakiságát, amelyen szintetikus jellege alapul, másik határon túli magyar kiadó nem tudta, nem is igazán próbálta megismételni. Egyszeri példa, holott jót tenne a térségnek, ha több hasonló több kultúrájú, több székhelyű kiadó működne a Kárpát-medencében. (Egyetlen távoli hasonlóság jut eszembe, Heckenast Gusztáv pesti kiadóvállalata, amely a reformkor magyar írói mellett jeles osztrák írók műveit is kiadta, németül és magyarul egyaránt, köztük Adalbert Stifter munkáit. A Kalligram azáltal, hogy megjelentette Stifter főművét, a *Nyárutó* című regényt, Heckenast örökségét is óhatatlanul átvette.)

Ahhoz, hogy a Kalligram egyszerre két országban sikeresen működhessen, még hozzá hosszú távon, a nagy szellemi tekintélyű alapítókön és a rátermett munkatársakon kívül szükség volt egy integratív személyiségre is, aki összefogja és mozgásban tartja a kiadót. Ő pedig Szigeti László.

Nem feladatom, hogy részletes portrét rajzoljak róla, viszont röviden összefoglalom azt a néhány tulajdonságát, amelyek alapján érthetővé válik az irodalmi közéletben játszott szerepe.

Először is: szereti a szerzőket és a könyveket. Mindig csodáltam, milyen odaadással fordult Szigeti egy-egy szerző felé, mennyire igyekezett, hogy egész lényét áttekinthesse. Meghitt pillanatokot tudott teremteni, ugyanakkor mindig is távol állt tőle a bizalmaskodás. Fellépésében mindig éreztem egyfajta sármos eleganciát, ami azt is jelenti, hogy jól kommunikál. Meg azt is, hogy felismeri és tiszteli az értéket.

Ugyanakkor, és ez a második, jó gyakorlati érzéke van, ami egyszersmind diplomáciai érzék is. Ügyességét, széles látókörét, szerteágazó kapcsolatait a kiadó javára fordította.

Harmadszor pedig, kissé általánosan azt mondhatom róla, hogy európai személyiség. Konkretabban: olyan magyarság- és Közép-Európa képe van, amely nem illeszkedik semmilyen nacionalista diskurzushoz vagy ellendiskurzushoz. Világról alkotott képe a megértés aktusaiból épül fel, mindig a dolgot, az eseményt vagy a személyt magát nézi és értékeli. Konkrétan gondolkodik, mégis igen határozott elvei vannak. Ezzel magyarázható, hogy miközben létrehozta és működtette a magyar kultúra egyik igen fontos faktorát, el tudta magát fogadtatni a szlovák és a cseh közéletben is.

Próbálok elképzelni Szigeti Lászlót azokban az években, amikor még nem ismertem. Amikor én tizenéves voltam, ő pedig fiatal felnőtt. Amikor én az első színpadi jeleneteimet írtam, ő pedig színházi ember volt. Amikor én könyvtárakban és antikváriumokban kutattam Hrabal itthon hozzáférhető munkái után, ő pedig szóra bírta Hrabalt, és kiszedte belőle a *Zsebcselek* történeteit.

Ha viszont felidézem alakját, azt a személyt, akit ismerek, elsőnek a tér jut eszembe, a pesti Vörösmarty tér a könyvhét standjaival. És mindjárt utána a Rákóczi úti Szlovák Intézet emeleti nagyterme a Kalligram könyvbemutatóival, továbbá a nagyterem előtere és oldalfolyosója a bemutatók utáni társasérettel.

Szigeti Lászlóval ritkán beszélgettem négy szemközt. Ez azt jelenti, hogy amikor felidézem az arcát, majdnem mindig ott van egy vagy több másik arc is mellette. Szigeti László és Balassa Péter. (Ő mutatott be Szigetinek 1992 június elején, természetesen a téren, a Gerbeaud teraszán. Szigeti, úgy emlékszem, Esterházy János politikai pályájáról beszélt: lenyűgözött a szavai mögött álló tudás, de még inkább az, hogy mindezt nem történészként, hanem állampolgárként és egy későbbi nemzedék tagjaként tudja.) Ő és Mészöly Miklós, ő és Polcz Alaine. (Ez két különböző történet. Az egyik az 1990-es évek első felében, a másik egy évizeddel később játszódik, legalábbis az én emlékezetemben.) Ő és Szegedy-Maszácz Mihály, ő és Esterházy Péter. Ő és Adamik Lajos, ő és Mészáros Sándor. Utóbbiak említése már a Szigeti Lászlóhoz és a Kalligramhoz fűződő munkakapcsolataimat is felidézi.

Húsz éven át, 1992-től 2011-ig a Jelenkor Kiadónál láttak napvilágot a könyveim. A rákövetkező évben az *M. L., a gyilkos* című kötet már a Kalligramnál jelent meg, ezt azóta két regény követte. Mégsem volna egészen pontos azt állítani, hogy 2012 óta vagyok a Kalligram szerzője. Mert például a *Testvériség* című regénytrilógiát már 2007 elején kiadta a Kalligram, szlovákul, Eva Andrejčaková átültetésében. Ezáltal pedig a Kalligram szerzőjévé váltam, még ha a „magyar író szlovákul” kategóriában is.

Közben fordítottam is a Kalligram számára. Gyakorló műfordítóként meg vagyok győződve róla, hogy a fordítás is szerzőséget létesít. Vagy legalábbis a fordító és a kiadó munkakapcsolata ugyanúgy működik, mint a szerző és a kiadó közötti. Ebben az értelemben a fordítások révén is szerzői jellegű kapcsolatba kerültem a Kalligrammal, még mielőtt a saját könyveimet odavittem volna. Szigeti felkérésére fordítottam a Kalligramnak Christoph Ransmayr *A repülő hegy* című prózaversben írt regényét, megjelent 2008-ban.

Még javában fordítottam Ransmayr regényét, amikor Adamik Lajos és én megkérdeztük Szigetitől, kiadná-e a Grimm testvérek német mondagyűjteményét, a híres mesegyűjtemény valamivel tudományosabb jellegű párdarabját, ha a mesék után azt is lefordítanánk. Ő és Mészáros Sándor örömmel fogadta a javaslatot (volt egy jó hangulatú beszélgetésünk a Nyugati tér egyik teraszán). Elvégeztük a fordítást a szokásos fele-fele arányban, és a *Német mondák* meg is jelent 2009 elején.

Éppen ekkor járt le a mesegyűjtemény joga a Magvetőnél, mi pedig, Lajos és én úgy láttuk, hogy jó lenne, ha a *Családi mesék* újabb kiadásai a Kalligramnál jelennének meg, a mondagyűjteménnyel párhuzamosan, hasonló borítóval és tipográfiával. A Kalligram urait, Lacit és Sanyit nemigen kellett győzködni: tudták, hogy míg a mondagyűjtemény inkább csak presztízsnyereséggel jár, a mesék összkiadása pénzt is hoz a házhoz. Az új tördelés viszont jó alkalom volt nekünk, fordítóknak, hogy ismét összevessük a mesék magyar szövegét az eredetivel. Elvégre a mesefordítások régen készültek, még az 1980-as években, amikor úgy képzeltük, hogy az alsófrank vagy alemann tájszólásban írt meséket magyar tájszólással vagy archaizálással kell ízesíteni. Erről az érthetőség kedvéért lemondunk az új változatban, a kétszáz mesét pedig kiegészítettük a gyűjteményben szereplő tíz gyereklegendával, amely az 1989-es első magyar kiadásba még nem kerülhetett be.

Ez az írás a Kalligramról és Szigeti Lászlóról szól, így nem fér bele az Adamik Lajossal közösen készített fordítások most már harminc évre visszanyúló története. A Grimm testvérek gyűjteményeiről is csak a Kalligram miatt beszéltem viszonylag részletesen. Nemcsak az említett két kötet jelent meg a Kalligramnál, van egy harmadik is: az az ötven mese, amelyet a fivérek az újabb

és újabb kiadások előkészítésekor kirostáltak a gyűjteményből, és más, megváltozott ízlésüknek inkább megfelelő mesékkel pótolták őket. Nincs tudomás róla, hogy ez az ötven mese, amely tekinthető a teljes mesegyűjtemény apokrif alrendszerének, önálló kötetként korábban valaha is megjelent. Szövegeiben – különösen a véglegessé csiszolt, kiérlelt mesékhez képest – sok a kezdetlegesség és a bizonytalanság. Viszont éppen ezek teszik izgalmassá, mert ezek fényében látszik, hogyan fejlődött munka közben a fivérek meseértelmezői észjárása.

Itt jegyzem meg, hogy nemcsak Kalligram-szerző vagyok, hanem Kalligram-kiadványok olvasója is. (Valamint a hasonló nevű folyóiraté, amely szellemi műhelyként csak részben azonos a kiadóval: olyan minőségeket is megjeleníthet, amelyek a könyvekbe nem férnek bele.) Nem találgatom, hogy a mostanáig megjelent Kalligram-kötetek mekkora hányadát olvastam az elmúlt huszonöt év során. Ha minden évben húszat (ennyit biztosan, valószínűleg többet is), akkor az annyi, mint ötszáz. Elvileg a teljes termés negyede. Csakhogy ez nem sokat mond, mert ugyanúgy Kalligram-könyv Balla Zsófia *A nyár barlangja* című százoldalas verseskötete,

mint Komoróczy Géza *A zsidók története Magyarországon* című kétezeröttszáz oldalas monográfiája, és mind a kettő fontos olvasmányom volt.

Inkább azt emelném ki, hogy az én munkámban is egyenrangúnak tartom az írást és a fordítást, és ugyanúgy a Kalligramban is egymást erősítik a magyar és nem magyar szerzők, a magyarul írt és más nyelvből fordított művek. Ugyanez mondható el klasszikus és kortárs alkotások viszonyáról is. Goethe és Kleist, Krúdy és Kosztolányi ugyanúgy Kalligram-szerző, mint Péterfy Gergely vagy Csobánka Zsuzsanna, legfeljebb annyi a különbség, hogy utóbbiak felolvasásaira be is ülhetnek.

Beszélnem kell a pozsonyi és a pesti műhely dualizmusáról is. Mészáros Sándort negyven éve ismerem, 1977-ben találkoztunk először a hódmezővásárhelyi laktanyában. Később, az Alföld szerkesztőjeként rendszeresen közölte írásaimat. Az ezredforuló után a Jelenkor Kiadó volt az összekötő kapocs: Sanyi a Jelenkor pesti irodáját vezette, mielőtt átment a Kalligramhoz. Amikor pedig a Jelenkornál nem volt maradásom többé, Szigeti mellett az ő személye is közrejátszott abban, hogy a Kalligramot választottam kiadómnak. De nem ezért, hanem földrajzi okokból állok a szakasz pesti végén. A pesti Tűzoltó utcába villamossal járok (gyakran), a pozsonyi Staromestskába vonattal (ritkábban). Ennek az internet korában nincs nagy jelentősége, Hrapka Tiborral akkor is kiválóan együtt tudok dolgozni (rendszeresen), ha hónapokig nem találkozom vele.

Az én Kalligram-beli műhelymunkám javarészt Pesten zajlik. Mészáros Sándor és Hrapka Tibor mellett mindenképpen említendő Tóth-Czifra Júlia is, aki *Faust*-fordításom sajtó alá rendezése során – kivételesen leírok egy „leg”-et – az eddigi írói pályámon látott legnagyobb, legértékesebb szerkesztői teljesítményt nyújtotta. Egy nagy terjedelmű, összetett tipográfiájú könyvet úgy munkált meg, hogy egyáltalán nem maradt benne hiba, és munka közben seregnyi olyan észrevételt tett, amelyeken mindig el kellett gondolkodnom, akár elfogadtam őket, akár nem. Ugyanilyen lelkiismeretesen dolgozott a *Hamis tanú* című regényem szerkesztésekor is, de az nem volt olyan bonyolult feladat, mint a *Faust*, és addigra már megvolt a közös munka tapasztalata is, például nem kellett elmagyaráznom, mit jelent a p. í. h. rövidítés („próbáljuk így hagyni”). Ugyanakkor láttam és hallottam, hogy

Szigeti azokra a kalligramos könyvekre is büszke, amelyek nem az ő irányítása alatt készültek. Magam is azt gondolom, hogy a Kalligram szellemiségének folyamatos a fejlődése.

Éppen ezért nem érdemes találgatni, miképpen alakul ez fejlődés a továbbiakban, a most lezajlott változások után. Elvégre a magyar és a nem magyar irodalom fejlődését sem jósolhatjuk meg, márpedig ez kölcsönhatásban áll a kiadói térkép módosulásaival.

Harminc-nyolcvan évvel ezelőtt egy kezdő író a Szépirodalmi és a Magvető között választhatott. Az egyiket egy elaggott, gyáva polgár és gyenge író, a másikat egy kényszervallatási tapasztalatokkal rendelkező elhárítótiszt vezette. 1989 után következett a bőség zavara és az irodalom belső elbizonytalanodása. Azóta visszaszűkültek a lehetőségek: elsovadt a kritikai élet, és a nyomtatott könyv hívei, készítői, olvasói defenzívában érzik magukat. Abban is vannak, de még lesznek is jó sokáig, minden belátható időn túl. Azaz lesznek, mert nem tudnak nem lenni könyvek és könyvkiadók.

Manapság három kiadó játszik központi szerepet az irodalmi közéletben: a Magvető (amely nem azonos a régi Magvetővel), a Jelenkor (amely a Libri csoport része) és a Kalligram. Vannak továbbá jó nevű, de kis kapacitású kiadók, amelyek kortárs magyar műveket publikálnak, és vannak az írószervezetek könyvsorozatai. Egy mostani pályakezdő írónak ebben az erőterben kell tájékozódnia.

És megfordítva: minden számottevő kiadónak folyamatosan kell találnia új tehetségeket. Itt fontos szerepet játszik a kiadó vezetőjének intuíciója: nem elég a kezdő író kéziratát jónak találnia, azt is fel kell becsülnie, mennyi alkotói potenciál, mennyi tartalék energia van a tehetségesnek ígérkező fiatal szerzőben. A Kalligram újabb szerzői között láttam olyanokat, akik nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, de az ő megjelent munkáik is minőségről tanúskodnak, a meg nem jelentekről pedig ne essék szó. És láttam olyan kalligramos szerzők debütálását is, akik azóta stabil befutók, mint például Gerőcs Péter, Kötter Tamás, újabban Jászberényi Sándor. Külön történet a velem egyidős Barnás Ferencé, akinek első regényét még a hőskorban, az 1990-es években adta közre a Kalligram, majd pedig, hosszú kitérő után, a következő kalligramos regényére kapta meg az AEGON-díjat.

Általánosságban annyi elmondható, hogy mint az egyes alkotóknak, ugyanúgy a szellemi műhelyeknek is fenn kell tartaniuk a folyamatosság és a megújulás egyensúlyát.

A magyar kultúrában viszonylag ritka, hogy egy könyvkiadó vagy egy folyóirat több nemzedéken át fennálljon, és megőrizze jelentőségét. Szubjektíven fogalmazva: a Nyugat esetét jellemzőbbnek érzem, mint a Korunkét. Szokás a Nyugat nemzedékeiről beszélni, de valójában csak egy nemzedék életét fogta át, az elsőét, őket nem élte túl. A Korunk kilencven éve megvan (leszámítva tizenhét év szünetelést), de sem az ő alakulásában, sem az őt környező szellemi közegében nincs meg a folyamatosság.

Vagy, hogy a Holmi példáját említsem: ott ugyanúgy negyedszázad nagyszerű eredményei készítenek számvetésre, mint a Kalligram esetében, csak éppen más a mérleg. Nem azt mérlegelem, milyen hatással volt a Holmi 1989 és 2014 között a magyar irodalomra (ez külön tanulmány lehetne), hanem egyszerűen csak megállapítom, hogy a szerkesztőségnek huszonöt év alatt nem sikerült utánpótlást kinevelnie, és amikor bekövetkezett az előre látható kifáradás, lehúzták a redőnyt.

Erre a problémára a Kalligram szerencsésebb megoldást talált. Úgy látom, adottak a személyi feltételei annak, hogy huszonöt év múlva is a magyar irodalmi közélet meghatározó tényezője legyen. Ennek persze másfajta feltételei is vannak. Például az, hogy ne következzen be olyan általános válság, amely elsöpri a kortárs kultúrát. Vagy hogy ne kerüljön sor az irodalom olyan mértékű presztízsveszteségére, amely miatt elfogy a könyvek és a kiadók körül a levegő. Vagy hogy a közoktatás riasztó hanyatlása ellenére se maradjon minden potenciális olvasó analfabéta, legfeljebb minden második. De ezek a szempontok már túlmutatnak a Kalligram szerepének értékelésén. ■ ■ ■

Articsókák

Legjobban hüvelykujjal lehet megfogni őket,
A zárt termés e hegyes leveleit,
Szorosan egy rokka köré tekerve,
Sárkánypikkelyek, amelyek egyre puhábbak,
Egyre finomabbak a belső szív felé haladva,
Mely szőröcskék-borítottan fekszik a szénán.

Virágfejekkel teli kosár a piacon,
A nyaktiló gazdag aratása. A nyakak
Hosszúra hagyva, amilyen Kínában
A lakkal festett libák torka.

Azok, bizony:

Földönkívüli harcosok zsugorított fejei,
Zöld úrvacsora-kelyhek; a húst keresőben
Megfosztva leveleiktől,
Páncélozott virágernyők a száron.

A franciák nagyok, kőből faragva
A legjobb balusztrád-dísz
A versailles-i orangerie-be;
Kisebnek a rómaiak, tüske nélkül,
S az ínyhez pont úgy dörgölőznek,
Ahogy bandányi maffiózó keresi kedvét
A véres klánfőnöknek.

Hotel Panama

Tudjuk, hol ébredünk majd fel egy éjjelen,
A messzi jövőben? Jól zárnak a zsaluk,
Elromlottak az idegen fényreklámok.
A levegőben nevek kavarnak, amelyekbe
Kis híján beletörik a nyelvünk.
Nem tudjuk.

Figyelmeztettek. Újra cirkál,
A furcsaságok istene, ki összecszerél mindent,
Aki mellett minden elszárgul: játszóterek –
A lármájukról ismertük fel őket; virágosbódék,
Új kávézók, telitetovált fiatalokkal.
A felismerhetetlenségig el vannak változtatva
Még a városok látnivalói is.

A gyárak között hajók tűnnek föl,
Tarka zászlók ruhaszáritó-köteleken. Lehetne
Tengerszoros is, valahol a Boszporusz
És Panama között, s a tenger közel.
A szálloda-hallban kezdődik, a rozetták szürke
Stukkóiban a kivilágítatlan bár fölött,
Mely tegnap máshol volt még.

Ha a tegnap az a hely, mely fogódzóval kecsgetet
A napok és nevek áradásában, melyekbe, notórius
Gyűjtögetőknek, kapaszkodnunk kell.
De szó sincs róla, hogy ezt tenné. Nem teszi
Meg nekünk, zarándokoknak ezt a szívességet.

Bizonyos helyek

Christine Beckernernek

Almák a szupermarketben, barackok, külön rakva
A többitől, mert megnyomódtak, barnafoltos banánok,
Túl hosszan tapad rájuk a tekintet. Nem tud leválni
Róluk, tanulmányozza a romlást.

Legkíméletlenebbül az öreg emberek
Nyomkodnak csontujjaikkal.
Sebesült fügék, szilvákon groteszk horpadások,
Visszateszik őket, viszolyogva és elbűvölve.

Mi vagyunk ez a csúffá tett gyümölcs, mondja a nő,
Sok kézen mentünk át, és bizony megsínylettük,
Csak nem látni; előbb-utóbb elmúlnak
A ruhák alá rejtett bőr véraláfutásai.
De a kasszánál aztán fölragyognak a tekintetek;
Elpusztíthatatlanul, innen a halálvonalon.

A sorban egy asszony meztelen karral
Narancsokat rak a szalagra, kiviket. Megmutatja
Ibolyáit, a múlt éjszaka szerelemnyomait.

Az idegen

A tenger halszagú, ha onnan fúj a szél.
Víz alatt a kezek uszonyoknak látszanak.
Két mély légzés, s te vagy a fűrészessüger,
Mely a fenéken él, magában, évek óta már.

Tűzijátékot lődöznek a parton, hangosan
Gajdolnak a karaoke-bárban. Már csak az
Hiányzik, hogy megtapsolják a tengert a hullámverésért,
A landolásért, mint az utasok. Szívem mélyéből szól –
Korom, a vulgáris jelen.

Éjjel az autórádióból,
Hallgatók kérték, Mozart Requiemje szól.
A kórusoknál föltekerem a hangerőt.
Én vagyok a tájat hiányoló idegen.

Az út mentén fiatal nők műanyag székeken
Árulják bőrüket, és mosolyogva várják
A stricit – aki nem jön ma, se holnap,
De egy napon majd eljön biztosan.
Ha már ma traumatológusra spórolnak, jól teszik.

Rómában láttam egyszer egy részeg koldusasszonyt;
Rongyos szoknyában aludt egy sikátor kövén;
Láttam szőrös, öreg, mosdatlan hasadékát.

Tatár Sándor fordításai

Durs Grünbein (Drezda, 1962) az egyik legjelentősebb és legelismertebb kortárs német költő, esszéista és műfordító. A berlini Humboldt Egyetemen folytatott színháztudományi tanulmányait abbahagyva teljes érdeklődésével az irodalom (művelése) felé fordult. Több német művészeti akadémia tagja; politikai kérdésekben is hallatja szavát. Számos (zömmel verses) kötete jelent meg, klasszikus görög drámákat és Senecát fordított anyanyelvére. 1992-től mostanáig tizenöt, részben igen rangos irodalmi díjjal (például Georg Büchner-díjjal) tüntették ki. Magyarul *Koponyaalaptantárgy* címmel 2006-ban jelent meg kötete a Jelenkor Kiadónál. Itt közölt versei a *Sinn und Form* című berlini folyóirat 2015/4. számában jelentek meg.

Tatár Sándor (Budapest, 1962): József Attila-díjas költő, műfordító. Legutóbbi verskötete: *Bejáró művész* (2007).

Tímea szerelmes

szerelmes

Tímea elvesztette a türelmét, lemondott arról, hogy a középső visszapillantó tükörre szerelt, kis kék gumielefánt tartózsínóriját képes kicsomózni. Letépte zsinórostul.

– Mit csinálsz! – sziszegett be az apja a lehúzott ajtóüvegen át.

Tímea a kezébe nyomta a figurát.

– Tüntesd el, látni se bírom!

Hangosan mondta, hogy az anyja mellett álló másik személy is meghallja. Undorodott az elefánttól is és az átizzadt hónaljú, agyonmosott, kockás ingben, élre vasalt, mégis hurkákban lógó nadrágban vigyorgó eladótól is. A cipője orrát úgy formázták, hogy ha a két lábát egymás mellé rakja, félkört képezzen. A lány megfigyelte, hogy a Juhosnak nevezett, visszataszító férfi ezt időnként meg is teszi, és lesi a félkört.

Badal behajolt a lányához az utasfülkébe.

– Tetszik? Megvegyük?

Tímea nem hagyta magát megzavarni az utálkozásban, nem válaszolt.

– Hallod?

Aztán nagy kegyesen bólintott.

Badal úgy viselkedett a lányával, mintha folyamatosan mérges lenne rá, pedig kisebb korában ötpercenként megpuszilta. Aztán egy napon, legalább is így emlékezett vissza, a lánya átnézett rajta, mintha levegő lenne. Ő közeledett, Tímea pedig nagy ívben kikerült. Kinn orkánszerű szél fúj, fekete felhők vágattak az égen. Badal nem tudta eldönteni, hogy az undorító időjárásnak is köze lehetett-e a viszonyuk megváltozásához.

Hátralépett a kocsihoz. Jelezte Juhosnak és Badalnének, hogy a lánya méltóztatott dönteni.

Juhos csak erre várt. Az udvaron lévő, alkatrészekkel teli asztalra mutatott.

– Doktor úr! Összekészítettem pár hasznos dolgot, tessék nézni! Még jól jöhetnek! Ezek itt fékbetétek. Nem mintha a benne lévő kopottak lennének, hiszen ki tetszett próbálni. De hát minden elkopik egyszer. Ez itt indexkapcsoló, együtt az ablakmosó kapcsolójával. Van egy fék munkahenger. Különböző pár hete cseréltem, a műszaki vizsga előtt. Olcsón megszámítom ezt a kis kanna motorolajat, ezt a fajtát használtam, kicsit néha ugyanis utána kell tölteni. – Fölmutatott egy Badal számára teljesen ismeretlen tárgyat. – Tetszik tudni, hogy ez mi? Rotor! – felelt a saját kérdésére lelkesen. – Bármikor elromolhat az úton, ugye, hát nem lát bele az autójába az ember. – Kézbevett egy lapos valamit. – A gyújtás-

kapcsoló fedél is hasznos. Ha nehezen indul be a kocsi, érdemes megvizsgálni, a fogyasztásra is kihat, ha repedt.

Tímea hirtelen beindította a motort, gázt adott, és gurulni kezdett.

– Hova mész? – kiáltotta Badal.

– Autózom egy kicsit. – közölte a lány.

Gúnyosan vigyorgott, sejtette, hogy földühíti az apját.

– Miért? Baj? Nem az én kocsim?

– Ne menj sehova! Velünk jössz haza!

– Hagyd, látod, mennyire örül neki! – szólt közbe Badalné. – Születésnapja van!

Badal fölnyársalta a feleségét a tekintetével. Nem és nem! Nem akarta.

– Segítsen otthon! Vendégek jönnek. Most nincs idő kocsikázásra!

Tímea hatalmas gázfröccsel kihajtott az udvarból.

Juhos úgy gondolta, most már nem halogatható tovább a kérdés, az asztalra mutatott.

– Akkor tetszik kérni ezeket, doktor úr?

– Hagyjon már engem! – legyintett Badal. – Nem autószerelő vagyok, hanem orvos!

Eszébe jutott, hogy a lányának sajátkezűleg kellett volna aláírni az adásvételi szerződést. Tombolt a dühtől. Juhos a kezébe nyomta a vételár kifizetéséről előre megírt elismervényt, jelezve, hogy a szerződést ráér a vevő később aláírni, de a pénzt most kéri.

Badal kezdte Juhos markába számolni a címleteket. Többször is eltévesztette. Türelmét veszítve, a felesége kezébe nyomta az egész pénzköteget. Egy lépést hátrált, hogy zavartalanabban gyűlölködhessen. Abba az irányba nézett, amerre a lánya eltűnt, közben azért egy-egy pillantást vetett a felesége kezére is. Meg a Juhoséra, amelyben szaporodtak a bankók.

Teltek az órák, a vendégsereg mind egy szálig megérkezett, sőt, valamelyik buzgó jelenlévő, amikor Badal nem figyelt oda, és nem tudta megakadályozni, kihozta az emeletes tortát a tizennyolc gyertyával.

A pofátlan lánya percekkel ezután kanyarodott be a villa kertjébe.

Míntha mi sem történt volna, kiszállt az autóból, odalibbent a többiekhez, fölényes mosollyal az arcán.

– Hol voltál? – ordított rá Badal.

Tímea állta a tekintetét, némán.

Mialatt a doktor nem nézett oda, Marika, Tímea legjobb barátnője meggyújtotta a gyertyákat. Tímea közeledett, hogy elfújja őket.

– Előbb menj be, és mosd meg a kezed! – üvöltötte Badal.

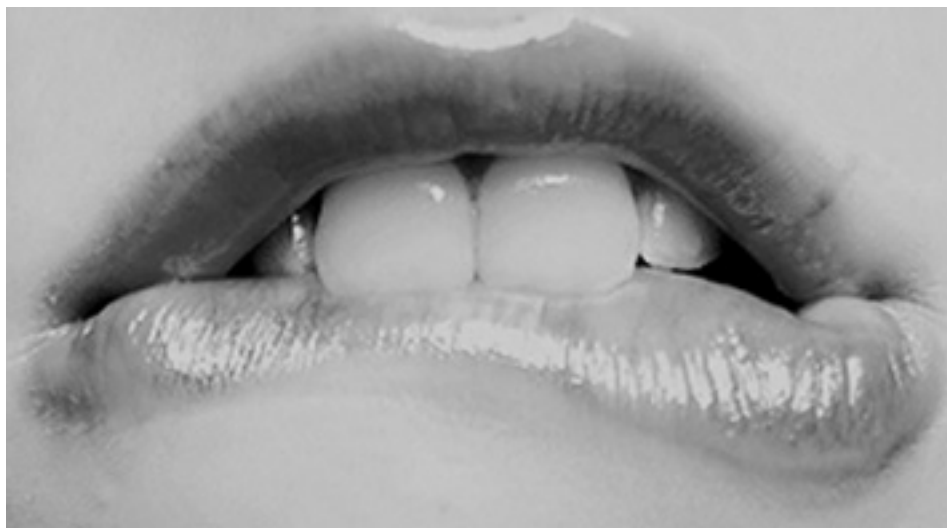
Erre már Badalné is közbeavatkozott.

– Legalább a születésnapján hagyd őt békén!

Minden jelenlévő tudta, hogy a doktor és a lánya közt folyamatos a hadiállapot, de ezt az ordítózást a földíszített kertben többen túlzásnak tartották, látszott az arcukon.

A ház irányába elindult Tímea, anyja pártfogó hangját hallván, sarkonfordult, könnyedén elfújta az összes gyertyát.

A vendégek elfelejtettek üdv rivalgani.

Mi a legjobb barátnő feladata ilyenkor, ha nem az, hogy megtörje a csendet? Hajdú Marika átölelte Tímeát, megpuszilta.

– Most sírnom kell, vagy nevetnem? – mondta talányosan, ami nem kerülte el Badal figyelmét.

Tímea nem felelt semmit, pontosabban (a doktor észrevétele szerint) pár pillanatig zavartan tétovázott, aztán tréfaként fogta föl a kérdést.

– Majd ráérsz az érettségi után sírni.

A falu, Lajosfa első emberének, Méhes Sándor tanácselnöknek a felesége, Klári néni következett.

– Gratulálok én is, Timikém, ehhez a csodálatos naphoz! De rég voltam tizennyolc! Gyönyörű vagy! Csak vigyázz az úton, légy óvatos!

– Milyen úton? – érdeklődött Tímea.

A lánya meglepődésére a doktor is fölfigyelt.

– Láttam délután, milyen vadul kanyarodtál.

Az asszony válaszára Tímeának meg kell volna kérdeznie, hogy hol, miféle kanyarban. De nem kérdezte meg. Érdekes, gondolta Badal.

A tanácselnök félretolta a feleségét.

– Ne hallgass az öregasszonyokra! – harsogta vidáman, a doktor szerint túl vidáman. – Fiatalság, merészség! – Két oldalról két puszt nyomott Tímea arcára. – Isten éltesen, keresztlányom!

A névadó ünnepséget, amely által Méhes keresztapának tekinthette magát a tanácsházán tartották annak idején, szigorúan állami keretek közt, párttagok és családjuk esetében szó se lehetett templomról. Mindennek persze a „keresztelő” szó ellentmondott, a kommunista párt mégse volt képes száműzni a szótárból.

Tímea nem hagyta ki az alkalmat, hogy odaszúrjon az apja barátjának.

– Isten? Sanyi bácsi! Kiderült, hogy van Isten?

– Kicsúszott a számon!

Badal önkéntelenül összeszorította az öklét. Legalább ma ne gúnyolódna, gondolta. Ki hagyhatna egy napot! De nem, erre ő nem számíthat a drágalátos lányától. Nyilván ezzel a viselkedéssel kívánja elleplezni a külvilág előtt a titkait.

Egy bíborszínű, különleges csillogású, nyersselyem kisestélyi mindenki tekintetét magához vonzotta. Szilvi, Vendel Kálmánnak, a közeli Füzes városi párttitkárának a lánya viselte. Párizsban tanult egyetemen, ott tett szert a szocialista ruhaiparban nem gyártott ruhakölteményre. Miután kivárta a tanácselnök alakítását, Tímeához lépett.

– De tök jó a ruhád, Szilvi! – lelkesedett Tímea.

Közben rá kellett volna néznie, gondolta Badal. A lánya már többször közölte, hogy az érettségi után ő is Párizsban kíván továbbtanulni, persze semmiképpen nem az orvosi egyetemen. Érdekes, jutott eszébe, az utóbbi hónapokban nem hozta elő ezt a témát. Gyanús!

Miután a két lány összeölelkezett, Tímea fölsóhajtott.

– Hiába, Párizs, az Párizs!

A kerítésen kívül járó-kelő lajosfaiaknak ez az imperialista francia fővárost dicsérő kifakadás megdöbbenő lett volna, szerencsére a kert nagy mérete miatt, nem hallották.

– Mikor látogatsz meg? – kérdezte Szilvi.

Tímea nevetett, Badal szerint mesterkéltén. És ahelyett, hogy kérdően, sőt követelően az apjára nézve, valamilyen körülbelüli ígéretet tett volna, tréfával ütötte el a dolgot.

– Majd, ha arra járok, beugrom.

– Komolyan gondolom – bizonygatta Szilvi. – Gyere ki valamikor még nyáron, mert szeptembertől átmegegyek New Yorkba.

– New Yorkba? – Ez újdonság volt egy időközben melléjük surranó fiatalember, Rába Károly tanácsitkár számára is. Viszont rögtön eszébe jutott, hogy az előző héten bizonyos politikai fejlemények hatására megfogadta, hogy semmin nem lepődik meg. – Jó, ezt majd megbeszélitek később! – mondta.

Ő fülrángatással köszöntötte föl Tímeát.

Mínthogy egy ideje a házigazda nem kiabált az ünnepelttel, föloldódott a hangulat. Ibolya néni, a füzesi kórház belgyógyász főorvosának, doktor Nógrádi Albertnek a felesé-

ge megállította a széke mellett elsüvíteni szándékozó Méhes Gábort, a lajosfai tanácselnök fiát. Párszor már alkalma nyílt megtapasztalni, hogy a fiatalember a nyugati gyártmányú gépkocsik nagy rajongója. Leültette a mellette lévő, éppen üres székre, s miközben a különféle vendéggyerekek körülöttük rohangásztak, valamint pezsgősüvegek durrogtak, kikérte a véleményét, a nemrég vásárolt, fekete BMW-jükről.

Beindították a lemezjátszót, egyelőre egy pár táncolt, Timi és Karcsi. Méhes Gábor épp Szilvi felé igyekezett, hogy fölkerje, amikor megakadályozták a továbbhaladásban.

– A négyajtós BMW konzervatív forma, ehhez jön még a fekete szín – mondta.

– Az férjem szerint egy ilyen autó tiszteletet ébreszt még a rendőrökben is. Én megsü-lök benne, fullasztó akkor is, ha nincs kinn meleg. A fekete elnyeli a hőt. Allergiás vagyok a légkondicionálóra, de a férjem hallani sem akar róla, hogy lecseréljük.

– Érthető. Biztos nem könnyen jutottak hozzá – mondta Méhes Gábor. – Majd gyorsan odaszólt a fiának, aki homokot szórt a húga fejére. – Gabika! Hagyd abba!

A figyelmeztetésnek nem lett foganatja. Az apa magához parancsolta a fiát, aki kellenül elindult felé.

– Álmosak – szögezte le Nógrádiné. – Az enyémeiket ezért nem hoztuk. Az ikreim estefelé már nem tudnak mit kezdeni magukkal, fölforgatnának mindent. A múltkor azt mondták az óvónőnek, hogy föl vágják a hasát, és kieszik belőle a gyereket. A nő terhes, el-állt a szava. De majd kénytelen lesz hozzászokni a fiaim szövegéhez. Az apjukat föl akarták robbantani. Részletesen előadták, hogyan fognak vele megetetni egy atombombát. Szer-veznek egy egész kicsi bombát, beteszik a borospoharába, ő kiissza, és amikor szétszaggat-ta a bomba, beszórják a darabjait a kukába.

Gabika, ezt hallván, tágra meredt szemmel bámulta Nógrádinét.

Vendel Kálmán füzesi párttitkár, valamint Méhes és Badal elvonultak szivarozni egy távo-labbi asztalhoz. A lajosfai tanácsitkár, Rába Károly, miután megtáncoltatta Tímeát is, Szil-vit is, odaoldalgott hozzájuk. Illedelmesen megvárta, míg helyet kínálták, jelezve, hogy megtiszteltetés számára leülni.

Vendel épp azt mesélte valakikről, hogy egy kocsmában gyűlnek össze esténként, és tel-jesen nyíltan uszítanak.

– Hol? – érdeklődött Méhes.

– Nem tudom, mi a neve. Új hely, nem rég nyílt. Beérsz Füzesre, a főutcán jobbra térsz. A második utca balra.

– Az a Szamuely, nem?

– Egyelőre – bólintott Vendel. – Állítólag már azt is tervezik, hogy visszakövetelik a ré-gi nevét.

– Miért, mi volt a régi neve? – kérdezte Badal.

– Árnyas utca – kottyantotta Rába.

Persze kívárta az illendő időt, és csak akkor szólalt meg, amikor, nyilvánvaló lett, hogy senki nem fogja tudni.

Ezután megint csönd következett, ki tudja, ki, mire gondolt a régi név hallatán.

– Jön a maszek világ – mondta Méhes.

– Mi lesz itt még, úristen! – sóhajtott föl Vendel.

Badal megvonta a vállát.

– Mi lenne?

Közben meg épp arra gondolt, hogy mi lesz, sőt, hogy mi van. Már mint a lánya körül. Messziről is szemmel tartotta. Marikával és Szilvivel heherésztek egy asztalnál. Valamit ittak. Vajon mit? Színtelen volt, lehetett bármi. Lehetett bármi a témájuk is, csak nem biztos, hogy Badal vidáman nevetgélt volna, ha hallja.

– Korompai azt mondja, hogy fogadásokat kötnek arra, hogy mikor mennek ki az oroszok – folytatta a beszámolóját Vendel. – És ő, a város rendőrkapitánya tehetetlen. Meg van kötve a keze. Főntről azt az utasítást kapta, hogy hagyja békén őket. Csak figyeljen. A rendre. De milyen rendre?! Hol van itt már rend?

– Akármilyen világ is jön, jó közigazgatási szakemberekre szükség van – szögezte le Méhes. Badal felé fordult. – Orvosokra szükség van.

Vendel más oldalról fogta föl a dolgokat.

– A munkásörtség lázadozik. Ők készek megvédeni a munkás-paraszt hatalmat, de valaki azt mondja, hogy ne! Valakik megint szabad folyást engednek az eseményeknek, ugyanúgy, mint 1956-ban, az ellenforradalom előtt.

– A te helyzeted a munkásmozgalmi múltad miatt kicsit más, Kálmán – mondta Méhes. – De gondoldj arra, hogy egy többpárt-rendszerben is pártok lesznek. Te pedig jó szervező vagy, az emberek szeretnek, adnak a szavadra. Mitől félnél?

Vendel Kálmán fölemelte a hangját.

– Utálom az egészszet, értitek! Én nem arra esküdtem föl az ellenforradalom után, hogy tétlenül nézzem, amíg a nyakamra teszik a hurkot!

Méhes nem értett egyet vele.

– Nem eszik olyan forrón a kását – morogta.

Erre már Rába Karcsi is fölbátorodott.

– Milyen hurkot? Kálmán bácsi, ne túlozzunk azért!

Vendel hirtelen méregbe gurult.

– Nem tudom, miért vagytok olyan naivak! Én a magam részéről gyűlölöm a kapitalizmust, volt egy kis tapasztalatom róla a háború előtt.

– Senki sem akarja, hogy vér folyjon – szötte tovább a saját gondolatait Méhes. – Erősek vagyunk. Feltételeket szabunk majd.

Vendel ennek ellenére továbbra is kitarzott gyanakvó és vészjósló álláspontja mellett.

– Könnyű a főnököknek Pesten! Némelyek már nagyon készülnek a váltásra. Bankszámlákat nyitottak Svájcban.

– Te elhiszed ezt a pletykát? – kérdezte tőle Badal.

Úgy érezte, hitetlenkednie kell, ez a legjobb módszer ilyenkor. Fél éve neki is működött számlája egy megbízható, titoktartó svájci bankban. Még a felesége se tudott róla.

Rába Karcsi megint nekibátorodott, most is támogatást remélt Méhestől.

– Nem kellett volna annyi nyugati adósságot fölvenni! – jegyezte meg szarkasztikusan.

Vendel vörös fejfel rákiáltott.

– Ki vette föl? Te? Én? Ez is előre megfontolt szándék volt. Valakik nagyon is tudják, mit akarnak!

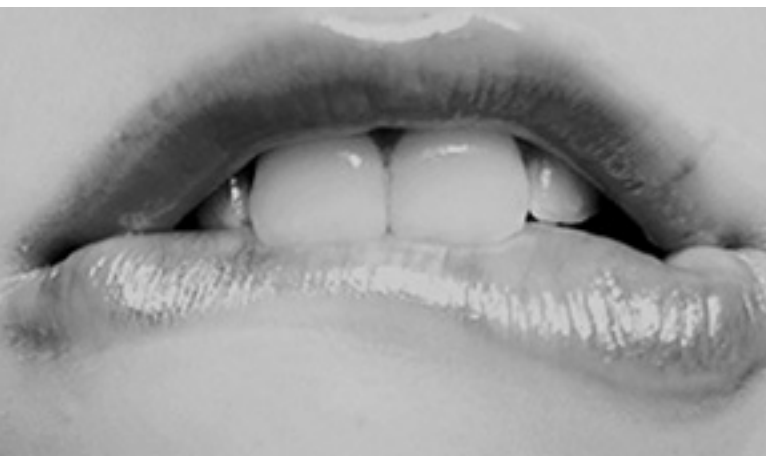
Badal észrevette, hogy a felesége boroskancsóval és kellő számú pohárral közeledik feléjük.

– Ne politizáljunk, elvtársak! – kiáltott föl. – A lányom többször nem lesz tizennyolc éves ebben az életben! Igyunk!

A kínos kezdet után most felhőtlenül örülő apának próbált látszani, igaz, ezt megkönynyította, hogy maga az ünnepelt nem tartózkodott a közelben.

Viszont késő este, miután az utolsó vendég is eltávozott, folytatódott a gyötrelme. Meghallotta, hogy a fürdőszobában tartózkodó lánya előbb nyögdecsel, aztán öklendezik.

Gondolkodás nélkül benyitott, megpillantotta a vécékagyló fölé hajló lányát, aki előbb riadtan föl nézett, majd Badalt félrelökve, szó nélkül kirohant.

Badal újra visszatért a szokásos apai hanghoz.

– Nem tudod lehúzni? – ordította.

Mielőtt megrántotta volna a fogantyút, belesett a kagylóba. Homályosan, tompa fény-nyel tükröződött a víz a lefolyóban, és a homorú felső mélyedésben összegyűlt anyag se volt átlátszó, nyilván valamilyen váladék keveredett bele. Nem normál hányás, semmilyen szárazanyagot nem lehetett benne fölfedezni.

Látta, hogy koccintgatott a lánya délután. Esetleg mindenfélét összeivott.

Lehúzta.

Ezt követően se hagyta el a fürdőszobát. Bámulta az ekkor már kétségtelenül tiszta vizet. A különbséget látta maga előtt. Vajon milyen természetű volt az előző lé?

Éjszaka fölébredt. A fürdőszobába vezetett az útja, lopózkodva tette meg. A vécékagylóban nyugodtan, átlátszóan fénylett a víz.

Reggelre Badal alapállapotba került, ami persze nem volt azonos a nyugalommal. Ez hónapok óta nem adatott meg neki. De még a viszonylag elviselhető állapot is ellillant. Timi föltépte a szobája ajtaját, vágatott keresztül a nappalin, sminkkelt arccal. Badal szerint az utóbbi időkben a „kenceficét” is túlzásba vitte.

– Eldugtátok a slusszkulcsomat? – csattant Tímea hangja.

– Hová mész, kislányom? – kérdezte Badalné.

Tímea fölmutatta a kezében lévő jegyzetet.

– Miért kérdezed, amikor tudod?

Badal nem állta meg, bekapcsolódott.

– Mit tud?

A lány tüntetően az anyjához fordulva válaszolt.

– Mondtam neked tegnap, hogy bemegyek Füzesre a Marikához tételeket kidolgozni. Az is baj, hogy tanulok!

– Tanulni egyedül is lehet – fejezte ki a véleményét Badal.

– Te csak tudod – villantotta a lány a tekintetét az apjára.

Ennyi. Utána megint az anyjához beszélt.

– Nem érdekel a történelem! Mindig is rühelltem. Ketten sokkal könnyebb átrágni magunkat azon a rengeteg hazugságon!

– Milyen hazugságon? – kérdezte a doktor, magára zúdítva a lányában összegyűlt minden ingerültséget, gúnyt, ellenségességet.

– A ti hazugságaitokon. Az idióta elméleteiteken. Csak az évszámok stimmelnek, semmi más.

– Mikor jössz haza? – kérdezte Badalné.

Tímea megvonta a vállát.

– Majd ha befejeztük.

– Ez nem válasz! – ordította Badal.

Tímea túlüvöltötte.

– Nem tudom!

– Kislányom! Miért nem beszélsz normális hangon velünk? – sopánkodott Badalné.

– Én?! – bökött ujjal magára Tímea. Az apjára mutatott. – Ó! Tegnap is botrányba fullasztotta a születésnapomat, nem vetted észre?

– Ne túlozz! – mondta Badalné.

Tímea gúnyos hangon utánozta.

– Ne túlozz!

– Autót vettünk neked – mondta Badalné.

A lány kijelentette, hogy csakis azért, hogy ők szabják meg neki, mikor használhatja.

Badal fölmarkolta a komódról a kulcsot, és a lánya felé dobta. Tímea könnyedén lecsapott rá a levegőben. Rávigyorgott az apjára, majd talán a mozdulat okozta sikerélménytől, talán a közeli autózás örömétől nyugodtabb hangra váltott.

– Csak akkor vagytok elégedettek, ha az itthon gubbasztok, és úgy tesztek, mintha tanulnátok?

– Mi az, hogy úgy tesztek? – kérdezte Badalné.

– Mert nem hagysz békén! – felelte Tímea. – Percenként bejársz a szobámba, hogy mit kérek enni vagy inni. Ellenőrzöl. Nem lehet kibírni veletek!

– Csak azt akarjuk, hogy jól felkészülj az érettségire – mondta Badalné. – Apád akkor tud segíteni, ha bizonyos pontszámot elérsz.

– Nem kell a segítségem! Nem akarok orvos lenni!

– Ezt már egyszer megbeszéltük! – szólalt meg Badal, magához képest, szinte halkán.

– Te megbeszélted magaddal! – rivallt rá Tímea.

– És most éppen mi akarsz lenni? – érdeklődött Badal.

– Apáca!

– Micsoda?! – álmélkodott Badalné. – Nálunk nincsenek is apácák! A háború után betiltották a rendeket.

– De vannak! – vágta rá a lány. – És még többen lesznek!

Badalné elképedve tekintett a férjére. – Hol?

– Azt képzelitek, hogy örökké ebben az országban fogok élni? – kérdezte Tímea. Elmerengve maga elé nézett.

– Ülnék a cellámban és senki se zavarna.

– Látod, nem kellett volna megvennünk az autót érettségi előtt! – mondta Badal a feleségének. – Nem csavarogna annyit a drágalátos lányod!

Tímea lecsapta az asztalra az autókulcsot. Kirohant a házból.

Badalné azonnal arra kérte a férjét, hogy menjen utána.

A doktor tiltakozott.

– Menj te! Te kényeztetted el! Ha én utána megyek, föl találok pofozni véletlenül.

Inkább a szobája felé távozott. Így nem volt ott, amikor Tímea visszajött, fölkapta a kulcsot, és szó nélkül újra kirohant.

Nem volt jelen, de az ablakából figyelemmel kísérte a történéseket. Látta a lányát beszállni az autóba, és kikanyarodni a kapun.

Máris emelte a telefont, és Irénke, a titkárnő közreműködésével kapcsolatba lépett Korompai Lajossal, Füzes rendőrkapitányával.

– Szevasz, Gyuszikám! Mit tehetek érted? – hallotta a barátja tette kész hangját.

– Most indult el – közölte.

– Kicsoda?

A barátja először nem kapcsolt, bár korábban mindent részletesen megbeszéltek.

– Timi.

Korompai mélyet sóhajtott.

– Komolyan azt akarod, hogy ráálljunk?

– Megegyeztünk – mondta Badal. – Azok után, amit éppen te tudattál velem, még csodálkozol?

– De lehet, hogy az egész nem komoly, és hülye voltam, hogy idegesítettelek.

– Most meggyőződhetünk róla.

– Gondold meg, a lányod mégse gonosztevő!

– Az legyen az én problémám. Megteszed?

Korompai kis szünet után válaszolt.

– Megnézem, van-e épp szabad emberem.

– Kérlek szépen! Ugye lesz?

Nem érkezett válasz.

Miután lerendezték a dolgot, Badal más irányba terelte a beszélgetést.

– Hallom, sok a munka. Egyesek pártokat szerveznek.

– Neked is telebeszélte a fejedet a Kálmán?

– Miért, nem igaz?

– Képzeltőtök ti ott falun abban a nagy csöndben.

Nincs is olyan nagy csönd, gondolta Badal. Eszébe jutott, hogy épp előző hajnalban egy falubeli asszony hasba szúrta az urát, de nem mondott semmit, nehogy föltartsa a kapitányt az intézkedésben.

Megígérte, hogy este fölhívja Korompait az otthoni számán. A rendőrkapitány bizonytalankodott, hogy talán aznap nem is jut el hozzá a jelentés, amiért Badal telefonálna.

A doktor azt akarta, hogy a barátja minél előbb a tettek mezejére lépjen. Hümmögött, majd elköszönt.

Még idejében. Így mikor Tímea leparkolt egy fűzesi ház előtt, bizonyos távolságra mögötte egy másik gépkocsi is lefékezett. A lány kiszállt, bement a házba, melyről a két követő nyomozó pontosan tudta, hogy nem Marika, a barátnő lakik ott.

Tímea hamarosan egy más felderítés kapcsán is megfigyelt személy társaságában jelent meg újra, jöttek ki a kapun. Beszálltak a lány autójába.

A férfit Suszter Balázsnak hívták, betöltötte a harminckettedik életévét, a helybéli gimnáziumban tanított magyar nyelvet és irodalmat. A nyomozók látóterébe azért került, mert egyike volt azoknak, akik rendszeresen eljártak a Szamuely utcai, közelmúltban nyílt étterembe, ahol éles politikai vitákat folytattak, valamint egy társaságot kívántak megalapítani. A nevében még nem egyeztek meg, de az ötletek közt fölmerült a „szabadság” szó is. Azt tervezték, hogy hivatalosan is bejegyeztetik.

A lány és Suszter a városból kifelé haladtak.

Fűzes határában, a jelzőtáblánál a követő autó megállt. Este Korompainak magyarázkodnia is kellett, mikor a barátja fölhívta. A rendőrkapitány azt állította, hogy nem volt „kapacitása” tovább követni őket. A rövid vitát azzal zárta le, hogy végül is a barátja megtudta, amit akart. Tímea Suszter Balázssal találkozott, és föltehetőleg vele töltötte a napot.

Korompai búcsúzaskor valami megnyugtatót akart mondani.

– Ne izgulj! Majd teszünk valamit az ügy érdekében.

Badal megkérdezte a barátját, hogy mire gondol.

– Talán le lehet beszélni a tanár urat a lányodról – válaszolta a kapitány titokzatosan.

A doktor egy másodpercet sem aludt, hiába bújt ágyba föltűnően korán. Az időpontban célzás rejlett. Azt akarta, hogy ha lánya megérkezik, a szemére vethesse, hogy ők már aludtak, olyan későn jött.

Badal forgolódott-forgolódott, majd gondolt egyet, és fölkel. Badalné érdeklődésére, hogy hova megy, azt felelte, hogy a vécére. Az asszonynak arra a következő, logikus kérdésére, hogy mennyi az idő, már nem is válaszolt, inkább gyorsan becsukta maga mögött a szobaajtót.

A vécében az első dolga az volt, hogy lehúzza. Aztán fölnyúlt, elzárta a tartály csapját, végül a kagyló hajlatából kézzel kisöpörte a vizet, hogy teljesen száraz legyen.

Visszafeküdt az ágyába, és várt.

Megérkezéskor Tímea igyekezett minél halkabban mozogni, de persze vécére el kellett mennie.

Pisilés után meghúzta a láncot. Nem jött víz. Nem nagyon bánta, még örült is, hogy nem csap zajt. A vizelet ott maradt a hajlatban.

A lány elvonult a szobájába, a doktor pedig kivárta a kellő időt. Szerencsére a feleségét elnyomta az álom, nem kérdezősködött, mikor Badal újfent a vécére settenkedett.

Előzőleg a konyhaszekrény egyik fiókjából magához vette az odakészített kávéskanalat és kémcsövet. A kagylóhajlatban összegyűlt vizeletet a kanállal belapátolta a megdöntött kémcsőbe.

Az összes kulccsal folszerelkezett, ami lehetővé tette, hogy a lakással egybeépített rendelőbe átjusson. Mivel nap közben mindent előkészített, gyorsan elvégezte a terhességi tesztet.

Biztosra vette, hogy a lánya terhes, csakhogy az eredmény negatív volt. Maradt még elég vizelet a kémcsőben, megismételte a tesztet. Másodszer is ugyanaz jött ki.

Amikor Korompai révén a gyanújából tény lett, vagyis a tudomására jutott a lánya szerelmi kapcsolata és az is, hogy több mint harminc éves az illető, azonnal eszébe jutott a lánya születésnapjának emléke. Attól fogva szilárdan hitte, hogy Tímea terhes.

Nem igazolta a kémia.

Na és?

Elkezdte nevetségesnek találni a folyadékok elszíneződésére vagy el nem színeződésére alapozott tudást.

Visszament a hálószobába, persze elaludni nem volt képes. Vízben fojtogatta, tűzbe dobta, kátrányban főzte a számára

ismeretlen tanárt. Hagyta, hogy jó sokáig könyörödjön, aztán mégis lenyúzta a bőrét. Le-fűrészelte a karját, parázsló kátránnyal nagy darabokat tépett ki a húsból.

Reggel az első szava az volt a feleségéhez, hogy:

– Terhes.

– Kicsoda? – kérdezte Badalné.

– Tudtam! Sejtettem! – sziszegte a doktor felelet helyett.

– Timi?

– Naná, majd te!

– Kitől?

– Egy bűnözőtől!

– Egy bűnözőtől?

– Miért, ha egy gimnáziumi tanár lefekszik a tanítványával, az nem büntetőjogi tényállás?

– Te már azt is tudod, ki az illető? Miért nem szóltál erről nekem semmit?

– Suszter Baláznak hívják, nem ismerős? A kedves magyartanár!

– Az ebben a szörnyűségben a külön szörnyűség sopánkodott Badalné –, hogy képes voltál előlem mindezt eltitkolni!

– Mít gondolsz, miért nem szóltam? Meg tudtad volna állni, hogy ne kezdj el puszogni a lányoddal, hogy az apád azt mondta, hogy ne mondjam el neked, de én elmondom neked, te viszont ne mondd el neki, hogy elmondtam neked, mi nők tartunk össze! ... Nők! ... Ez a te nevelésed!

– Ilyesmire nem lehet *nevelni!*

– Milyesmire?

– Hogy kibe lesz szerelmes egy fiatal lány, az nem nevelés kérdése!

– Szerelmes? A tanárja! Nem fogtad föl? Több mint harminc éves! Az apja 1956-ban emigrált! Egy ellenforradalmár fiáról van szó, ne beszélj nekem szerelemről!

– Ne ordíts! Behallatszik.

– Megyek, és orrba vágásokkal ébresztem föl!

Badal el is indult a lánya szobája felé, alig várta, hogy megpillantsa a rémült tekintetét, amikor rájön, hogy az orvos apjára lesz szüksége a szorult helyzetében.

A felesége visszatartotta.

– Megbolondultál? Azt akarod, hogy sokkot kapjon?

– A földbe taposom! Széttrancsírozom azt a tanárt! – tombolt a doktor. – Akasztófára juttatom! Tegnap is egész nap vele volt!

– A lányodról van szó! – csitította Badalné. – Ne akarj botrányt! Majd én beszélek vele.

Badal toporzékolva tiltakozott.

– Nem! Én is ott akarok lenni!

Abban maradtak, hogy megvárják, míg Tímea magától fölébred.

Meg is jelent, teljesen felöltözve, útra készen, kezében ugyanazokat a jegyzeteket tartva, mint előző nap.

Badalné úgy próbált tenni, mintha semmi baj nem lenne.

– Jó reggelt, kislányom! Hogy aludtál?

– Van narancs? – kérdezte a lány.
Badalné már hozta is át a gyümölcsöskosarat a nappaliból.
– Persze, hogy van. Mást nem akarsz enni?
Tímea kiválasztott egy narancsot, tétován tartotta, majd odanyújtotta az anyjának.
– Meghámozod?
Badalné elkezdte pucolni.
A doktor visszafogta magát.
– Hova mész?
Csöndesen kérdezte.
Tímea közönyös hangon válaszolt.
– Ugyanoda, ahova tegnap. Tanulni.
Erre aztán Badal úgyszólván fölördített.
– Ugyanoda?!!!
– Tegnap elég későn jöttél haza, nem gondolod? – mondta Badalné.
A doktor félretolta a feleségét.
– Elég a rizsából! Nem tűröm, hogy tovább hazudozz nekünk!
Tímea hátrébb lépett, hogy távolabb kerüljön az apjától.
– Megörültél? Mit meresztgeted a szemedet!
Badalné arra kérte a férjét, hogy hagyja őt beszélni.
Hiába.
– Suszter Balázs – üvöltötte Badal. – Mond ez a név neked valamit?
– Persze, hogy mond. A magyartanárom.
A lány olyan elvetemült hazudozó, hogy még csak zavarba se jön. Érdekes módon ettől a fölismeréstől a doktor kissé lecsillapodott. Feladatnak fogta föl. Meg kell törni, le kell alázni a kis *kurvát!*
– Akivel tegnap egész nap együtt heteygettél! Még délelőtt elhagytátok a tanár úrral Füzest, jól mondom?
– Menjete a francba! Leselkedtek utánam? Nyomoztok?
Badalné, látva, hogy a lány lecsapja a közben megpucolt, neki átadott narancsot, és távozni készül, arra kérte, hogy egyen valamit.
Badal nem bízott a pusztá szavakban, a karjánál fogva visszarántotta Tímeát.
– A meneteszt eredménye pozitív volt – kiáltotta.
A lány ki akart szabadulni az apja szorításából.
– A micsodának az eredménye?
– A vizeletedből kimutattam, hogy teherbe estél!
Tímea ettől se tört meg, inkább megkeményedett.
– Te meg vagy buggyanva! – ordított rá az apjára. Végre sikerült kiszabadítania a karját.
– Eddig csak a fiókomban kutattál, most már lopod a pisámat is?
– Ez komoly dolog, Timike. Nem vicc – mondta Badalné.
– Az a tanár nem szeret téged! – közölte a doktor. Kihasznál! Be akar furakodni a családunkba!
Tímeából kitört a röhögés.
– Úgy utál titeket, mint a szart!
– Majd én elintézem őt, ne félj! – sziszegte a doktor.
Tímea megvető fintorral legyintett az apjára.
– Pártot alapítanak, amivel megdöntik a titeket, és akkor majd elmehetsz a picsába, te, Sherlock Holmes!
Kirohant, bevágta magát az autójába. Csikorgó kerékkal kihajtott a kertből, és elsüvített.
Badal máris kapta föl a saját autója kulcsát.
– Gyerünk utána! – szólt oda a feleségének.
Badalné félt a botránytól, akadékoskodott, hogy úgysem érnék utol Tímeát. A doktor azonban kijelentette, hogy tudja, hova megy a lánya.
– Rá akarsz törni arra a tanárra? – kérdezte Badalné.
Badal gyűlölettel nézett a semmibe, Füzes irányába. Mintha átlátna a falon.
– Csak nem hagyom, hogy ma is egész nap zavartalanul folyjon ugyanaz, mint tegnap!

Badalné tétovázott, inkább otthon maradt volna.

– Gondolkozz! – kérte a férjét. – És ott van a magzat. Attól, hogy botrányt csinálsz, nem lesz semmi megoldva, sőt!

– A magzatot is szépen elintézzük! Nem hagyom, hogy egy percig is tapogassa a lányomat! Jössz, vagy menjek egyedül?

Tímea belenézett a visszapillantó tükörbe, észrevette, hogy a szülei követik. A doktor olyan gyors tempóval haladt, hogy ledolgozta a hátrány nagy részét. A lány erősen a gázpedálra taposott.

A hajsza addig fokozódott, míg Badal megfeledkezett az óvatosságról. Hogy ne kelljen lassítania, egy kanyarban átment a túlsó sávba, és belerohant a szemből jövő, addig nem látható teherautóba.

Tímea belepillantgatott a tükörbe, de a kanyar miatt csak annyit vett észre, hogy sikerült az üldözőit lerázni. Bekapcsolta az autómagnót, hangosan szólt a zene.

Cigaretta és rágógumi rágcsálva szállt ki az autóból.

Furcsának találta, hogy Suszter Balázs lassan, óvatosan nyitotta ki az ajtót, és csak résznyire. Mintha félne valamitől, úgy nézett. Igaz, erre a napra nem volt megbeszélve, hogy jön, de akkor is, mitől fél.

Aztán csodálkozott. Nagyon csodálkozott. Túlságosan meglepődött.

– Szervusz! – köszönt neki a lány.

– Te vagy az? Mit keresel itt? Neked tanulnod kellene ma, nem ezt beszéltük meg? – hadarta.

Tanárosan. Nem állt össze Tímeának a kép. Tekintettel a viszonyukra. És az előző napra.

– Beengedsz? – kérdezte.

Balázs helyett, hogy félreállt volna, tovább kérdezősködött.

– Valami baj van?

Tímea egyszerűen eltolta az útjából, és belépett a lakásba.

– Van nálad valaki? – érdeklődött a lány.

Nem hitte, hogy igen, sőt, képtelenségnek tartotta. Rutinkérdés volt. Netán sugallat.

– Nincs – válaszolta Balázs szokatlanul halkán.

Közben a padlót bámulta.

– Ezek mindent kinyomoztak! – közölte Tímea.

– Kik?

Igazából nem érdekli, csak „tudakolja”, gondolta a lány. Mintha számára közömbös, vagy majdnem közömbös témáról lenne szó. Mások ügyéről.

– Az ilyen szülőktől le kell lépni! Nem érdekel az érettségi! El akarok menni! El akarok menni!

Tímea dühösen, hangosan tört ki. Észrevette, hogy Suszter Balázs nem veszi szívesen az emelt hangját, de valamiért nem akarja csitítani sem.

– El kell vetetni a gyereket – szögezte le Tímea.

Föl illett volna kiáltania a meglepődéstől, de Suszter tanár úr szinte súgta.

– Gyereket?!

Gondterhelten ide-oda járkálni kezdett a szobában.

Tímea ledobta magát a kedvenc foteljába, a szokásos helyére, és keresztbe vetette a lábát. Minél ellenállhatatlanabb szándékozott lenni, maga sem értette, miért.

– Ezek örültek! – jelentette ki. – Az apám mintát vett a pisimből.

A tanár úrból, bármennyire is vissza akarta tartani, kiszabadult egy sóhajtás.

– Nem számítottam üdvrivalgásra – mondta Tímea.

Suszter a lány felé vette az irányt, szorosan mellé lépett, át kívánta ölelni. Tímea azt érezte, hogy ez is arra megy ki, hogy beszéljen halkabban. Eltolta magától.

– Mit csináljunk? – kérdezte. – Mindjárt itt lesznek.

Erre aztán Suszter Balázs fölkialtott.

– Idejönnek hozzám?!!!

– Leráztam őket az úton – mesélte a lány –, de mivel tudják, hogy rólad van szó, talán azt is tudják, hol laksz. Kinyomozták a címedet, ezek mindenre képesek. Tűnjünk el! Szökjünk el valahová, ahol senki sem ismer minket!

Suszter az állát dörzsölgette. Az volt a véleménye, hogy nem megfelelőek a körülmények.

– Folyton csak a körülmények és az akadályok! – Tímea már kiabált. – Egyébként ne-hogy azt hidd, hogy meg akarom tartani a gyereket!

Suszter nem szólt semmit.

– Azt akarod, hogy megtartsam? – érdeklődött Tímea.

Nyílt a fürdőszoba ajtó, kilépett egy szőkitett hajú nő, egy szál pongyolában, mezít-láb. Geróné, Tímeaék csak így hívták. Kémiát tanított a gimnáziumban. Körülbelül egy-ídős lehetett Suszterrel.

– Csókolom! – köszönt neki a lány automatikusan.

Aztán kitört belőle a röhögés.

Majdnem megszakadt tőle. Fölpattant elhagyta a lakást, csaknem megfulladt a szűn-ni nem akaró röhögéstől.

Ami az autóban ülve zokogássá változott, úgyszólván átmenet nélkül. Ilyesmit még nem tapasztalt magán. Föltekintett a házra, tudta, melyik két ablak Suszter lakásáé. Mindegyi-ken elhúzták a sötétítő függönyt.

Mire Marikáékhoz ért, újra bömbölt a magnó, füstölt a cigaretta, ide-oda helyezgette a nyelvével a rágógumit.

A csöngetésre megjelent Marika anyja, kulccsal a kezében. Kiderült, hogy a barátnője hajnalig tanult, és még alszik. Az anyja szerint épp ideje fölébreszteni. Tímea közben be-lépett a kapun. Hirtelen az órájára nézett. Megállt.

– Inkább nem is megyek be – mondta. – Tulajdonképpen búcsúzni jöttem.

A barátnője anyja csodálkozott.

– Azt hittem, tanulni. Hova mész?

Tímea nagy átéléssel nézett egy irányba, abban a pillanatban esküdni mert volna rá, hogy arra van Párizs.

– Párizsba – mondta.

A barátnője mamája alig jutott szóhoz a meglepetéstől.

– Párizsba? És mi lesz az érettségivel?

Tímea sietett az autójához.

– Rohanok, délután indul a gépem Pestről, még össze se csomagoltam.

– Ébreszd föl! – mondta Marika anyja. – Legalább köszönj el tőle!

– Majd írok. Mindent megírok.

Miután fölberregett az autó motorja, Marika anyja mosolygott, integetett, közben kifejezte a véleményét. Magának, hal-
kan.

– Mindig is dilis voltál, de hogy az apá-
dék hogy egyezhettek ebbe bele, nem ér-
tem!

Tímea próbálta visszatartani, de újra
meg újra kitört belőle, hol a röhögés, hol
a sírás. Így vezetett a hazafelé úton.

Abban a kanyarban, ahol idejövet a szü-
leit lerázta, helyszínelő rendőröket vett ész-
re, az egyik integetett, hogy lassítson. Mel-
lette egy keresztben álló, villogó lámpájú
szolgálati kocsi blokkolta az egyik sávot. Az
út jobboldalán teherautó állt, orral az út-
ról kifelé, féloldalasan. Mellé érve, Tímea

megpillantotta a horpadt elejét, a túloldalon a padka menti árokba fordulva egy személy-
autóroncs fara meredezett. Ismerősnek tűnt.

A lány nemcsak lassított, hanem meg is állt. Kiszállt, bár járva hagyta a motort, mint
aki mindjárt menni szándékozik tovább.

Közelebb sétált a roncsához. Az apja autójának maradéka volt. Bámulta az ismerős ülés-
huzat véres foszlányait.

– Velük mi lett? – kérdezte a mellette álló rendőrtől.

Az sóhajtott, ingatta a fejét.

Tímea ordított.

– Hol vannak?

A rendőr megszakította a méricskélést. A társa pedig az aszfaltra rajzolt jelek fotózását.

– Elszállították őket – válaszolta.

– Hová?

A rendőr úgy tett, mintha meg se hallotta volna.

– Hová? – ismételte meg a kérdést Tímea.

A rendőr a társára pillantott, de még mindig nem válaszolt.

– Az apám és az anyám volt! – üvöltötte a lány.

Amennyiben hozzátartozó, megadhatják az információt, így döntött a két rendőr.

– A sofőr és az utasa is szörnyethalt – mondta a korábban méricskélő.

Tímea iszonyodva hátrálni kezdett. Egy visszatérő rémálma vált valóra. ■ ■ ■

■ **Csaplár Vilmos** (Budapest, 1947) Író. Könyvei a Kalligramnál: *Igazságos Kádár János* (2006, 2010), *Hitler
lánya* (2009), *A magyarok* (2011), *Edd meg a barátodat!* (2013), *Istennel, vagy nélküle* (2016). Itt közölt
írása a Könyvhéten megjelenő új novelláskötetében szerepel.

nézzétek

Fotó: Valuska Gábor

ha bírjátok én nem erőltetem
előttünk egy középkorú jóltáplált tetem

körülötte csend amerre ment alatta térkő
bőre itt-ott szederjes a nyálkahártya vérbő

termeiben sok a vendég öltönyök és frakkok
belfelszínén szürkésfehér meszesedő plakkok

vérfanokból élő pajzs a pulpitus körül
a metszészapláról bőséges de híg savó ürül

kint a turbó transporterrel száguldó idő
bent a puha pihepárna tapintatú tüdő

elméjében már leszállt és kiépült a menny
érintésre megremeg és felfakad a genny

az arányszámok biztatók a kilátások szépek
a kamra kissé tág a pítvar üregei épek

az államháztartás is pompás magántakarék
szikével még nyerhető egy kevés kaparék

s míg a zsír az állományban felszaporodik
a klinikáktól egészen a stadionokig

s környezetét beszűri az idegen szövet
még eldöntheti helyes-e ha közéljük
lövet

de
bármilyen nagy dolog is a munka amit végzett
a korpuszán már tíz körömmel írva van a végzet

szegényembert vacsorázott kenyérrel de most
ráfázott és véres torkán fennakadt a rost

lesújtott a törvény amit magának kreált
a rigor mortis láthatólag testszerte beállt

kezéhez még sűrű nyákos alvadék tapad
de a nyelvgyök:
szabad

ez

ez nem az a vers amire
ezer éve gyúrunk

ez nem az a vers ami már
általunk szól – rólunk

ez nem az a vers ami úgy
punk hogy közben időtálló

ez nem az a vers amitől
felrobban a világháló

ez nem az a vers amitől
leszakad a földém

ez nem az a vers ami át
ragyog a múlt ködén

ez nem az a vers amivel
már előre számolnak

ez nem az a vers ami majd
beolvas a kánonnak

ez nem az a vers amiről
álmodoznak a nagyok

ez nem az a vers amire
rámozdulnak a fanok

ez nem az a vers amivel
jól be lehet fűteni

ez nem az a vers amivel
hurkát lehet tölteni

ez nem az a vers amiből
az kap aki kér

ez nem az a vers ami a
mindenséggel mér

ez nem az a vers amiből
másoknak is jutni fog

ez nem az a vers amit egy
egész ország tudni fog

ez nem az a vers amiben
mind el fogunk férni

ez nem az a vers amiben
jó dolog lesz élni

ez nem az a vers amit majd
beültetünk magokkal

ez nem az a vers amit majd
elvihetünk magunkkal

ez nem az a vers amitől
felpörög a pulzus

ez nem az a vers amitől
berosál a kurzus

ez nem az a vers ami a
bátor kiállásra int

ez nem az a vers amitől
erősödik a forint

ez nem az a vers amihez
nem kell külön körítés

ez nem az a vers amitől
leomlik a kerítés

ez nem az a vers ami száz
évente van egyszer

ez nem az a vers amitől
összedől a rendszer

*ez nem az a vers ami pont
telibe talál*

*ez nem az a vers amibe'
megáll a kanál*

*ez nem az a vers ami már
épp eléggé banális*

*ez nem az a vers amitől
élhetőbb a halál is*

*ez nem az a vers ami majd
átrepít a síron –*

*azt még csak most
írom*

■ **Erdős Virág** (1968): József Attila-díjas író, költő. Legutóbbi kötete: *világító testek – 100 kis budapest* (Magvető, 2016).

Fotó: Gyenis Tibor

A rendszerváltó

VÁLTÓ

- Maga ki? – emeli föl az asztról a fejét a férfi.
- Én vagyok a miniszter úr új kabinetfőnöke – feleli Vidra Milán.
- Maga? – kérdi, miközben a szemét dörzsöli.
- Én.
- És a Feri?
- A Ferit kirúgták.
- Ki?
- A Kóbor alelnök úr.
- Ő?
- Igen.
- Akkor nincs mit tenni.
- Nincs, miniszter úr – feleli Vidra.

A miniszter föláll, fölkatintja a villanyt. Vidra körülnéz, és amit a félhomályban érzécsalódásnak vélt, bizonyossá válik.

Egy falusi konyhában áll.

Viaszosvászonnal leterített konyhaasztal, rajta alumínium tálcán egy szódászfifon, néhány vizespohár, mellette fonott demizson és pálinkáskupicák. Az asztal körül négy konyhaszék, egy gáztűzhely, rajta piros zománcozott lábos, egy almazöld konyhakredenc, az elhúzható üveglap mögött poharak, bádogdobozokban fűszerek.

Ekkor Vidra a konyha végében lévő ajtóhoz lép, és beles a félig nyitott ajtón. Egy hálószobát lát. Feketére mázolt bútorokkal, melyekre itt-ott színes virágokat festettek. Kétszemélyes magas ágy, kétajtós ruhásszekrény. Az ágy fölött a méretes olajnyomat Jézust ábrázolja, ahogy a holdfényben üldögél az Olajfák hegyén.

Visszamegy a konyhába, majd kilép a folyosóra. Szemben hatalmas faragott ajtó, rajta a zomántáblán fekete betűkkel: Bari Dezső agrárfejlesztési tárca nélküli miniszter. Ekkor megnyugszik, valóban nem hallucinál, a minisztérium magas, elegáns folyosóját látja, és szemben a faragott tölgyfaajtóval valóban egy álmennyezettel alacsonnyá tett parasztkonyha található.

Még egy légy is sétál körbe a zománcozott lámpabúra peremén. Talán ezt is a bútorral hozták, hogy otthonossá tegeje a lakást.

– Ez mi? – szakad ki Vidrából, és körbemutat.
 – Itt lakom – rántja meg a vállát a miniszter.
 – Itt?
 – Hát, látja. Itt. Sokkal kényelmesebb. Valami nagy lakást akartak bérelni, de minnek az nekem. Mit keveregjek én ebben a marha nagy városban. Irratár volt, mondtam, alakítsák át lakássá. A régi, kommunista iratokat úgysis elvitték.
 – És ez a bútor?
 – Mondtam, arra se költsenek, két éve meghalt anyám, ott maradt Békésdombházán a berendezés, azt hozzák föl. Ha elegendem van a miniszterkedésből, csak bejövök ide, aztán megnyugszom.

Nagy szüksége lenne rá, azonnal keresse föl, mondta Kóbor a telefonba néhány nappal korábban Vidrának. Mikor bement hozzá a pártja székházába, arra kérte az alelnök, hogy azonnal hagyja ott a tanszéket, és költözzön Pestre.

– Minisztériumi főosztályvezetői beosztást kapsz – mondta Kóbor.
 – De hát én... – habogott Vidra a meglepetéstől, amit az alelnök félreértett.
 – Látom, kevesled az ajánlatom, de most...
 – Nem, nem – kiáltotta Vidra. – Éppen ellenkezőleg. Csak meglepődtem. Én még nem voltam vezető, nem mintha nem tudnám megtanulni, hogy...
 – Egy emberrel kell csak foglalkoznod, és az sem lesz a beosztottad. Miniszteri kabinet-főnök leszel, de nem tartozna alá a kabinet, elzavartam már mindenkit.
 – És mi lenne a dolgom?
 – A Bari Dezső, az a hülye Bari. Az lenne a dolgod. A tárca nélküli miniszter.
 – Ha olyan hülye, miért nem rúgjátok ki?
 – Nem lehet. A miniszterelnök azt mondta, egy évig nem változtat a kormányon. Addig kell kihúznunk a három hülyével.
 – Három hülyétek is van?
 – Három tárcát sikerült kiharcolnunk a koalíciós tárgyalásokon.
 – És miért hülyéket raktatok oda?
 – Mert a tagságunk is hülye. Ezeket akarták. Ők voltak a párt meg a fontosabb megyék vezetői. A legnépszerűbbek. Még nem csinálhatom ki őket. Egy évig meg kell oldani a dolgot. Ez a Bari, akit te fogsz gondozni, ez a leghülyébb.
 – Embereim sem lesznek? – kérdezte némi csalódással Vidra.
 – Csak egy titkárnő. A miniszteri titkárságon, de azt se kell irányítanod.
 Tudja, mi a dolga.
 – Mi a dolga?
 – Elhajtani mindenkit. Sajtót, ellenzéket, szövetségeket, mindenkit.
 Egyébként elég jó nő, ha gondolod, kúrogathatod. Papíron te leszel a főnöke, úgy tudom, a vezetésből nem dugja senki.
 – Majd meglátom – bólintott Vidra.
 – Szóval elvállalod.
 – Még gondolkodom.
 – Látom, mégis kevesled a főosztályvezetői beosztást.
 – Dehogyan, csak...
 – Na, jó, rendben, akkor csináld helyettes államtitkárként, úgysis maradt még két lehívható helyállíték sarzsink. Intézd el a formaságokat, a sajtónak meg kiadjuk a kommunikét. A jövő hétre meg írd meg néhány sort, mit tervezel ezzel a fasszal egy éven keresztül.

Miközben Vidra átsétált a pártszékházból a minisztérium épületébe – mert Kóbor felhívta a minisztérium humánpolitikai főnökét, hogy azonnal fogadja –, majdnem kiugrott a szíve az izgalomtól. Egy konferencián találkozott ezzel a Kóborral, névjegyet cseréltek, és akkor említette, hogy szüksége lesz majd rá. De hogy ilyen hirtelen, és hogy

mindjárt helyettes-államtitkár! Eszébe jutott néhány évfolyamtársa, hogy milyen lassan emelkedtek a minisztériumi ranglétrán. Munkatárs, évek múlva csoportvezető lett néhányuk, a legszerencsésebb meg osztályvezető. De még a főosztályvezetésig sem jutott senki. Ő meg öt perc alatt helyettes államtitkár lett. Észbontó!, mondogatta magában. Észbontó egy ilyen rendszerváltás.

Persze az is eszébe jutott, hogy mit tett ő ezért? És be kellett látnia, hogy nem sokat. Vagy mégis? Hát, elment arra a konferenciára, füllentett magáról ezt-azt. Persze mondott igazat is. Elébe ment a dolgoknak. És itt van a jutalma. Ilyen időket élünk. Egyiknek hopp, másiknak kopp.

A párt mindhárom miniszterét ugyanabban az épületben helyezték el. A palota a századfordulón banknak épült, most külön lépcsőház vezetett az agrár, a környezetvédelmi és Vidra embere, az agrárfejlesztési tárca nélküli miniszterhez. Az agrárminiszter volt még akkor a párt elnöke, mert Dr. Kóbor alelnök akkorra még nem tudta kifújni a pozíciójából. A könyvelés, a személyzet, a sofőrök, az iktatás, az összes törzskari részleg közösen szolgálta ki mindhármukat. Ők meg, mióta elfoglalták a posztjukat, nem beszéltek egymással, annyira összevesztek a szobákon, autókon, juttatásokon, embereken.

– Polyákné Joli, humánpolitikai főosztályvezető – nyújtja kezét a rózsaszínkosztümös kövérkés asszony.

Vidra széles mosollyal köszönti, mert valami megmagyarázhatatlan vidámságot hív elő belőle a nő.

– Dr. Vidra Milán – csókol kezét, amihez, tekintettel száznyolcvanöt centijére, mélyre hajol, de az asszony rövid kis karját így is magasra kell emelnie.

Ezen Polyákné elmosolyodik, el is pirul, és egy picit eltátja a száját, hogy rózsaszín nyelvecskéje kilátszik. Aranyszőke hullámos hajára pillant Vidra, amiből kikandikál elálló füle, és ekkor rájön, miért olyan ismerős neki a nő. Ahogy meresztgeti ibolyakék szemét, majd csapkodni kezd seprű szempilláival, pont olyan, mint Miss Röfi a Muppet Show-ból!

Vidra érzi, hogy elnyerte Röfi kisasszony szimpátiáját. Mindig is kedvelték ezek az alacsony szőke töltött galambok.

– Gratulálok, helyettes államtitkár úr a kinevezéséhez! – mondja, és megint elpirul.

– Köszönöm, Jolika, mert ugye szólíthatom így. Amúgy meg fogalmam sincs, mit jelent ez a beosztás.

– Nézze, Milán, mert akkor én is csak így, kötetlenül...

– Még szép!

– Szóval ez már meghaladja egy ilyen egyszerű minisztériumi főosztályvezető hatáskörét, amilyen én vagyok. Ez már a miniszterelnöki hivatal illetékeséhez tartozik, ő foglalkozik a miniszterek és államtitkárok személyzeti – itt tréfásan a szájára csap – humánpolitikai ügyeivel. Nem mintha nem lett volna szó róla, hogy ehhez a tisztséghez nekem is járna a helyettes államtitkári sarzsi, de hát nem azért vagyok itt, hogy panaszkodjak.

– Csak nyugodtan, Jolika. Teljesen igaza van, aki ennyi ember gondját-baját a vállán hordja, annak minimum kijár ez a vacak helyettes államtitkári cím.

– Talán – fordul az ablak felé. – Talán. Ami késik, nem múlik. De nagyon igaza van, embert próbáló munka ez. És talán közös mentorunk is tudja ezt – halkítja le a hangját. – Én is Kóbor doktor úr embere vagyok, mint maga. Mi egy hajóban ülünk. Sok itt az ellenségünk, de én majd segíték magának, Milán, hogy kiigazodjon ebben a dzsungelben. Majd megmondom, kibén bízhat, és ki az ellenség.

– Lekötelez, Jolika – teszi Vidra kezét Röfi kisasszony párnás kézfeje.

– Lekötelez, Jolika – teszi Vidra kezét Röfi kisasszony párnás kézfeje.

Vidra megtudja Jolikától, hogy a bére úgy nyolcszorosra lenne egyetemi oktatói fizetésének, az állam bérelne neki egy belvárosi lakást, és titkárnőre, személyi titkárra, sofőrre, diplomata útlevele, kormányüdüldre, kiemelt egészségügyi szolgáltatásra és a kormány teniszpályájának ingyenes használatára len-

ne jogosítványa. És persze személyi használatú autóra, ami azt jelenti, hogy annyit és oda megy – magánügyben is –, amennyit és ahova akar, a benzint, a szervizt, a biztosítást és az adót az állam fizeti.

Mikor mindezt felsorolja Jolika, Vidrát könnyűség járja át, letörölhetetlen mosoly ül az arcára. És cserébe csupán Bari Dezső tárca nélküli minisztert kell hatástalanítani. Teljen el az egy év, hogy miniszter is volt Bari, meg nem is, mert láthatatlanná vált, de mindezt úgy, hogy ne legyen túl feltűnő.

Nem egyszerű feladat, de megoldható, és nem nagy ár azért, amit kap érte.

Pécs felé tartva a vonaton Vidra félrevonult a büfékocsi szegletébe, nem csatlakozik a pultnál söröző ismerőseihez, hanem álmodozik. Puhán suhanó limuzinokról, elegáns, Dunára néző lakásokról, dús keblű titkárnőkről képzelődik, egy új Budapest fölfedezéséről, ahol sorra nyílnak a divatos vendéglők, butikok és autósalonok, újítják föl a gyógyfürdőket, ahol szabadabban játszanak a színházak, a mozik, minden színesebbé, fényesebbé, mondénabbá, és persze drágábbá válik. De hát pénze lesz bőven.

Mikor elmagyarázza neki Bari, miért ebben a falusi konyhában üldögél, helyel kínálja, és a kupicák után nyúl.

– Még csak délelőtt tíz óra van, nem lesz korán? – kérdi Vidra.

– Inkább későn! Pálinkát reggel ötkor kell inni – emeli koccintásra a poharát a tárca nélküli miniszter.

Isznak, krákognak, aztán megint isznak, és lassan megered a miniszter nyelve. Magáról mesél. Gyerek- és ifjúkorában alig történt vele valami, aztán huszonöt évesen, ötvenhatban elhagyta az országot, és egészen Walesig jutott, ahol egy farmon birkapásztor lett. Mikor itt tart, egész lényét derű járja át, arca kipirul, szeme mosolyog.

– Tudod, Milán – mert ekkorra már tegeződnek –, ez érdekel engem igazán. A birkák! A név kötelez, nemhiába hívnak Barinak.

– Bari, bari bárány, alig áll a lábán – dúdolja akadozó nyelvvel Vidra.

– Igen, mindet imádom, a szopós bárányt, a választott bárányt, a toklyót, a jerkét, a kost, az ürüt, de még az apácát is!

– Apáca? Van birka apáca?

– Ez cz-vel van, apá-c-za, érted? A két évesnél idősebb, de még nem ellett nőstényjuhok nevezik apácáznak.

– Te aztán érted a dörgést, Dezső. Te egy birkaprofesszor vagy!

– Milán, az én kezem alatt volt már: hampshire juh, shropshire juh, costwold, de még fekete pofájú skót birka is.

– Mondom én, egy birkaprofesszor!

– Akkor én most megosztok veled egy titkot, amit még senkinek, érted, még senkinek nem mondtam el itt a minisztériumban. De az új kabinetfőnökömnek – itt Vidrához hajol, és arcon csókolja – most elmondom. Milán, én tudok foggal herélni.

– Hogy... foggal... herélni? Hát, ilyen nincs!

– De van! Még a hortobágyi öreg juhászoktól tanultam. Nincs jobb műszer a herélésre a fognál. Két ember kell hozzá –, tántorogva feláll, felemel egy hokedlit, azzal szemléleti – te fogod a fiatal kost – adja Vidra kezébe a széket –, itt az inánál fogd meg, hogy ne tudjon mozogni! A gerince egyenes tartásban legyen, mondom egyenes tartásban – ismétli, mert Vidra megbillen, de aztán az asztalnak támaszkodva visszanyeri egyensúlyát, Bari meg kihúzza az asztalfiókból egy kést. – Most lenyisszantom a kis zacskóját – nyisszant, és egy korty pálinkát vesz a szájába –, a két kis golyót most kiharapom – harap, miközben folyik a szájából a pálinka, mert nem issza meg, fertőtlenítésre használja. – Most beleköpöm a heréket a vödörbe, ebből lesz a finom tojásos here. Volt, hogy naponta száz bárányt is kiheréltem, de elhullás nyista, és egyetlen hasfal se szakadt ki. Érted?

Vidra letenné a hokedlit, mire rákiált:

– Várjál csak, Milánkám! Az istókat, hát csak nagyon óvatosan szabad a földre tenni. Előbb csak a mellső lábai érhetik a talajt, nehogy megugorjon – elveszi tőle a széket, és le-

teszi a két lábát –, majd csak nagyon óvatosan engedhetjük a hátsó lábakat az alomra, ahol mindjárt le is fekszik a kis ürü, mert most már az. Ürü! – teszi le a hokedlit.

Tíz év walesi pásztorkodás után hatvanhatban jött haza. Megnősült, gyerekeik nem született, nyolcvankilencig szerényen gazdálkodott a békési tanyáján, mikor megkeresték a Szabad Földmunkás Párttól, hogy egy ilyen világot látott, nyelveket beszélő emberre lenne szükségük.

Csak sodorta az ár, nem merete mondani, hogy néhány száz szónál nemigen tud többet angolul, az is főleg a birkákkal kapcsolatos. Aztán megtanulta, hogy a gyűléseken olyanokat kell mondania, hogy: Vissza a földeket az 1947-es állapotoknak megfelelően! Legyenek Gazdabankok! Állítsák vissza a történelmi magyar kitüntetések és rangjelzéseket! – arra tapsol a közönség.

Lassan, ha nem is megszerette, de beleszokott, hogy a nép most vezetőnek akarja, de egyre inkább, mint *Brian életében* a főhős, ő is menekült volna a tévedésből rárótt szerep elől. Főleg, mióta Pesten élt, és miniszterként, mint az Egyesült Királyság modern agrártechnikájának ismerője, a korszerű hazai mezőgazdaság alapjainak lerakásán fáradozott. Illetve fáradozott volna, mert ő csak a juhtenyésztéshez ért, még foggal is tud herélni, de ezt mégsem mondhatja el a kormányüléseken és a sajtótájékoztatókon.

Mikor már beszélni sem tudnak, csak mutogatnak és tátognak, Bari feltápászkodik, a bútorokba és a falba kapaszkodva betántorog a hálószobába, és végigdől az ágyon. Vidra belátja, igaza van, ilyen állapotban ő sem mehet ki a parasztházból. Utána botorkál, és melléheveredik. Jól esik a magas, szalmazsákos ágyban feküdni.

Vidra motozásra ébredt, s mikor felnyitotta a szemét, egy magas barna nő sziluettje bon-takozott ki homályosan a szeme előtt.

– Látom, pihengetnek. Bocsánat, ha felébresztettem, helyettes államtitkár úr.

Vidrának hangosan zúgott a feje, csak nehezen tudott megszólalni.

– Hány óra?

– Hat.

– Reggel?

– Nem, este. Azért is keresem a helyettes államtitkár urat, mert megkérdezném, szükség van-e még rám, mert, ha nincs, akkor elmennék.

– Ki maga?

– Jaj, bocsásson meg, helyettes államtitkár úr – közelebb lépett az ágyhoz, és nyújtotta a kezét – Gaál Vilma vagyok, a miniszter úr titkárnője, és amíg a helyettes államtitkár úr nem választja ki a saját titkárnőjét, az ön szolgálatára is én állok.

– Ja, maga a látogató elhárító – mondta Vidra, miközben felkönyökölt, és ő is nyújtotta a kezét.

– Mít tetszik mondani, helyettes államtitkár úr?

– Semmit, csak arra kérem, ne mondja mindig azt, hogy helyettes államtitkár úr.

– Akkor mit mondjak?

– Mondja azt, hogy Milán.

Ekkor hatalmas horkanás hallatszott, a miniszter egy ideig nem kapott levegőt, hará-kolt, mint aki megfullad. Vidra és a titkárnő a fuldoklóra pillantottak, aztán összenéztek, de ekkor a miniszter teleszívta a tüdejét, és oldalára, éppen feléjük fordult, mintha őket figyelné. De nem ébredt föl.

– Rendben, Milán – mondta bizonytalanul Vilma, és észrevette, hogy Vidra végigméri. Mióta magához tért, csak a nő szemébe nézett, de most végigfutott rajta a tekintete.

– Nem csodálkozik, Vilma, hogy ilyen helyzetben ismerkedik meg velem? – sottogta rekedten Vidra.

Gaál Vilma nem felelt, csak várta, mit akar ezzel Vidra.

– Mondja meg, Vilma – motyogta Vidra, miközben felült az ágyon, és a cipőjét kereste –, de őszintén!

- Én egy ideje semmin sem csodálkozom.
- Én biztosan csodálkoznék, ha magával ilyen helyzetben ismerkednék meg.
- Ha én lennék a helyettes államtitkár, lehet, hogy én is. De én titkárnő vagyok.
- Értem. Akkor nyugodtan hazamehet, Vilma. Majd holnap találkozunk.
- Köszönöm, jó éjszakát – mondta a nő, és halkán távozott.

Vidra összeszedte magát, indult kifelé, és mikor visszanézett az ajtóból, látta, hogy Bari ingje felcsúszott, és csupas� derékkal fekszik a vézna kis juhász. Visszament, ráterítette a dunyhát, és elindult, hogy megkeresse újdonsült irodáját.

Vidra Milán, helyettes államtitkár, Bari tárca nélküli miniszter kabinetfőnöke napokig próbálkozott, hogy bejusson Varga Pál mezőgazdasági miniszterhez. Egyeztetni akart vele a miniszterére bízott agrárfejlesztési koncepció kidolgozásáról, de folyton lerázták Varga emberei. Végül Jolikától, a személyzetistől megtudta, hogy gyakorlatilag csak a fegyveréért, meg ruhát váltani jár be a miniszter a hivatalába. A vadászöltönyét és a puskáit a miniszteri szobájában tartja, akkor kellene Vidrának elkapnia, amikor éppen ezekért jön.

- Miniszter úr! – ugrott elő egy hétfő reggel Vidra a folyosó márványoszlopa mögül.
- Mit akar? – kérdezte futtában Varga, de felé se nézett, hanem berontott a titkárságára.

Mögötte Vidra is ügyesen besliszant, és csak ott válaszolt.

- Bari miniszter úr új kabinetfőnöke vagyok, csak egy percet kérek a miniszter úrtól.

Varga nem felelt, csörtetett tovább a szobájába. Vidra utána préselte magát, miközben a személyi titkár húzta visszafelé, és azt sziszegte „ne basszál már ki velem, engem fog megölni”, de Vidra nem hagyta magát.

– Tényleg csak egy perc – mondta újra, most már a szoba közepéről, miközben a titkár, mint aki becsinált, topogott és rázogatta a lábát az ajtóban. – A miniszteremre bízott agrárfejlesztési koncepcióra létrehoznánk egy csapatot, az lenne a kérdésem, hogy a miniszter úr delegal-e valakit ebbe.

Úgy tűnt, Varga nem hallja, amit mond. Kinyitotta a zöld lemezszekrényt, kiakasztott belőle egy rend vadászuniformist, aztán mikor a puskák között válogatott, megszólalt.

- Miféle agrárfejlesztésről beszél?

– Amire Bari tárca nélküli miniszter úr megbízatása szól.

– Ha valaki itt agrárfejlesztési tervet íratna, az én lennék – mondta, miközben egy sötétes puská csövébe kukucskált. – De nem íratok – folytatta, és most először pillantott Vidrára. – És tudja, miért?

- Nem tudom, miniszter úr.

– Addig semmilyen tervet nem írunk, míg a koalíciós partnerünk nem fogadja el az alapvető koncepciónkat.

- A reprivatizációra gondol a miniszter úr?

– Arra. Hogy adják vissza a földeket az eredeti tulajdonosaiknak, vagy azok leszármazottainak.

– De ez már eldőlt. Törvény van rá. Nincs reprivatizáció – felelte Vidra.

– Akkor nincs koncepció. Addig semmi sincs – mondta Varga, visszatette a puskát, és egy másikat vett elő.

Vadászat meg sofőr meg miniszteri fizetés azért az van, gondolta Vidra.

– És ez a sok ember mit csinál itt a minisztériumban, ha nincs koncepció? – kérdezte.

– Na, húzzon el. Húzzon vissza a juhászához. Nem akarom még egyszer itt látni. Megértette? – hadonászott egy Mauser Magnummal a miniszter, hát, jobbnak látta Vidra, ha elkotródik.

Ezek után teljesen fölöslegesnek látszott bármilyen koncepció kidolgozása. Senki nem dolgozott a minisztériumban, csupán azért jártak be, hogy

a saját ügyeiket intézzék: kedvezményes lakás, építési telek, magasabb fizetés és jutalmak után koslattak, fúrták egymást, és megpróbálták ilyen-olyan székértáborokhoz becsatlakozni. Intrika, irigység, nagyravágás, féltékenység lengte be a patinás épület minden zugát.

– Mit csináltak ti ott az agrártárcánál? – kérdezte egyszer Vidra anyja, amikor meglátogatta.

Mindig érdekelte a téma, mint kontírozó könyvelő az állami gabonafelvásárló vállalatnál dolgozott egész életében. Ha Vidra kocsjában ült, és elhagyták a lakott települést, mindjárt megjegyezte, hogy szépen fejlődik a rozs, az árpa vagy a búza, mert meg tudta őket különböztetni.

– Hogy érted? – nézett föl Vidra a tányérból, ugyanis csak nagyon homályosan mondta el anyjának, hogy mivel is keresi azt a sok pénzt a minisztériumban.

– Úgy értem, hogy mi a fenét csináltok, mert én csak azt látom, hogy esnek szét a jól működő termelészövetkezetek meg állami gazdaságok. Vagy inkább nem is szétesnek, hanem szétlopják őket.

– Gondolod?

– Hát, látom.

Vidra megvonta a vállát, és másra terelte a szót. Ő nem látta. Nem is akarta látni. Biztosan igaza van az anyjának, gondolta, de hát ki foglalkozik ott a minisztériumban a mezőgazdaság dolgaival. Senki. Főleg nem ő.

Nem voltak világmegváltó ambíciói, nem akart magányos hős lenni, szembemenni mindazzal, ami a választók akarataiból, majd a megválasztottak konszenzusából létrejött. Foglalkozz te csak Vidra a minisztered hatástalanításával, amiért ezt a szép beosztást, meg a vele járó finomságokat kapod!, mondogatta magának, és részletes tervet dolgozott ki. Persze teljes titokban. Lemondott a neki járó személyi titkárról, a két titkárnőről és a sofőrrel. Csupán Gaál Vilma, a minisztere decens titkárnője segítette a munkában, aki pontosan végrehajtotta utasításait, anélkül, hogy kíváncsiskodott volna. Tudta, mi tartozik rá, és mi nem.

Vilma hamarosan elmondta Vidrának, hogy a Gaál vezetéknevet a férjétől kapta, aki evangélikus lelkészként szolgál. Amúgy ő is elvégezte a teológiát, de soha nem lelképásztorkodott. Gaál tiszteletes nagyon komolyan vehette a munkáját, a gyülekezetét, mert keves ideje maradt Vilmára. Házastársi kötelességeit pedig végképp elhanyagolta. Vilma titokban pornóvideókat nézett, s hamarosan Vidrán gyakorolta a filmekből elesett praktikákat. Remek partner volt, csak az zavarta Vidrát, hogy igaza lett Kóbornak, aki, mikor először beszélt neki Vilmáról, azonnal azt ajánlotta, hogy kúrogassa.

Persze nem kúrogatás volt ez, inkább valami vad, olykor bizarr, Vilma által megtervezett koreográfia szerint folyó szerelmi játék, aminek a forgatókönyveit a filmjeiből vehette. Vidra mindig úgy érezte, hogy őt kúrogatja Vilma.

A nő egy sportszatyorral érkezett Vidra Falk Miksa utcai lakásába – ugyanis itt kapott a minisztériumtól egy csinos hámoszobás lakást –, amiből mindenféle golyókat, műpéniszeket, bilincseket, csipeszeket, pálcákat vett elő. Azt is bevallotta, ha otthon valami csúnya szó kicsúszik a száján, férje azzal bünteti, hogy napokig nem szól hozzá. Vidránál az ágyhoz bilincselte magát, a mellbimbójára csipesze-

miközben csukott szemmel ocsmány szatogott, egy-

ket tetetett, vakat sut-re hango-sabbban, az-

tán Vidrára kiáltott: „Gyere, kúrjál! Basszál meg keményen, te szőrös állat!”.

Eközben Vidra lelkiismeretesen dolgozott. Elérte a miniszterelnökségen, hogy Bari miniszternek csak havi egy kormányülésen kellett részt vennie – ezt a miniszterelnök is támogatta –, ebből is olykor elblicceltek egyet-egy betegekre hivatkozva. És ha mégis részt vett ezen a miniszter, a sötétüveges kocsi nem a parlament tizenhatos kapujához vitte őket, mint a kormányülésre érkezőket általában, hanem egy alig használt, Duna felőli bejárathoz, aztán innen, a kihalt hátsófolyosókon át egészen a tanácsterem ajtajáig kísérte Vidra a főnökét, és a kormányülés terméként ajtaján gyorsan betuszkolta. Újságíró, okvetetlenkedő kérdező nem férhetett hozzá.

De az igazi találmánya Vidrának mégis az volt, hogy eltávolította Barit a minisztériumi parasztlakásból, hisz onnan kilépve bármikor lecsaphatott rá a sajtó.

Titkos hadiszállást alakíttatott ki neki.

Az akciót azzal indította, hogy beküldte Barit néhány napra általános kivizsgálásra a Kút-völgyi VIP-részlegre, és ez alatt kiürítette a minisztériumi parasztlakást, aminek a híre akkor már terjedni kezdett, és Vidra attól félt, hogy valamelyik bulvárlap fotósa beront, és lekapja az ő búsuló juhászát az asztal mellett a pálinkás butykossal.

Egy elhagyott tanyát újított föl, félóránira Pesttől, az ötös úttól nem messze, mégis a világvégén, Kunbaracs és Kunpeszér között, a Felsőadacsi-csatorna óvó ölelésében. Rajta kívül a rejtkehelyről csak Barnabás, Bari új sofőrje, no meg Bariné Rózsika, a miniszter felesége tudtak, akit átvitetett a tanyára Békésből. A festett bútort, a konyhát, de még az Olajfák hegyén búslakodó Jézust is áttelepítette a tanyára.

Barnabást a Nemzetbiztonságtól kérte el egy évre. Mondta, hogy egy jó sofőr kellene, aki falun nőtt el, és tud hallgatni.

– Gond egy szál se – felelte a telefonba az ottani kabinetfőnök. – A kérdés csak az, hogy lenne-e valami bonyolultabb, operatív feladata a kollégának, vagy csak...

– Á, nem. Vezetni tudjon és hallgatni. És ne ijedjen meg az állatoktól.

– Értem, holnap küldöm. Nálad fog jelentkezni.

Másnap jött Barnabás, akinek a szeméből tompa butaság sugárzott, de együgyűségét jól titkolta, magától soha nem szólalt meg, nem kérdezett, Vidra kérdéseire pedig néhány szavas választ adott, és végrehajtotta a nem túl bonyolult feladatokat.

– Hova megyünk, Milánkám? – nézegetett kifelé a kocsiból Bari miniszter, amikor az Ócsai útra kanyarodtak.

– Meglepetés, miniszter úr. Majd meglátod. Tetszeni fog.

Alig egy hónap telt el, mióta megismerkedtek, és Bari bizalma akkorra már teljes volt Vidra iránt. Megszokta, tegye, amit mond neki, és akkor elkerüli a nyilvános szereplést, a sajtó tolokodását, minisztertársai gúnyos pillantásait.

– Te tudod, Milán – mondta Bari.

Dabasnál jártak, amikor megint megszólalt:

– Hazamegyünk? – kérdezte reménykedve, mert azt hitte, Békésdombházára igyekeznek.

– Ahogy vesszük, Dezső bátyám. Tulajdonképpen, igen.

Bari megvonta a vállát, és nem kérdezősködött tovább. Addigra már teljesen megcsömrölt az egésztől. Egyáltalán nem volt ostoba, pontosan tudta, hogy alkalmatlan a posztjára, és azt is tudta, hogy az ellenzék, a sajtó, és egyre inkább a saját párttársai is hülyét akarnak csinálni belőle. És sajnos, ez korábban sikerült is nekik. Látta, hogy Vidra a javát akarja, azt hogy elbújhasson a nyilvánosság elől. Le kell húznia ezt az egy évet, és megértette, ebben segíti őt Vidra.

– Itt menjen jobbra! – mondta Vidra Lajosmizsénél a sofőrnek. – Már csak negyed óra, miniszter úr.

Mikor behajtottak a tanya udvarába, előjött Rózsika néni, akit már előző nap odavitetett Vidra. Kikászálódott Bari a kocsiból, hunyorogva nézte a tanyát, aztán megcsókolta a feleségét, és belépett az ajtón.

– Az istókát! Hát ez meg hogy kerül ide? – kérdezte döbbenet, mert a konyhában ugyanaz a viaszosvászonnal leterített konyhaasztal, rajta alumínium tálcán a szódásszifon, a négy konyhaszék, a gáztűzhely, az almazöld konyhakredenc, az elhúzható üveg-lapok mögött a megszokott poharak, fűszerek várták.

– Menj csak tovább! – mondta Vidra.

Belépett a szobába, ott meg a feketére mázolt bútorok a színes virágfestéssel, és az anyja olajnyomata Jézussal.

– Az istókát! Ez meg most itt van?

– Látod, miniszter úr! De gyere csak!

Kimentek az udvarra, megkerülték a birkahodályt, és a karámban, mikor meglátták őket a juhok, hangos bégetésbe kezdtek.

– Hú, Milán, cssze meg a herkópáter! Egy egész nyáj. Hát, olyan is van, amit még nem is láttam. Ez meg miféle? – mutatott egy fehér, dússzőrű állatra.

– Ez a cikta. Ez a feketelábú fehér meg a cigája. Őshonos magyar fajták, csak a merinó kiszorította őket.

– Honnan szedted össze ezeket?

– Az egyik egyetemi intézet a tangazdaságából. Génbanknak tartják őket.

Ettől fogva már nem lehetett beszélni az öreggel, bement a karámba, és hozzálátott, hogy egyenként ismerkedjen meg a birkáival.

Vidra, Gaál Vilma és Barnabás alkották ezután a tárca nélküli miniszteri kabinetet, miniszter nélkül. Igaz a sofőr is rendszerint a tanyán lakott Dezső bácsiékkal, csak akkor ugrottak föl Pestre, ha nagyritkán felrendelte őket Vidra kormányülésre, de akkor se jöttek be a minisztérium épületébe, csak megálltak előtte, hogy Vidra beszálljon a kocsiba, és már mentek is a Parlament hátsó kapujához.

A sajtó kezdett leszokni Bariról, volt elég botrány a pártban, minden vezető fúrta a másikat, adott az elég témát. Bari Dezső miniszter is volt, meg nem is, igaz, busás fizetését megkapta, de legalább csak három embere volt, nem úgy, mint az agrártárca, ahol több százan nyüzsögtek, és ők se csináltak semmit.

Vidra elégedetten nyugtázta, hogy a második hónap végére abbamaradtak a pletykák Bariról. Kezdték elfelejteni. Olykor benézett Jolikához a humánpolitikára, aki minden pletykát tudott, és a legnagyobb örömmel osztotta meg ezeket Vidrával, ezekért persze ő is várt volna híreket.

– Nekem azért elmondhatnád, Milán, hova dugtad az öregot – húzza föl tréfásan Jolika röfi orrocskáját.

Mint egy rózsaszín konnektor, nézi Vidra, és kedve támad az iratmegsemmisítő dugóját belepróbálni. Egyéb ingerenciája, hogy bármi mást, bárhova is beledugjon Jolikába, nem támad, pedig ő egyre nyíltabban utalgat erre.

– Talán itt van? – ugrik Vidra a lemezszekrényhez, és kitarja az ajtaját. – Vagy talán itt? – néz a fotel alá. – Itt sincs. Eltűnt a miniszter úr. Milán varázsló Csillagszemű juhásszá varázsolta – kap föl asztaláról egy ceruzát – csiribi- csiribá, Dezső bátyám, változzál Csillagszemű juhásszá! Hát így történt.

– Te mindig viccelsz, Milán – nevet Jolika. – De tényleg, hova dugtad?

– Na jó, elmondom. De csak ha tudsz titkot tartani.

– Tudok, tudok – tapsikol Jolika.

– Nézd csak! – mutat ki Vidra az ablakon.

A Kossuth tér fölött a februári szürke égen felhők úsznak, ezekre mutat.

– Látod azt a sok bárányt? Egy egész nyáj. És ott – mutat a parlament kupolája fölött egy nagyobb felhőre –, ott a miniszter úr. Terelgeti a bárányokat.

– Látom, nem lehet belőled kiszedni az igazat – mondja tettetett sértődöttséggel a nő, aztán fölkacag. Éles, magas hangon. – De azért jó, hogy itt állt meg a lifted – mondja, és ráteszi a kezét az asztalon támaszkodó szőrös férfikézre.

– Miféle lift? – kérdi Vidra, és óvatosan kihúzza a kezét Jolié alól.

– Tudod, mikor a koalíciós tárgyalások folytak, bent jártam az oktatási minisztériumban, mert egy gimnázium iskolatitkára voltam, de ez mindegy is, szóval a másodikon volt dolgom, de aztán a hatodikra is föl kellett ugranom. Megáll a lift, beszálok, hát ki áll mellettem? Kóbor doktor. Régről ismertük egymást, az anyukája szomszédom volt a Gazdagréti lakótelepen, néha találkoztam Kóborral is. Örömeben még egy puszit is adott, mert rég látott, anyukája már évekkel azelőtt meghalt. „Maga, Jolika, valami minisztériumi ember, hogy itt találkozunk?” kérdezte. S mire a hatodikra fölértünk, nem túl gyorsak ezek az öreg liftek, már mondta is, hogy megbízható embereket keres az agrárminisztériumba. Ha nem éppen ott áll meg az a lift, akkor nem lennék főosztályvezető. Látom, hogy akik idejönnek dolgozni, azok is valami hasonlóképpen, véletlenül beszálltak egy liftbe, ami épp ott állt meg előttük.

– Igen, nekem is megállt egyszer egy lift, amiben Kóbor utazott – bólogat Vidra.

Kopognak, bedugja a fejét Vilma, hogy fontos telefonja van Vidrának. „Majd visszahívom”, mondja neki, mert tudja, hogy csak féltékenykedik. Vilma sértődötten távozik, Vidrának meg Vilmáról Saci jut eszébe, régi barátnője, aki ekkor még mindig Pécsen ser-tepertél a pártok körül, semmi rendesebb állás nem jött össze neki. Arra gondol, milyen jó lenne megismertetni Vilmával. Saci a legféltékenyebb nőt is meg tudja szelídíteni, és összejöhete valami hármass akciós. Egész beleéli magát, elképzele a két nőt együtt, aztán magát közéjük.

Jolika nem érte a hosszú szünetet.

– Ott tartottál, Milán, hogy megállt neked is a lift.

– Ja igen, a lift. Jolikám, szerinted meg tudnánk mi ketten egy ilyen liftet állítani? Amiben éppen te utazol?

– És ki szállna be? – veszi a lapot Röfi kisasszony.

– Az unokahúgom. Pontosabban, második unokatestvérem, de olyan mintha az első lenne.

– Szóval nem valami kis barátnődet ajánlgatsz itt nekem? – kérde nevetve a nő, de azért van éle a megjegyzésének.

– De Jolika, hát vérfertőzőnek nézel te engem? Mondom, kedves rokon, mintha csak a testvérem lenne. Közgazdász. Két nyelvvizsga, kutatói múlt, remek föllépés!

– Hogy hívják a hölgyet?

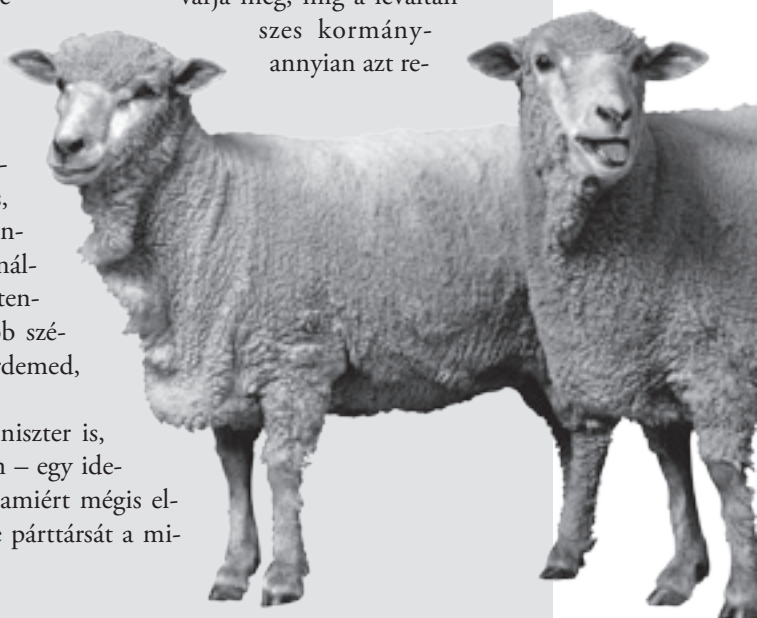
– Vadas Sarolta. Hozom majd az önéletrajzát.

– Milán, a te protezsáltadnak nem kell CV. Elég, ha te ajánlod.

Gyorsan eltelt az év, április végén már az újságok is cikkeztek a minisztercseréről, és a májusi első kormányülés előtt – Vidra tudta, hogy Dezső bácsinak az utolsó – szólt neki, hogy most már bejelentheti a lemondását, ne várja meg, míg a leváltandós között megjelenik a neve. Az ösztág örült a bejelentésnek, és mindméltek, hogy ők nem lesznek majd a halállistán.

A kormányülés után Vidra bevitte Barit a pártszékházba, ahol valami pogácsás, háziBOROS búcsúztatót tartottak. Mindenki Vidra kezét szorongatta, hogy jól csináltad, öcsém, botrány nélkül telt el az esztendő, anélkül, hogy szegény Bari nagyobb szegyet hozott volna a pártra, és ez a te érdemed, mondogatták.

Később megjelent Varga Pál agrárminiszter is, akiről úgy tudták, Kóbor miatt nem jön – egy ideje nem álltak szóba egymással –, de valamiért mégis eljött. Látszott, nagyon örül, hogy túlélte párttársát a mi-

niszteri székben. Ivott is rendesen. Amikor berúgott, szót kért, és bejelentette, hogy az ő régi pártbéli cimborája, Bari Dezső, ennél méltóbb búcsúztatót érdemelne, és egy pogácsát a falhoz vágott.

– Én a Dezső barátom tiszteletére meghirdetek egy nagyszabású vadászatot, ahova a Szabad Földmunkás Párt összes miniszterét, államtitkárát és helyettes államtitkárát meghívom. Sőt! El is várom őket! Az időpontról és a helyről még holnap megkapjátok az értesítést.

Kóbor alelnök, mikor végighallgatta a miniszter szónoklatát, diszkréten szedelőzködni kezdett, de mielőtt elment volna, félrehívta Vidrát.

– Ha visszajöttél erről a vadászatról, akkor gyere be hozzám!

– Te nem jössz?

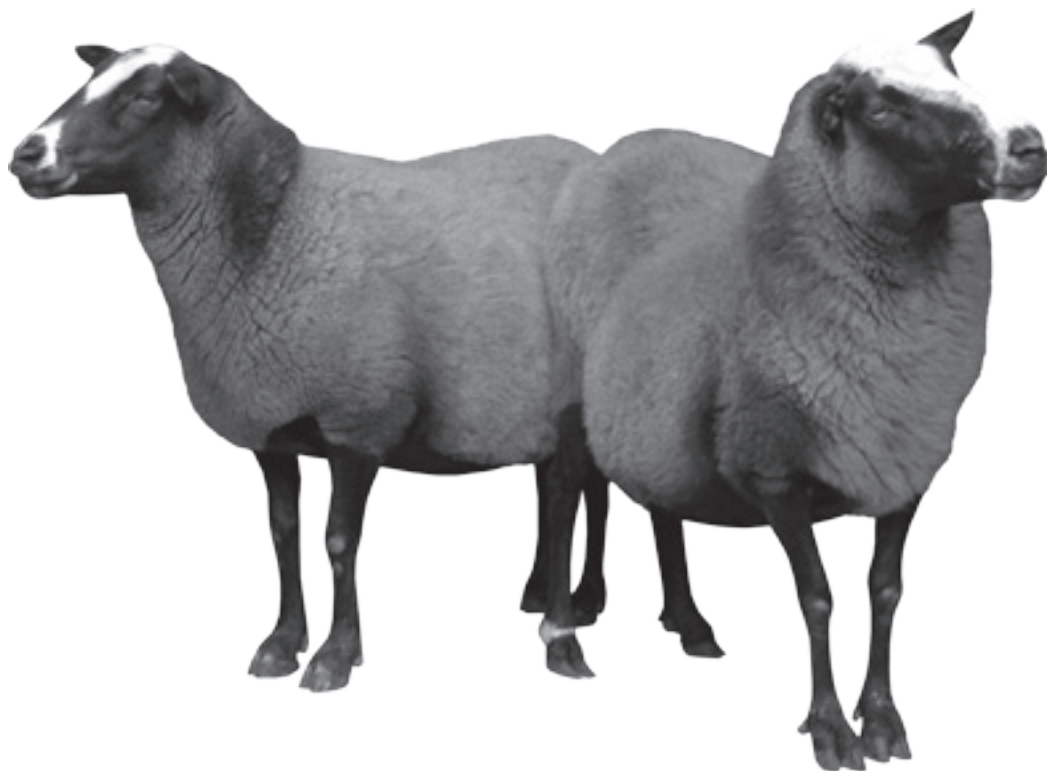
– Sok munkám van mostanában. Hamarosan nekem kell gatyába ráznom ezt a kuplerájt – nézett körül a tanácsteremben. – Várlak, beszéljük meg a jövőt.

– Lesznek változások? – kérdezte Vidra.

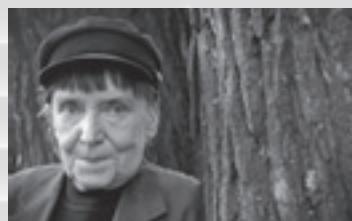
– Hajaj – tárta szét a kezét Kóbor, és távozott.

Szóval ő lesz az új miniszter, meg talán a pártelnökséget is átveszi, tűnődött Vidra. Ekkor végignézett a mulatozókon, és észrevette, hogy a fiatalabb államtitkárok, helyettes államtitkárok közül néhányan már nincsenek ott. Akik maradtak, azok körbevették Vargát, teli szájjal nevettek a részeg öregember viccein.

Szegény ördögök, gondolta Vidra. Rossz helyen gazsuláltok. Jó, ha tudjuk, mikor lehet és kell valakit otthagyni, mint én, annak idején Nyesődi elvtársat, mosolyodott el, és anélkül, hogy bárkitől elköszönt volna, távozott. ■ ■ ■

Kérékgyártó István író (1953. Kaposvár). Regényei a Kalligram kiadónál: *Trüffel Milán* (2009) *Rükverc* (2012) *Hurok* (2014) *Makk ász az Olajfák hegyén* (2015) *A rendszerváltó* c. regénye ez évi Könyvfesztiválra jelenik meg ugyancsak a Kalligram kiadónál.

[Felemelem a tekintetem...]

Felemelem a tekintetem, és ködbe burkolózik a templomtorony.
Újra odanézek, de nyoma sincs már. Sem a toronynak, sem a ködnek.
Gedächtnis-Kirche, a háború mementója.
Beivódik a tudatba, elnehezíti a lépteket. Nem lehet elfelejteni. A háborút.
Te is hallottad a bombázók zúgását a fejed fölött.
A ház valamennyi lakója a pincében, egy öreg színész a ravatalon, volt, akik álltak, volt, aki ültek, sápadt arccal, keresztbe tett kézzel. Nem emlékszel, milyen volt akkor anyád. De egyszer együtt futottatok be az erdőbe, leugorva a lovas kocsiról, mikor felhangzott a légiriadó.
Csak jársz-kelsz itt az emberáradatban, átmész az út egyik oldaláról a másikra. Ugyanaz az öreg, aki előbb ott ült, s úgy tűnt, mindkét lába hiányzik, most itt sétálgat és koldul. A sarkon egy nagy, sötétbarna, könyv alakú műalkotás. Dávid csillaga, Salamon pecsétje. Borítva jelekkel. Mint egy kabbalista ábra, közepén a 24-es szám. Kétszer tizenkettő. Egy adventi koszorú, gyertyái még meggyújtatlanul. Most november van, a fákon még sötétek a levelek. A ruházati boltok kirakatában csupa fekete és fehér. Belesuttogod az egyik kirakatba: meine alte Mutter ist gestorben. Mielőtt elutaztál, még éppen győzted megszervezni a temetést, akkor lesz nyomban, mikor hazatérsz. Biztos ezt mondta volna: veled megyek. Mindig így beszélt, amikor már mozdulni sem tudott, elmesélte, hová utazott, merrefelé sétálgatott aznap. Olvasod egy nagy tábla feliratát. Überführungen nach allen Orten. Pedig ez nem utazási iroda, hanem temetkezési vállalat, azt ígéri, elszállít bárhová. A kávéházban meggyújtasz egy gyertyát. Ilyen volt ő, az édesanyád: mindig meg akart lépni téged valamivel.

[Épp a behavazott...]

Épp a behavazott tavon siklottak át sítalpaikon, hóruhában,
mikor az osztagból az egyik férfi alatt beszakadt
a jég. Nem volt mit tenni, a sífelszerelés
súlya a mélybe húzta.
Így mesélte, s te tudtad, mekkora
súlyként nehezedik ez rá azóta is.

A halála utáni nyáron útnak indultál, anélkül, hogy
megtervezted volna az útvonalat. A nagy víz háborgott.
Szinte fekve evezted az alacsony, hosszúkás
csónakban az elhagyatott sziget felé. Ott aztán kieresztetted
a hangod, teli torokkal lármáztad be a hangtalan teret.
Pedig nem voltál egyedül. Nem messze volt egy csónak,
a sziget közelében megpróbáltak valamit kikotorni a vízből.
Felszínre került egy holttest. Az evezősök hangján
éreződött a megkönnyebbülés, hiszen egész nyáron át keresték.

Nyomban, amint beléptél, rád meredt az ablak.
Egy domb, egy fészker, nem eresztette a tekinteted.
Mintha fényképet készített volna rólad,
s nem egészen ott álltál volna, ahol kell.
Miféle ház ez? – hallottad a saját hangod.

A házban valamikor katonai kórház működött.
Ennek az országnak a határain belül voltunk,
és itt annak idején harcok folytak. A fák törzsében
még most is találhatunk egy-két puszkagolyót. Neked
tudnod kellett volna, itt volt-e ő is annak idején.
Mikor a hátát masszíroztad, valami fémesbe markolt a kezéd.

Mikor erről az útról hazaértél, megtaláltad a háborús naplót.
Így végződött: „El kellene mennem kivetetni
a szilánkot a hátamból.” Ugyanazon a tavon evezted,
melynek jegén ő a katonai osztaggal sítalpakon áthaladt.
Abban a házban éjszakáztál, melyben ő sebesülten feküdt.
Ezen az úton még messzebbre jutottál, városokba,
melyekben ő fiatal korában élt. Az emlékeiben
mozogtál, ott bolyongtál, mikor azt kérdezgetted, merre járt.

[Az évek, melyeknek...]

Az évek, melyeknek virágot vittem,
itt vannak közel,
megetethetem őket,
ha eljön az ebédidő,
nem bírok már felülni se, még az egyik
oldaláról a másikra sem tudok fordulni,
hívni kell az ápolót, segítsen.

Elhallgatott évek.

Az egyik már beszélni sem tud közülük,
csak a szemei élnek, mikor valaki
az anyjéért kiált,

az én anyám

a szoba másik sarkából visszaszól:

Most nem mehetek,

még nincs kész az ebéd.

A szobában a harangvirág csöndje.

Polgár Anikó fordításai

■ **Mirkka Rekola** (Tampere, 1931 – Helsinki, 2014): finn költőnő, verseket, aforizmákat és esszéket írt. Verseinek gyűjteményes kötete *Virran molemmän puolin. Runot 1954–2004* (A folyam mindkét oldalán. Versek 1954–2004) címmel 2009-ben jelent meg Helsinkiben. Az itt közölt fordítások forrása a *Valekuun reitti* (Az álhald útja) című kötet (2004).

■ **Polgár Anikó** (Vágsellye, 1975): költő, műfordító, irodalomtörténész. Dunaszerdahelyen él, a pozsonyi Comenius Egyetemen tanít. Legutóbbi verskötete: *Régészniő körömcipőben* (Kalligram, 2009).

MENGELE

Josef M. két halála

BŐRÖNDJE

A mikor megérkeztem San Carlos de Barilochéba, esett a hó. Hízott pelyhekben hullott a városra, amely különben is fehér volt már. Ezerkilencszázötvenhat óta nem volt tél az életemben. Talán még három évszak sem, csak nyár, meg tavasz. Argentína persze nagy ország: a napsütötte tengerpartok és a sárga pampák mellett vannak hósípkás hegyei is, ám ezt jobbra csak az eszével tudja az ember addig, míg ki nem mozdul Buenos Airesből.

Patagóniáig kellett utaznom ezért a télért.

Egyedül érkeztem, pedig családi kirándulásnak indult ez a pár nap, amelyet nem is titoltan a két évvel korábbi svájci sítúra párjának szántam. Az utolsó pillanatban azonban a nevelt fiamat ledöntötte a lábáról valami heveny vírusfertőzés. Magas láza lett, rázta a hideg. Egy rövid ideig még lázgörcstől is szenvedett, elcsigázott tekintetén láttuk, hogy az ízületei úgy fájnak, akár egy köszvényes öregembernek.

Megpróbáltam mindent, hogy csillapítsam Karl-Heinz hőjét.

Adtam neki gyógyszert, literszám itattam vele a vékonyra főzött teát, sőt, még a Kneipp-féle borogatást is alkalmaztam, a fiú láza azonban nem csillapodott. Láttam már ilyet elégszer. Pontosan tudtam, hogy a láz nem is e praktikák hatására múlik majd el, hanem akkor, ha Karl-Heinz szervezete végre elégette a kórokozót.

A tudós énem ennek megfelelően igyekezett megnyugtadni Marthát: türelem, pár nap és magától elmúlik. A gondviselő énem azonban orvul elárult. A pótcelekvés, ahogy gyors egymásutánjában legalább féltucatnyi népi gyógymódot próbáltam ki, megértette a feleségemmel, hogy én is éppúgy aggódok Karl-Heinzért, ahogyan ő. Hiába vagyok orvos.

Ez az ellentmondás reveláció volt az én számomra is. A jó orvost ugyanis az különbözőteti meg a hétköznapiótól, hogy két énje – a magánemberi és a tudós – közti távolságot le tudja küzdeni. Érzelmait idővel képes alárendelni a hivatásának. Én pedig jó orvos vagyok. Olyan tudós, akit az egyes ember iránti érzelmei soha nem akadályoztak abban, hogy mindig az egész emberiség üdvét tartsa szem előtt.

Most mégsem voltam képes arra, hogy csupán az orvos távolságtartó figyelmében részesítem a fiút. Irracionálisan aggódtam érte, ahogyan az apák szoktak.

Igen, azt hiszem, ez volt az a pillanat, amikor megértettem, hogy Karl-Heinet úgy szeretem, mintha az édes gyereke volna! Sőt: *őt* szeretem úgy, mint az édes gyerekeket, és a saját fiam iránt csupán annyit érzek, amennyit egy nagybácsi szokott az unokaöccse iránt... Ekkor már sejtettem azt is, hogy ennek nem csupán a földrajzi távolság az oka. Többről volt szó, mint, hogy a fiamat – a két évvel korábbi alpesi villámtalálkozót leszámítva – közel egy évtizede nem láttam. Rolfot más anyagból gyúrták, mint engem. Leginkább is az anyjától örökölt, némileg tisztázatlan eredetű anyagból, míg néhai Karl fivérem gyermekét, az ifjú Karl-Heinet olyan tulajdonságok jellemzik, amelyek nemcsak méltóvá teszik rá, hogy a fiammá fogadjam, de egyúttal bizonyítják azt is, hogy közös forrásból származunk!

A felismeréstől meghatódtam és meg is ijedtem kissé. Talán csak ezzel magyarázható, hogy az atyai aggodalom ellenére végül belementem abba, amit Martha javasolt. Hogy utazzam el Barilocheba egyedül, hisz úgyszólván várnak rám.

Federico Haase volt az, aki várt. Buenos Aires „udvari építészet” minden emigráns ismerte, pedig ő nem a Vaterlandból érkezett, mint mi. Másod- vagy harmadgenerációs német volt. Sok tekintetben inkább argentin, mint német. Mégis rögtön a bizalmamba fogadtam, és nemcsak azért, mert már az ideérkezésemet követően segített rajtam, hanem azért is, mert tudta, ki fontos a városban, és ki az, akivel csak az időmet fecsérlem.

Ő például előre megmondta, hogy Eichmann-nal felesleges találkoznom. Savanyú és pénztelen ember, és ami a legszörnyűbb, a pénztelenségét fegyelmezetten elfogadó kispolgár. A német emigráns közösség *homo novusaként* én persze nem tehettem meg, hogy ne találkozzak szinte mindenkiel. Így végül Eichmann-nal is uzsonnáltam párszor az ABC kávéház lovagteremszerű sötét, hátsó traktusában, rejtve a kíváncsi tekintetek elől. Pedig azok alapján, amiket Eichmann a találkozóiink során elmondott, kiülhetünk volna akár az utcafront előtti teraszra is, ország-világ elé. Adolf Eichmann ugyanis többnyire gyári munkalehetőségekről beszélt nekem. Olyan állásokról, amelyekhez nem szükséges különleges képesítés, így a személyazonossági okmányokra sem kíváncsi senki. A feltűnéstelen, csendes és szerény élet előnyeit ecsetelte és, bár atyáskodó tanácsokat adott, alig nézett a szemembe. Többnyire lesütötte a tekintetét, a süteménye romjait piszkálgatta a villájával, mintha legalábbis meg kellene húznia magát a világban, és talán okosabb lenne, ha én is így tennék.

Haase épp az ellentéte volt. Ő nemcsak látni akart, hanem látszani is. Nem csoda, hogy késlekedés nélkül kiragadott abból a nyomorúságos panzióból, ahová negyvenkilencben, helyismeret és elegendő készpénz híján, egy taxival vitettem magamat, miután apámék kapcsolattartója órák múltán sem tűnt fel a kikötőben, ahová az Észak királya befutott.

Federico Haase, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, beültetett a nyitott te-tejű, csontszínű Mercedesébe és átvalcerezett velem a városon. De nem az útikönyvek kötelező néznivalóit mutatta meg, ó, nem! A helyi elit házait! Perónista argentinok, menekült németek és nagyképű olaszok palotáit, amelyek közül nem egyet persze ő maga tervezett. Federico Haase kormányhivatalok és gyárak tömbjein, hatalmasságok villáin és gyakran látogatott társasági helyein keresztül avatott be az argentin főváros rejtett hierarchiájába. Tőle tanultam meg, hogy az élet tőzsdéjén mi az egyes városrészek aktuális árfolyama. Nekem például már a legelső „városnéző túránk” alkalmával megmondta azt is, hogy az Olivos negyedben, vagy a Floridában volna a helyem.

Telente meg persze Barilocheban. És ott sem akárhol, hanem a Hotel Suabiában! A kicsinyke, de annál lakályosabb panzió Erich Priebke érdekeltsége volt, de Haase pontosan tudta, hogy ez számomra nem az egyívású társaság, a szellemi rokonság és más efféle, emigráns zagyvaságok miatt fontos, csakis a diszkréció miatt.

Még a méz se oldódott fel a hársfateámban, amikor már tudtam, hogy mindazt, amit Haase Barilocheban akart közölni velem, közölhette volna bárhol, akár otthon is. A „nagy titok” ugyanis csupán egy üzleti lehetőség volt, még ha a szokásosaknál zsirosabb is.

Uruguayban néhány, a legfelsőbb kormánykörök támogatását élvező agrárbaró úgy döntött, átveszi az uralmat az ország marhahúspiaca fölött. Ezek – felhagyva a régi település módzerekkel, melyek lényege az új és újabb legelők bekebelezése, az esztelen terjeszkedés volt –, erőteljes gépesítésbe kezdtek. Néhányukkal magam is találkoztam a nyáron, amikor Marthával pár napra Uruguayba utaztunk, hogy egy svájci kolóniában összeháza-

sodjunk. (Különben ez is Haase ötlete volt. Nueva Helvecia kiválasztásával összekötötte a kellemeset a haszonnal. Rézszint összeismertetett néhány potenciális üzletfelemmel, részint pedig tett róla, hogy a házasságkötésem Marthával minden jogi próbát kiálljon, de a lehető legkisebb figyelmet keltse odaát.)

Ötvennyolc telén Haase elvileg azért hívott a Hotel Suabiába, hogy elújságotlja a jó hírt: a nyáron még csak körvonalazódó megrendelések végre konkretizálódtak. Az uruguayi parasztmilliomosok – megannyi Don José, Don Martín és Don Carlos – tucatjával szándékoznak tőlem trágyázó gépet és marhaszállító kocsit vásárolni.

„Csak aztán győzzék apadék legyártani”, tette hozzá kacszintva Federico Haase.

A közvetítésért nem kért és nem is fogadott el semmit. Egyetlen pesót sem. Csak hónapokkal később értettem meg, hogy miért. Federico Haase azért nem kért tőlem pénzt, mert akármennyi jutalékot is fizetek neki, az eltörpül ahhoz az összeghez képest, amit az ügylet révén nélkülem is megkereshet.

Az agrárbarók számítása ugyanis bevált. Az uruguayi földpiac, amely az extenzív állattartás csillapíthatatlan földigénye miatt még a válság éveiben is virágzott, most egyszerűen összeomlott. A földárak zuhanni kezdtek, ám az elszegényedő marhatartók így sem engedhették meg maguknak, hogy újabb területeket vásároljanak, inkább eladták a meglévőket is. Mindegy mennyiért, csak vigye valaki.

Federico Haase pedig készségesen vitte.

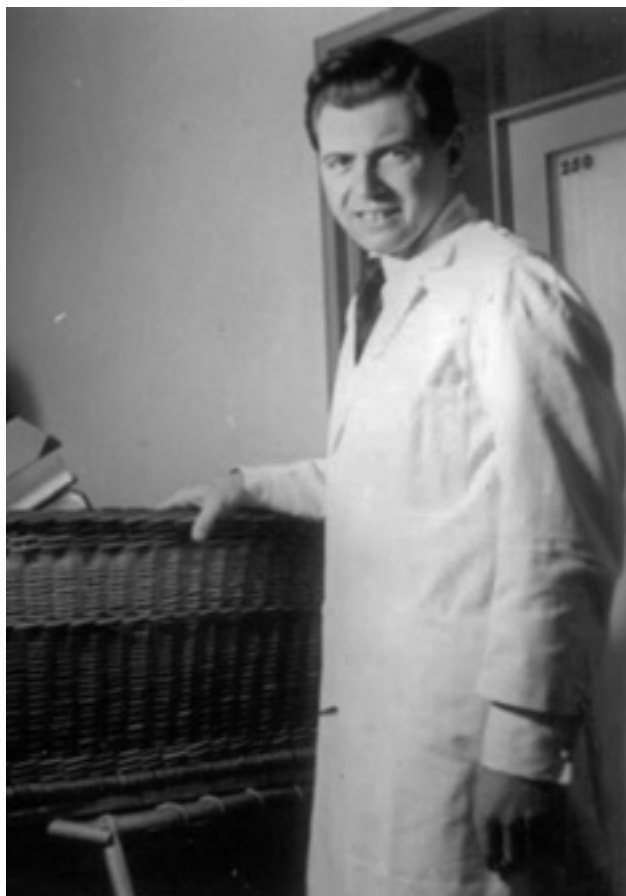
Uruguay leendő földesura derűsen karolt belém, amikor vacsora után szokásos egészségügyi sétánkra indultunk Bariloche ózonszagú utcácskáin. Egész idő alatt vidáman társalogtunk. Haase a főváros legújabb éttermeiről és társasági pletykáiról számolt be nekem, míg egy kőkorlátnál, amely alatt esti fényeivel ott pulzált az alpesi módra felépített városka, megállt és komoly arccal fordult felém.

Perón nem lesz képes visszatérni a hatalomba, mondta. Vagy, ha mégis, hát jóval később, mint hiszi. Mint sokan hiszik. Változásokra számítok, Josef. Hogy gyökeres változásokra-e, vagy csupán némi porhintésre, azt még nem tudom. De mindegy is: neked így is, úgy is, jobban kell vigyáznod ezután.

Kérdőn néztem rá, mire azt felelte csöndesen: „Itt az ideje, hogy rendesen megtanulj spanyolul.”

Ettől a baljóslatú közjátéktól eltekintve azonban csodás napokat töltöttem Barilochéban. Meglehet, ebben közrejátszott az is, hogy Haasenak egy nappal később Montevideóba kellett utaznia. Üzleti ügy, mondta önelégülten, amikor búcsúzott. Hirtelen magamra maradtam. Ez azonban most nem magány volt, csak egyedüllét. Végre minden figyelmemet önmagamra összpontosíthattam! Délelőttönként hosszú bakancsos túrákat tettem a hegyekben, vagy felcsatoltam a panzióban bérelt sítalpaimat és addig síztem a völgyre néző hegyoldalon, míg a pálya alján kialakított buszmegállóban el nem untam a sorban állást.

Síelni mindig szerettem. Korábban azt hittem, lelkesedésem csupán a *sportsman* örömeiből fakad. Később meg azzal magyaráztam a téli sportok iránti rajongásomat, hogy talán a bennem élő orvos fedezi fel újra meg újra a hó friss illatában és keményített fehér-

ségében is a kórházi műtők rendjét és tisztaságát, az okoz örömet. De most már tudom, hogy többről volt szó.

Ezen, az alapján véve fülledt kontinensen jöttem rá, hogy a tél a leeurópaiabb hónap. Hogy a hó, ez a tiszta, fehér, kristályos és hideg szubsztancia maga az európaiság!

Ezért volt olyan tökéletes az a kirándulás is két évvel ezelőtt a svájci Alpokban. Mert ott és akkor minden együtt volt a hiánytalan pillanathoz. Hét szűk és magányos esztendő után végre hazamehettem, ha csak látogatóba is. Vissza, Európába!

Ott volt a fiam, Rolf, akit jószérivel először ölelhettem magamhoz azóta, hogy megszületett. (Még ha ott, az obwaldeni hegyek között csupán „Fritz bácsiként”, a fronton elpusztult apja testvéröccseként közeledhettem is hozzá. Anyám, Wally ekkor még úgy találta, hogy a fiú nem elég stabil ahhoz, hogy a család titkát rábizzuk.) Engelbergben ott volt Martha is, a fivérem özvegye, akit nemcsak azért akartam szeretni, hogy Karl öcsém részvényeinek családi kézben tartásával törlesszek a szüleimnek mindazért, amit a bujkálás éve alatt értem tettek, hanem azért is, mert Martha még akkor, ezerkilencszázötvenhatban is úgy nézett rám, ahogy a nők fiatalkoromban.

És ahogyan Irene már sosem fog.

Aztán ott volt Karl-Heinz, a leendő fiam, mintha csak a jövő életünk főpróbáját tartanánk! Meg a hegyek! A dolomitok komor, sűrű sivegei, csúcsukon és köröttünk, ameddig a szem ellátott: hó.

Akkor voltam boldog utoljára.

Ez itt, Barilochéban, már csak emléke annak a boldogságnak, gondoltam. Egy vírusgyengített érzés, amelyet kiváltott belőlem a „patagóniai Alpok” látványa. A boldogsággal szembeni hatalmas immunrendszer azonban, amelyet – jobb híján – valóságnak nevezünk, egy szempillantás alatt legyőzi. Mosolyt rajzol a szájam sarkára, aztán eltűnik. Csak a hiány marad utána. A boldogság hiánya, amely közvetve bizonyítja, hogy azért az érzés is létezett egykor.

A Hotel Suabia nagyablakos éttermében összetolt, hosszú asztaloknál szervírozták a vacsorát, mintha minden este bankettezőket vártak volna. Bizonyos értelemben így is volt: osztálytalálkozóra gyűltek itt össze az európai történelem legnagyobb korszakának száműzöttjei. Németek és osztrákok, baltikumi népek fiai, időnként egy-egy magyar. A külvilág – amelynek agyát ezekben az években a szabadkőművesek lúgozták ki – nácinak nevezte volna őket. Pedig nem voltak mind nemzetiszocialisták. Én sem vagyok az. Soha sem politizáltam. Tudós vagyok. Egy, az emberiséget az istenek szintjére fölemelő faj előfutára és mérnöke! Azok a hétköznapi náciak, akikkel a háború után itt, Dél-Amerikában összezárt a történelem, zömében tehetségtelen, középszerű figurák, akikkel odahaza nemigen közösködtem volna. Ezek az emberek úgy szajkózzák a tiszta faj tanait, hogy a tekintetükön látom, mondataik értelmével, valódi igazságával nincsenek tisztában.

Aztán gyorsan lerészegednek.

Közösségüket mégsem tagadhatom meg. A Földön végigsöprő zsidó hisztéria összemos velük: ugyanazok vadásznak rám is, mint rájuk, és ugyanazoktól remélhetek segítséget én is, mint ők. Hiába különbözöm tőlük, azonosulnom kell velük.

Ez a zsidók valódi győzelme!

Az én történelmi küldetésem az volt, hogy az efféleket – vagy legalább az utódjaik nemzedékét –

felemeljem a magunk szintjére. A háború elvesztése azonban félbehagyta velem ezt a munkát. Most pedig, íme, a félkészek, a kishibásak és a tökéletlenek húznak le magukhoz...

Barilochében tehát minden este Priebke asztaltársaságával vacsoráltam. A politikai szónoklatok végén mosolyogva emeltem a magasba – kristályvízzel töltött – pezsgőspoharamat, és minden alkalommal, mikor nyugovóra tértem, karlendítéssel búcsúztam szomszédjaimtól, akárcsak ők. Egy akol melegében éltünk.

Éjjelenként azonban én nyitott ablaknál aludtam. Áradjon csak be a hideg levegő, a tél, gondoltam. Nemsokára úgyis visszatérek Buenos Airesbe, ahol újra meleg vár és pára. De az utolsó patagóniai éjszakán sehogy sem jött álom a szememre. Federico Haase vészjós-ló mondatai jártak az eszemben.

Tanulj meg rendesen spanyolul.

Én persze nem azért nem tanultam meg spanyolul, mert nincsen nyelvérzékem. A gimnáziumban osztályelső voltam ógörögből, az egyetemen pedig minden tankör-társam tőlem kért segítséget, ha gondja akadt egy-egy latin kifejezéssel! Tudom, hogy kilenc, Argentínában töltött év alatt akár anyanyelvi szinten elsajátíthattam volna ezt a primitív nyelvet, amely valójában nem több mint a latin kocsmai nyelvjárása...

Én szándékosan nem tanultam meg spanyolul! Én *nem akartam* megtanulni spanyolul!

Az elmúlt kilenc év minden napján az a hit védett meg az örülettől, hogy Argentína csak átmeneti menedék a számomra. A háborút követő hisztéria lecsillapodásával én is visszatérhetek a hazámba, a családomhoz, a népemhez. És vissza a küldetésemhez! Haase mondata ezért ütött szíven. Ha akkor nem is, egy héttel később, a metszően hideg hotel-szobában mindenképp.

Hát, létezik az, hogy a hatvanas évek sem a hazatérést hozzák el a számomra, hanem az újabb menekülést?

Iserem magamat. Tudtam, hogy a gondolat most fészkel be magát a fejembe, akár egy fertőzés, amely talán csak napok, vagy hónapok múlva okoz betegséget. Éreztem, ahogy megmozdul velem az ágy, a testemre pedig rejtélyes centrifugális erő hat: beindulni készül a keserűség örvénye, hogy lerántson magával a mélybe.

Ekkor azonban különös dolog történt. Odalent, a Hotel Suabia udvarán kitérítették az alsorsor tejüvegű ablakait, talán, hogy egy konyhai baleset után kiszellőztessenek, mert a szobámba kozmák, fekete szag kúszott be. Nem az otfeledett olaj, vagy a föloldó vaj szokványos bűze volt, hanem az égő zsír akroleinszaga. Más talán idegesen ugrott volna talpra, hogy sietve bezárja az ablakot vagy az éjszakai portástól ingerülten követeljen intézkedést, de én csak lehunytam a szememet. Azon az éjszakán ekkor éreztem először, hogy végre csakugyan el tudnék aludni. Az izmaim szétpattant a hétköznapi sok kis bilincse, a légzésem lelassult és egyenletesebbé vált, a szemgolyóim befordultak a koponyámba.

Később még álmotam is.

Irenéről álmotam, de nem valamiféle meseszerű történetet, amilyeneket az emberek nyálcsappal a szájuk sarkán szoktak álmodni, hanem valódi emlékképeket. Egy teadélután a Schönbein-házban, ahol muzsikahallgatásra hivatkozva kimentettük magunkat a professzor unalmas rokokói közül, hogy végre a könyvtárszobában csókolózhassunk. Egy güzburgi tavaszt, ahogy kerékpáron körözök Irene körül, akinek a napsütésben szalmasárga a haja

és fehér ruhája zsinórjait billegeti a szél. Az esküvönket a Frauenkirchében, ahogy jövünk ki a főkapun és a vidám barátok rizst meg virágszirmokat szórnak felénk.

Azt a szerelmes éjszakát Sziléziában, az állomáshelyemen.

Irene két teljes hetet maradt, mi mégis minden nap úgy szerettük egymást, mintha másnap vége lenne a világnak.

Akkor fogant meg Rolf.

Pontosan emlékszem arra a szeretkezésre. Akkor is nyitva voltak az ablakok. Én pedig befogtam Irene száját, hogy a sikítása és nyögdecselése ki ne hallatsszék a tábor sáros utcáira. Magasan a térdhajlata alatt ragadtam meg a lábait. Úgy feszítettem szét a combját, úgy emeltem meg a csípőjét, mintha nőgyógyászati vizsgálat-hoz készülődnék.

Így hatoltam belé.

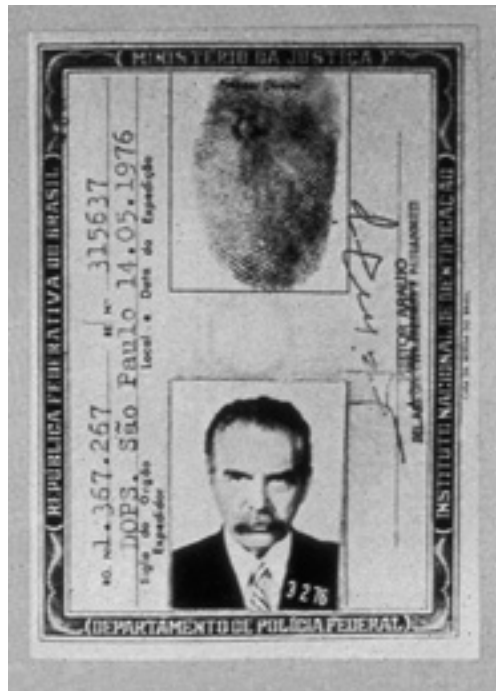
Lábaival a vállamon az ajkaink nem érhatték el egymást. Az ujjamat dugtam a szájába, ő pedig az arcomat kaparta, tapogatta a kezeivel. Akkor is az akrolein szaga töltötte be a szobát. Irenet az első napokban még zavarta ez a folytonos bűz, de aztán éppúgy megszokta, mint mi, katonák.

Háború volt.

Annyira kívántam őt, olyan intenzíven éreztem a testét és a magamét is, hogy tudtam, legföljebb csak néhány percig bírom késleltetni a robbanást. Mégis örökké tartott ez a nász ott, a puritán tisztí ágyon, ahol végül megtermékenyítettem a feleségem.

A gyönyör csúcsára érve mély levegőt vettem, mint a lihegő hegymászó, aki végre kitűzheti a zászlót. Az akrolein pogány szaga a tudóm mélyéig hatolt. Átitatta a testemet és a lelkemet is, összekapcsolva agyamban az érzéki tapasztalatot a fogantatás ősi boldogságával, hogy ezentúl immár mindig, ha e szagot érzem, érzem egyúttal azt a boldogságot is, amit akkor.

Arra ébredtem a barilochei motelszobában, hogy fázom. Elég volt felhajtani a takarómat, hogy lássam, miért. A sliccem környékén beszennyeztem a pizsamanadrágom és a lepedőm. Akár egy kamasz fiú, mondtam magamban. Magjaim kicsi tócsája aztán hamar kihűlt a patagóniai éjszakában, hideg foltta dermedt alattam. Felkeltem. Becsuktam az ablakot. Langyos vízzel kiöblítettem az ágyneműmet és száraz, tiszta alsót húztam. ■■■

Gyurkovics Tamás, 1974-ben született, Győrben nevelkedett. Az ELTE bölcsészkarán, magyar és kommunikáció szakon végzett. Az egyetemen a *Sárkányfű* című folyóirat egy alapítója volt. Alkalmazott szövegírásból él. Nős, két gyermek édesapja. A *Mengele bőröndje* című első regénye a Kalligram Kiadónál jelenik meg az idei Könyvfesztiválon.

Csendhez való jog

„Mennyi ideig voltam fül csupán?”

Samuel Beckett

Talán egy nap megtettem az első lépést, ott maradtam, nem mentem sehová, sem éjszaka, sem nappal, jó messzire hazulról, bár nem is olyan messzire. Nem hallgatok el soha. Mert mondom a szklerózisokat, felmondom őket, a tábeszes görcsöket és a krónikus savhiányt. Nincs itt semmi elszomorító. Talán meglágyult az agy. De ez az ellágyulás eddig nem ismert hangokat rejt, egy egész panorámát, amely túlköl, zajong és dudál. Hogy kifinomodtunk, így szállításra alkalmatlanul, amikor már nem lehet elfutni a gazdagság elől.

Emlékszem az első zajra, amit hallottam ezen a helyem, gyakran hallom azóta is. Ilyen hosszú csend után, halk kiáltás, aztán csönd, megint. Miféle lény hallatta és hallatja időnként most is? Egy és ugyanaz-e az a lény. Nem tudni. Semmi esetre sem emberi lény, nincsenek itt emberi lények, vagy ha vannak, már nem kiabálnak.

Talán egyszerűen csak egy fing volt.

Miért beszélnék egyáltalán kiáltásról. Micsoda rögeszme! Kiáltás és fing! Földközelben világi javaink egyetlen lobos góccá sűrűsödnek, de ezt még a legméltatlanabb dévajkodás közepette sem nevezném pontosságnak.

Akkor az elvakítás, a rabul ejtés, a győzelmi himnusz!

Nagy golyó vagyok, beszélő golyó,
és a nyögéseim felszítják a száanalom lángjait,
várva a percet, amikor mindahányan porrá éghetünk.
Mert meghalhat az ember hetvenéves korában anélkül,
hogy egyetlen egyszer is megcsodálta volna a Halley-üstököst.

Valójában nem minden az, hogy őrizzük a csendet,
arra is ügyelnünk kell, miféle csendet őrzünk.

Egyébként ezt az egész hangügyet át kell nézni,
felül kell vizsgálni, meg kell hazudtolni.
Nem hallok semmit, mégis ki vagyok szolgáltatva a közlésnek.
Nevezzük mindezt hangnak, végül is miért ne,
ha tudjuk, hogy nem az. Bár úgy tűnik,
vannak azért határok.
Várjuk a hangokat bizakodva!

Beszélek, de nem tudom mit.
Hangokat adok, egyre jobban.
Úgy adom majd vissza a szavakat a számon keresztül,
tisztán, ahogy hallottam vagy a végbelembe dugott
hangtölcséren keresztül töltötték belém őket,
és ugyanabban a sorrendben,
ha egy mód van rá.

Azért beszélek fejről, ha magamról beszélek,
mert hallok, hogy fejről beszélnek. Remélik,
hogy egy nap mindez megváltozik, hogy egy nap
a légcsővemben vagy bárhol másutt a légútjaimon
szép kis kelés nő, titkon abban bíznak,
hogy még általános vérmérgezés is lehet belőle.

Akkor a hang rákezd újra, előbb halkán,
majd egyre hangosabban, arról az oldalról,
ahonnan távolítani akarják, hogy azt higgye,
üldözik, és folytassa útját felénk. Így vezetik
majd a falhoz, sőt ahhoz a meghatározott ponthoz,
ahol több lyukat fúrtak, melyet át benyúlnak és megragadják.

Csak semmi kiabálás, szép kulturáltan,
egy kis méltóságot a megdöglésbe,
míg jól mulatnak a többiek, ide hallok,
ropogást hallok, mintha csipkebokor égne,
nem, lehetetlen, ez a saját üvöltésem,
messze a szónoklatom mögül.

Szerényen (realistán!)

Nem egészen így képzeltük,
 ez tagadhatatlan; sem szerencséből,
 sem sikerből nem hittük, hogy
 csak ennyit érdemelnénk. Tehetség?
Talán azt is szűken mérték,
 bár ki döntse azt el
 hitelt érdemlően, a tálum
 mennyire hibádzott?!
 Nem engedtek kibontakozni!!!
 a körülmények, a
 galád, irigy többiek! – Most hiába
 ez a gúnyos mosoly; el lehet hinni,
 egész nyugodtan: volt
 ellendrukker elég!

Nem másztuk meg a..., nem fedztük
 fel a..., nem alkottuk meg a...,
 Nem nyertük meg a... (*Nem mi*
 másztuk meg a..., *nem mi* fedztük fel a...,
nem mi váltottuk meg a ← mondjuk, ha
 ez utóbbi esetben a 'világ'-ra gondolunk,
 végképp nincs szégyenkeznivalónk;
azt más se.) De amiről lemaradtunk,
 az is, örök (bár másnak láthatatlan)
 szégyentábla kell legyen nyakunkban?
 Ne már! Másnak jobban kedvezett a szerencse.
 Közülük egy csomónak már azzal, hogy
 korábban születtek. Másoknak azzal, hogy
 utánunk születtek. Nem kellett
 megküzdenniük azzal, ami minket
 hátráltatott és sokszor egy életre elgáncsolt!
 Hogy *semmit* ne értünk volna el?
 Nevetséges vád!

A világ nem adózik csodálattal
nekünk; se PR-csapatunk nincs, se
testőrünk, sem ügynökünk, sőt
titkos szekta feje sem vagyunk,
akik holnapra megváltják
a világot,

de nem mutogatnak ujjal ránk:

*A gazember, az élősködő, a pancser,
a lúzer!*

Van hol laknunk; nem szorulunk
kegyelemkenyérre – ez manapság, kérem,
nem magától-értetődő!

Nem volt még példa rá (s már nem is
nagyon lesz, hiszen milyen apropóból is),
hogy nevünk/képünk előfordult volna
az újságok címdalán, na és hogy be
kell osztani azt a kurva pénzt,
de bíróság elé minket sosem citálnak;
azt a keveset (*kevés? ez is
viszonylagos!*), amink van, úgy szereztük,
hogy ha azért minket felelősségre vonnak,
akkor aztán elítélhetik tényleg
az egész világot!

Nemhogya nemzetközi sztárok, a
magyar csillagocskák közül
se fordult meg egyik sem ágyunkban;
mi több: a saját köreinkben is volt
legalább egy tucat nő, akikkel
hiába szerettünk volna *közelebbről megismerni*.

Sagschon! Azért az
a kis sötétszőke megvolt. Meg az
a nagy barna sörényű – szeplős volt
a háta, közelről túl pórúsos a bőre, *na de!*
Ugye, ugye?!

Bizonyos kor fölött meg természetes, hogy
aközött választhat az ember: nevetségessé
teszi-e magát azzal, hogy nálánál
huszonöt-harminc évvel fiatalabbakat kajtat
vagy

a (korban) hozzáillők közül válogat. –
Olyanból persze otthon is van. Nem előnyök
nélküli az sem: a legkényelmesebb és
nem kell hazudozni. (Amúgy a te bajod,
barátom, ha hiszel a macsó donhuánoknak,
és boldogtalan vagy, amiért te csak...

Ki tudná ellenőrizni, ha te is
elkezdenél tódítani, mint ők?..)

Nem lettünk irigyelt nép, a
szorgalom és tehetség rakétáin
a közjólét egébe röppenő; nem néznek utánunk
szájtátva a méla szlávok, nem fürkészik titkunk
a pedáns, de ötlettelen s lassú németek –
nem lett soha többet olyan csapatunk,
mint amelyik Bernben eladta a meccset
a fatökű, de gazdag sváboknak ...
Ez fáj, hiába tagadnánk, ez egyszerűen
kolosszális igazságtalanság; ha valami
fricskára netán, egyszer-másszor,
rászolgáltunk volna is, ez megalázó,
ÁMDE – hogy balsorsunk tőlünk független okait
most elő ne soroljuk – *így is hány nép*
kullog még utánunk a harmadik világból,
s hát a románok, ukránok vagy albánok, vajh, elhagytak-e?
S ki szoktak-e gólokkal tömni máltaiak,
makedónok vagy épp kambodzsaiak??

Meglehet, abban sem lehetünk biztosak,
hogy van akár egy ember is a Földön,
aki úgy érzi, senki mással és sehogyan másképp
nem lehetett volna olyan boldog,
mint velünk.

A faszba! Pincér, még egy konyakot!

Maholnap annak is tudunk (tudjunk!)
örülni, hogy a tükörbe nézve
nem egy sorozatgyilkos néz vissza ránk
(vagy legalábbis cinkosa)!

J'adoube

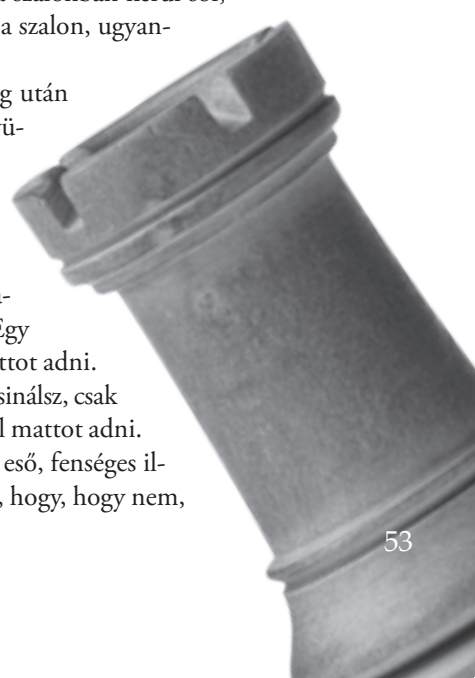
Kifut a tej. Kentaur utca 84., pompás bazalttömb, a Magyar Sakkszövetség székháza. Nem is messze az otthonomtól, csak át kell vágni a Kossuth téren, egy pillantás a harmadik emeleti erkélyre, itt is voltunk már szülinapozni egy oligarcha kölykénél. Nem láttam még akkora játékokat.

Most azonban az előttem lévő feladatokra kell koncentrálnom. Tavaszköszöntő verseny, elég a helyszínen nevezni. Napra nap, délre déj. Idős káderek csoszognak az egybenyitott szobákban, olyan a hangulat, mint mielőtt a Vörös Halál átvette korlátlan uralmát, a béke és idill atmoszférikus nyugalma, szemben a kinti, gyásztól görnyedő világgal. De hamarosan itt is megkezdődik a küzdelem, idegpályák roncsolódnak szét, homlokokon mélyülnek tovább a retkes barázdák, gyomor és bél rángatja a másikat, mint valami tagjait kereső, éjféli teremtmény. (Hányan, de hányan rohannak ki egy-egy lépés után a vécére, te szentes Úri-ten.) Koppán a bábu, duruzsol a kibic, van ebben valami szakszervezeti hangulat, valami lakossági összetartás a résztvevők között, aminek nem a sporthoz, csupán a közösen felismert fiziológiai szükségletekhez van köze. A versenyt a botrányok sem kerülnek el. Valaki szívrohamot kap, másnak az uja törik el. A megnyitóra a szalonban kerül sor, az esemény maga a pincében kap helyet. A pince ugyanolyan, mint a szalon, ugyanolyan ablakai vannak, ám az ablakok nem néznek semmire.

Vajon miért van minden fából? Azt mondják, bizonyos vastagság után a fa nehezen ég. A résztvevők feltűnően nehezen találják meg a helyüket. Hát nem volt követhető a sorsolás, nem tudja ez a sok szerencsétlen leolvasni a bulletint? A táblák sáfrányillatúak, a bábukban apró gránátok rejtőznek. A cseréknél – huss! – csöpp pukkanással kiszabadul belőlük az oxidáló, és felrobbannak.

Az első találkozás mindezzel, a végtelenségig variálható lépések varázslata. Családi készletünk ügyesen faragott, minimalista formái. Egy bemutató otthon, na, fiam, mutasd meg, hogy kell két bástyával mattot adni. Nem sikerült, ekkor érintettem meg először a táblát, a bástyákat. Mit csinálsz, csak lépkedsz összevissza, inkább megmutatom, hogyan kell egy bástyával mattot adni.

Később, egy nyaralás alkalmával, a teraszon ücsörögve. Zuhog az eső, fenséges illatok, újságmelléklet. Bilek sakkrovata lehetett, Benkő Pál játszámája, hogy, hogy nem,

kéznél volt a zsebsakk, le tudtam játszani. A fianchetto hihetetlen, nyeregkori eleganciája, az a fél tucat követhetetlen, funkció nélküli lépés, amely mind egy agyondolgozott terv részét képezi. A végén könnyű győzelem, varázslat, önálló hermeneutikai tér nyílik meg, tejjel-mézszel folyó Kánaán, boldog szemiózis.

Jobb nem elveszni az emlékekben, most valóban helyt kell állni. Az első fordulót gyorsan remire adom, túl nagy az izgatottság, fél pont, hát fél pont, megfelel, nem csinállok semmit, az ellenfél sem, ennyiben maradunk. (Hogy hányan járnak ide, hányan játsszák ezt a játékot, akik soha nem akarnak nyerni, újabb rejtély, az univerzum egyensúlyának titkos ágensei, az entrópia ellenében ténykedő ügynökök vajon?) A másodikban zavart vereséget szenvedek, nem tudom levetközni az idegességet, a szék mellett az iskolatáska a rojtos tankönyvekkel, a másnapi teendők elvonják a figyelmem, az ellenfél rutinosabb, egy darabig még van fogalmam arról, mit csinállok, utána a kötelező felismerés, hogy máris minden összeomlott, megvédeni azt a tisztet, elkerülni egy minőségvesztést – szkafander nélkül indulni úrsétára, javíthatni a korrodeáló zsiliprendszer.

A harmadik napon mézszárlást rendezek. A fejünk fölötti szalonban minden este habcsipkés ruhába öltözött makákók parádézhatnak. Halljuk a lábak dobogását. Tik-tak, dobb-dobb. Tik-tak, dübb-dübb. A győzelem visszaadja az önbizalmam, feljöttem nullára, még bármi lehet. Hát persze hogy bármi lehet.

Közben zajlanak a szomszédban a Tarkovszkij-napok, a Cirko-Gejzír tenyérnyi vetítővásznán lánghol a balusztrád, akvamarinszemű fiatalasszonyok nézik a mezőt, az orvost a táskájával. Másutt útlezárások, forgalomkorlátozás. A gyűrött tankönyvek a piros táskában, ha az ellenfelemet Korcsnojnak hívnák, már rég megövtá volna a meccset a piros táská miatt, mit toloom oda a lába elé, végül is igaza van. Állandó figyelemzavar, mindenki ezzel küzd, százhetven óra tikktakkol egyszerre, a makákóknál egyre emelkedik a hangulat, háromszáznegyvenen görnyednek a tábláik fölé, kivéve azok, akik épp a végé előtt állnak sorba, hogy ürítsék az izgalmaktól megrendült beleiket. Én is a figyelemzavarral küzdök, Bunsen-égőkre vonatkozó vizsgakérdések röpködnek a levegőben, még nem világos, hogy ki hova tartozik. Valaki ás, fúr. A szomszédos utcában hajlott hátú emberek ütik a földet a kampóikkal, kapálják a tundrát. Újabb piramis, újabb szívroham. A verseny színhelye hamarosan úgy fest, mint egy kórterem. Korhadó lambéria, akasztott felmenőink a falakon, vitrinek. A Magyar Sakkszövetség falanszterei mögött remekbeszabott halálgyár rejtőzik.

Eljön a negyedik játszmanap, én világgossal. Caro-Kann. Amilyen aszimmetrikus, bizonyára egyiptetűjű ikrek álmodták táblára ezt a védelmet. Mindkét színnel szeretem. Sötét első lépése, 1...c6, mintha a táblán se volna, vizuálisan oly kevésbé agresszív, igénytelen, amorf, hogy éppen ezzel provokál. És ez a lényeg, igaz, hamar megértjük, hogy a gyaloglépés a másik, a vezérgyalog robbanékony szökdelését segíti elő, támogatja, invocálja. Már is felizzanak az apró gyutacsok az üreges testekben. A Caro-Kann egy felvilágosult francia, skizofrén megnyitás, tele elfojtott indulattal. Miközben szolidnak, masszívnak tűnik, ilyesféle szlogenekkel reklámozza magát – „Biztonság!”, „Erő!”, „Kiegyensúlyozottság!” –, addig néhány lépés alatt kiderülhet, hogy milyen düh munkál a töppedt gyalog tologatása mögött.

Ezt érzem rajta, Sötéten is, aki az ágyasát is elhozta a meccsre. Vagy harminc évvel lehet nála fiatalabb, a délután alatt a férfi háromszor nyom a kezébe papírpénzt (rizspapír, természetesen), amit minden alkalommal a fülcimpája nyalogatásával hálál meg, nem törődve a fülkagyló belsejéből apró, szürkés kampókként kimeredő szórszálakkal. Irritáló ez a nőszemély, zavar a kon-

centrációban, ha Korcsnoj lennék, tudnám, hogy mit tegyek. Forgatom a fejem, meglátom a verseny kiírását, 2000 tavaszát írjuk, még másfél év, hogy a janicsárok ledöntsék azokat a wellness-tornyokat New Yorkban.

Sakkozunk. Folyik a lassú, kimért építkezés. Tarkók izzadnak kitartóan a hálozatosan elterülő pincében, százak szívják az azbesztet, és távoznak később portól elnehezült kabátjaikban. Körmönfont, mérsékeltén ittas versenybírók imbolyognak a sorok között, grafit serceg a mérkőzslapokon. Mindenki mérlegel, töpreng, figyel az órát, a mutatók csöpp ujjait, bámuljuk a semmire se néző, falakba rajzolt ablakokat, a Sakkszövetség során morfondírozunk, régi barátságok hevítik fel kihunyóban lévő parazsukat, ismeretlenek néznek keresztül egymáson.

Igazítok, mondom.

J'adoube.

Itt mindenki tudja, hogy ez egy Zola-parafázis.

J'accuse.

Angyalom, olvastad a *Nanát*, kérdezi Sötét a prostijától, mire az kuncogni kezd, és a büfé felé iramodik a cipőtalpnyi szendvicseért.

Vannak fura szerzetek. Az egyik dörmög, szuszog, egy bíró már meg akarta inteni, de az mit sem zavartatva magát, meglobogtatott egy orvosi igazolást arról, hogy ő márpedig így lélegzik, csak így képes rá, hagyják békén, gondolkodni szeretne. Ő is tudja, hogy mindenkinek szenvedés ezt hallgatni, de mit lehet tenni? Egy másik nem hagyja, hogy igazítsanak. Akkurátusan a mezők különböző szegleteibe helyezi a bábuít, minél kuszább legyen a látvány, és ha valaki a bábuhoz ér, (*j'adoube*) zsidózni kezd (*j'accuse*). Aztán csak visszavonja, elnézést kér, megigazítja a csokornyakkendőjét. Mindegy, Sötétnek, az én Sötétemnek mindegy, nem foglalkoztatja a történelmi kontextus, a pincehangulat, még a nő sem, aki valamivel odébb már átharapta a kötözött sonkát a szikkadt kenyéren. Sötétet csak az állás foglalkoztatja, ő az egyetlen, akit elkerül a figyelemzavar, kicsiny, formásan nyírt bajusz, kék szem, kiélt vigyor, magas, vékony testalkat, láttam, mielőtt leült volna, egész lényé magabiztosságot áraszt, ebben példát vehetnék róla, hagyja, hogy a kurvája, a sokat látott méhecske, aki már vissza is tért, csak úgy repkedjen körülötte. A kibicek is a nőt nézik, csorog a nyal a táblára. Meg kellene óvnom a mérkőzést, olyan nincs, hogy az ellenfél kockás ingjére valaki szerelmes szavakat susogjon, a műkörmeivel birizgálja a figurákat, áldásokat és átkokat szórjon. A játékhoz persze nem ért, nem látja, hogy a készülődés után Sötét hamarosan kétes manőverbe fog kezdeni, nem ért az egészből semmit, de azért kitartóan lehel valami rózsaszín párárt a centrum fölé. Aztán megint eltűnik, visszatér, nyilván az emeleten lévő számítógépen futó program elemzését közvetíti Sötétnek, szájalmas a szabályozás ezeken a versenyeken, szájalmas a szabályozás mindenhol, bezzeg Korcsnoj.

És ekkor megindul, bonyolít. Sejtettem, hogy ez lesz, de most először nem félek, megszáll a nyugalom. Sötét meg van győződve arról, hogy a bonyodalmakból jobban kerül ki, még akkor is, ha lépése kétséges. Gondolkodóba esem. Nem érzek közvetlen fenyegetést, de nehéz átlátni ezt a zűrzavart.

Szívem, olvastad *A patkányfogót*?

Sötét boldogan trónol a helyén félresikerült áldozata után, és behajszol a semmibe. A kalkulálhatatlanság abisszumába. A csapda, amit állított, személyemnek szól.

Utólag persze minden lesújtóan egyszerű, Hd1, és vége, nyertem, tisztelőny, könnyebbség, dagály, nedvekkel teli palackok. Ahogy a szinesztetikus mondaná, ez a szerdám olyan boldog lesz, mint az izzadó cukor. Huszár az alsó sor közepére, ahol régen a vezér állt, Hd1, kicsit körülményes, elsőre talán nem magától értetődő, de ez a jó lépés, nincs túlgondolva.

Nem ezt lépem.

Szívem, olvastad *A Hölgyek Örömet?*

Megfogom a huszárt, és berakom egyenesen a párafelhő alá, He4. Logikus ez is, hát persze. Aktívan tartani a figurákat, ez az elv vezérel, mi más, ilyenkor hanyagolhatjuk a konk-

rét számításokat, gondolom egy elvakult pillanatra, hiszen a konkrét számításokat soha, soha nem szabad elhanyagolnunk.

A büntetés bibliai proporciókban érkezik. Néhány perc alatt minden összeomlik, két lépés, két szintúgy logikus csere, aztán... Bd4, villa, tisztvesztés, előny Sötétnél, vége. A gyalogok úgy hullnak, mint falevél a kora őszben. Mindjárt vége, én is látom, még egy kis vergődés, persze, az mindig jólesik. A pupillákon már nem a fénysugarak hatolnak keresztül, hanem a csalódások. Nem a tagolatlan fű szálai sebzik az arcot, hanem a belső növényzet, a belső kórok ápolatlan együttese vájja ki barázdáit. Az anyag keresi az anyagot, hogy nyomot hagyjon rajta. Vér vegyül vérrel. Most esküdt össze ellenem a civilizáció, és most határozta el, hogy bosszút állok.

Drágám, olvastad a *Mouret abbé vétkét*?

He4, ez volt a baj, egyetlen, végzetes hiba, ennyi elég, ennyi mindig elég. Rossz vége lesz, már biztos, bénulás fog el, a karom alig tudom mozdítani, görcsösen markolom az asztal szélét, csak akkor nyugszom meg valamelyest, amikor újra – először – ránézek a táblára, és kimondom, vége. Suttogva, de ki fogom mondani, szavam sóhaja lágyan vegyül a porral, valami sűrű minőséget hoz létre a levegőben, ami aztán a többiek tüdejébe kerül. Ilyen szűk légtérben a vereség és a győzelem íze azonos. Versenyzők járnak-kelnek a teremben, este hét óra lesz mindjárt, megjelennek az első pincérek a fehérboros poharakkal, pengeéles tálcáikkal. Felkelek, járok egyet, lépcsőházak, liftek, dohos irodák, cseverésző emberek csoportjai. Fel-le közlekedem a ház nagy törzsében. A szalonban egy másik verseny zajlik. A makákóknak nyoma veszett.

A lift mellett belenézek az aknába. Csinos kis korlát óv attól, hogy előrezuhanjak.

Egyszer csak Sötét küldönce áll meg mellettem. A nyakamba lehel. Ugyanaz a rózsaszín pára, ugyanaz a fojtogató méreg.

Még gondolkodik, mondja.

Nincs miről gondolkodnia, felelem. Teljesen egyértelmű. Egy lépés, és ennyi volt. *La comédie est finie*.

Tudja, igen, ezt ő is tudja, mondja a nő. Sötét mindent előre kitervelt. Tudta, hogy veszíteni fogsz.

Nagy a kísértés, hogy megforduljak, de nem teszem. Az akna mélyét nézem. A csontokat. Bámulom a pliocén végzetét.

Megkért rá, hogy vigasztaljalak meg, mondja a nő.

Tehát vigaszra szorulok. Még nincs vége, felborult az egyensúly, igen, hibáztam, ő előnybe került, de még nincs vége, most küzdök a döntetlenért, három és fél óráig tépem magam, huzalozom az agyam zsinórait, küzdök a semmiért, amit nem vesztek el tőlem. Sziszegve beszélek.

Amit nem vesztek el tőlem.

Bársonykesztyű érinti a tarkóm.

Nincs minden veszve. Én itt vagyok.

Senki vagy, megfizettek.

Nem igaz. És ha igen? Itt vagyok. Nézz a sötétbe, mit látsz?

Erős kéz dönti előre a hátam, engedek, meghajlok, mint vidrafű a szélben, nézem a csontokat az akna aljában. Hosszúszakás, állati csontok, beteg állatok csontjai. A préri végtelen, tele kiállításokkal. Fel akarok egyenesedni, de a kéz visszatart. Kivárok, ismét próbálom, ezúttal sikerül. Körülnézek, néhányan álldogálnak a közelben, mindig érkezik valaki odakint-ről. Most jött, elkésett. Most megy,

nem számít. Nézelődik, megtalálja a barátját, betájolja magát. Az óra ketyeg.

Visszatérek az asztalomhoz.

Sötét lépett. Csere, csere. Pár perc még innen, ha minden igaz, a távolban látszanak az első asztalok, a negyedik fordulóban ott biztosan mindenki száz százalékkal áll, persze, ez nem marad így sokáig. A negyedik forduló felé már letisztul, hogy ki honnan, merre. Hamutáliból csigák, eresz alól az obszidián. Minden a veszteség logikája alá rendelődik. Megengedem magamnak a luxust, a megaláztatás végső, kínos luxusát, és megszólítom Sötétet.

Hol van most a kurvád?

Visszanéz, állja a tekintetem. Ilyen leszek harminc év múlva. Arcán keskeny mosollyal méreget. Ketyeg az óra. Ezt a percet várta. Élvezi a győzelmét, hagyja, hogy kiterüljön az időben.

Maga lép, mondja, ezzel a neveléses gesztussal, a magázás udvari különcködésével, miközben a nő visszatér, rám pillant, selyemkesztyűjét Sötét vállára teríti, köpeny híján, bim-bós nyelvvel megízleli a nyakát, egy lakásról, egy folyóról (a Rajnáról?) álmodik. Hosszú lábai vannak, senki sem hibás.

Teszek egy lépést, neveléses lépést, két tiszt ütésben, Fd3, ugyanúgy ütésben marad a futó, inkább ő hulljon el, Philidor zokog a sírjában, én is sírok, a kiemelt asztaloknál is zokognak a kínaiak, anya most habarja a holnapi szecsuáni alapanyagát, iskolába kell menni, dolgozni kell, éhes szájakat kell betömni, lufikat kell puffadtra fújni, hidakon kell átgyalogolni, pépen, mocsáron kell átkelni a munkahelyhez, hegeszteni kell, vasalni, forgatni a forró üveget, szegecselni a kalapáccsal, gyalázni a többi embert, élesíteni a rakétát, vadabbá tenni a kiéhezett kutyákat a viadal előtt, a nőkre nézni, elzárni őket, mint a csapat, beszélni a többi emberrel, téglákba verni a fej taraját, a hűtőszekrénybe öklözni, kiverni belőle a jeget, a túró hideg tömbjeit, az otthon hűvös ikozaédereit, az állott kefir, az elhunyt nagyszülők tavalyi lekvárját, a hegyekben álló légyhalmot, a kenyérbelet, a citrompudingot, az egymás ellen hergelt gombócokat, a végtelen egyetértésre talált tarhonyát, a sóska megszoványodott terméshiányát, a főzelékek martalékát, a kihányt békirépa esendő betűszavait, a hagyma és a paraj kényszerházasságát, fúrtojáást, izzadó rákok utolsó porcikáit.

Feladom. Kezet nyújtok Sötétnek, aláírjuk a lapot. A nő eltűnt. A kiemelt asztalokon még játszanak, közömbösen, ők nem néznek egymásra. ■ ■ ■

Idegenek

nekem hiába mondd
 megbántad hogy ide jöttél
 az az ország
 meg ez sem
 a te országod
 ott
 meg itt
 sem vagy otthon
 nincs címed
 nem megható
 félelmetes
 hogy naponta másként hívnak téged
 egy-egy bérelt mobilszám lehet csak
 a családneved

nekem ne mondd
 bánod
 hogy itt vagy
 mintha bánhatnám
 hogy én
 otthon vagyok

nekem ne mondd
 járhattam volna már ott,
 ahonnan jöttél
 akkor is
 ha nem igaz

nekem ne modd
 rég eldőlt
 néma leszek
 a párbeszédre
 süket
 az irgalomra
 vak
 a halálra

nekem ne mondd
 nem érdekel
 mennyire utállak
 nem érdekel
 mennyire utálhatnám ezért
 önmagam

süket vagyok
 néma vagyok
 vak vagyok

így élem túl

 amit elkövettem

A kívülálló

Az hitted,
te magad vagy mindaz,
ami körülvesz a bimbozó kínok parkjában.

Minden,
ami az éterből rád zuhog.
Azt hiszed,
abból és azért élsz még,
mert szakadatlan átrobognak rajtad,
mintha a hajnali munkásvonatra tévedt
puhány hivatalnok perverz álmain:

az ítéleítdő,
a földrengések,
a halálos balesetek
a gyilkos erőszak,
a bessurranó tolvajok,
a rablók,
a csalók,
a hazugság,
a keserves gyermeksírás,
az idegenek gyanús tekintete,
a benned burjánzó viszolygás.
A ragaszkodás.

Pedig, ami körülvesz,
Ami az éterből rád zuhog,
nem más,
mint az örökös kívülálló
drogként sóvárgott izgalma.
Amit a kamu hit,
az öncsaló hitetelenség,
a szüntelen büntudat vetít...

Mert anya olyan régen nem főz már otthon?
Még régebben nem énekel már virágainak az ablaknál?
És nem gondolja, hogy boldog?
Pedig tudtad:

amikor anya egyszercsak felhagyott mindezzel,
még nem kellett őt pelenkázni.

De attól kezdve, hogy nem volt már meg neked
ő,
neki
(is) csak a bimbozó kínok parkja maradt.

Amíg él...

Úgy temetné el a házat,
a kertet,
játékait,
kedvenc állatait
a barátjait,
a hangokat,
színeket,
illatokat,
a húséget,
minden emlékét,
mint szakítás után a szerelmesek
kölcsonösen lerombolt vágyaikat.
Úgy pakolná sorban egymásra az érzelmeit,
mint a romok alól frissen kikapart holttesteket
rozoga kordékra pakoló,
közönyös halottasok.

Személytelenül,
monoton tempóban ügyködik,
mint a szalagmunkás,
akinek fogalma sincs,
mi készül a jelentéktelen tárgyakból,
amelyeket hajnaltól estig kénytelen kézbe venni.
(És tudja, nem láthatja meg őket soha többé
ugyanúgy.)

Nem tudja még:
Amíg él, csak azt válthatja pusztá látszatra,
ami lesz.
Ilyen egy harmóniát hazudó,
hallhatatlansággal csábító holdtölte
vagy egy alvó madarakat ringató,
álombeli lombkorona...
Csak ilyesmik veszhetnek el úgy,
mire felébred
mint egy véletlenül kitörölt fájl.

■ **Barak László** (Muzsla, 1953): költő, publicista. Legutóbbi
verskötete: *Halálnepper* (2010). Dunaszerdahelyen él.

mamma

ma, ma, mamma

bár bonyolult, bár kifinomult
zavarba ejtő téglákból épül

jel-téglákká tisztul
így rakja el
így ritmizálja magát a holnap
így váj időhasadékot
így nyilazza egyetlenét
így rajzol tengerszem homokjába

merre keressen?

foszlik a tél
kőre varrt takaró
reszkető kabátod szárnya combodhoz verődik
ahogy dallamíveket csiszolsz
a szikrázó jelen vékonyuló jegén

arcod tükör-sziluettnél lépdel?

fagyott rím-hullámok utalnak csak a tegnapi örületére
tolulna most is, mint dermedt ikrákból éledő sereg

taszítod omló partod
bár odaát sincsenek selymes szirmok
csak mi zavarba ejt
az van
mit hinni nem mersz
belátni rettegsz

ma, ma, mamma

áramlás

áramlás
gomolygó mágnesezés
dúskáló önfeledkezés

érkezés
kié az elfogadás irgalma
azé a zengés jutalma

józanság
ha kacsázik a lét vizében
összekuszálja a szépet

úzetés
tövisek közé rohanás
nem várt szziromszaggatás

*rezzenetlen
tükre időknek
jeges tavadba
minek merültem?
ajkam, bőröm
arcom és szemem
lággy börtönöm
kinek őrizzem?*

lidércem
jóból pókfonalat nyálazó
nyomuló áldás-zavaró

énekiem
édessége, forrósága az ár
meddővé igéz, ami vár

*aki éjente
sírok titokban
szentélyemből
kihullottan
hiába küzdök
szavam nem fakad
nem vagyok dús
nem vagyok szabad*

mint gyufaszál

a többi szál között
halomba skatulyázva
mint ki ünnepi
várakozásba költözött
fekve pulton, néha összerázva
remélve: foszfor-adottságát
egy bölcs majdan kihasználja

s lám, valóban
megragadva két ujjbeggyel
fej smirglihez csiszolódva
lobbanva és máglyát gyújtva
erdőnyi tűz e gerjedelem

aztán szürke szélbe fojtva
félre dobva
komposzt közé hajigálva
nyirkos földön átáztatva
megrohadva, szétcincálva
soha többé nem mozdítva

soha többé?

és a mégis-mágia?

Fodor Miklós (1967): fuvolaművész, esszéíró, dalszerző, költő.

A FAL

Köd állt a szennyvízszagú füstös városon. Szürkésfehér, fáradt és elutasító volt a Nap, a lompos épületek, a kopasz dombok, a megsabdalt rézkarcfák; pontosabban: én voltam kimerült, a Nap meg a Nap, a város meg a város volt, keserűen derűs hőseinek szenttelen tükre. Az emberek morózus merevséggel mozogtak a novemberi ködben, még a gyermekek arcán is visszafojtott keserűség áradt szét. A hídon átgyalogolva alattam a kanális olajzöld vizén jégvárterjedt. A „No future forever” felirat a romos épület falán, aznap olyan volt, mint a ködburok közepére fröccsent vér.

– „No future, no forever”. „Future forever”. Melyik változat a legpengőbb? – kérdeztem a mellettem siető Wolftól. Nem siettem a hivatalhoz, Wolf a pályaudvarra, hanem gyorsan mozogtunk. Út alakult ki előttünk, a valóság törvénye szerint. Wolf még tovább fog menni, én hamarabb odaérek, ahová akkor tartottam.

– A „Future forever” félelmetesebb, bár annak sincs semmi értelme. Az alkotó hibája ez a zűrös beszéd.

Elmosolyodtam, és visszanéztem az írásra.

– A szomszéd alkesz, Misa Moszt, ránézett erre a falra és szörnyethalt. Bad tripje volt – állította Wolf, aki észrevette, hogy a graffitit bámulom.

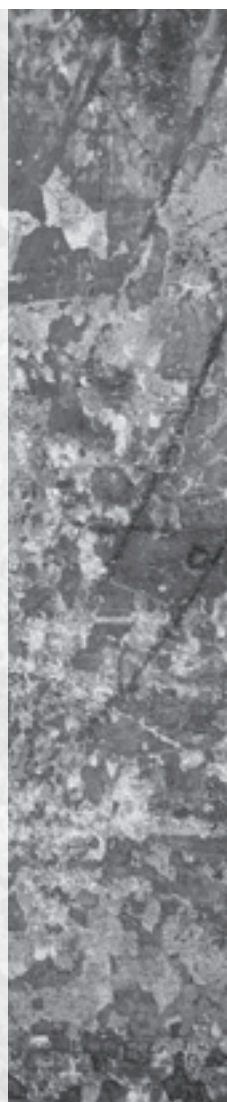
– Senki nem hal meg attól, hogy néz egy falat.

– Valamikor angol tanár volt, értette, mit olvas. Azt hallucinálta, hogy Isten küldte neki és csak neki a feliratot. Kiválasztottnak képzelte magát. Paranoid és gőgös volt gyárilag, és nagyon durva szert tolt. Jobb kételkedni és tisztának maradni, vallom.

– Hogy halt meg?

– Megállt a szíve. A haverom azt mondta, hogy arccal lefelé feküdt. Arccal lefelé. Lefelé kapart. Belé volt száradva a lélek. Se fenn, se lenn nem kellett. Millió ilyen van. Rossz szert nyomott és ahelyett, hogy átkattan volna, bekattant. Nyugodjon a por és a fal mellette.

Mivel nem ismertem az elhunytat, Wolf kijelentéseit nem vitattam, de elborzasztott annak kíméletlensége. A fanyar szellemű, érzelmi minimalista Wolf a húszas éveinek elején járt, de csak élénk mozgása emlékeztetett fiatal korára. Betegesen sovány teste már rotyyon volt, de volt valami kemény és egyenes a tartásában. Nem volt olyan mozdulata, gesztusa, amely az örömről, a derűről, az ellágyulásról árulkodott volna. Szürke, józan szemével cikázott a város szűkös, sikátoros utcáin, rengeteg fogsorát ritkán takarta. Soha nem mosolygott, talán a fogai nem engedték. Szájjátékát inkább egy enyhébb vicsorgáshoz tudnám hasonlítani. Alap szettet viselt: baseball sapka, kapucnis felső, farmer kombót, a cipőit sohasem

figyeltem meg. Régi ismerősök voltunk, igyekeztünk, amennyire lehet, őszintének lenni egymáshoz. Ami igazán összekötött minket az a városban való élet fáradtsága volt. Ennek ellentmond, hogy ezt a terhet, hogy helyt kell állnunk, ki kell bírunk, valamiféle játékos könnyedséggel viseltük. Néha azért voltak konfliktusok, mindketten lobbanékonyak voltunk; Wolf a kívülről való védelmet, engem a szennyezett asztrális háttérzaj tett indulatosá.

– Mit gondolsz, mikor jönnek vissza az őslakosok?

– Soha. Mi bajod a külföldiekkel? Nekik legalább tetszik ez a város. Parkok nincsenek, rossz a levegő, a víz büdös, de ott a határ, mutatják nekik a helyiek, hogy már arra, közel van a határ, és ez sokuknak örömet okoz. Vágod már? A határ a kulcsszó.

– Talán jobb így. Kevesebb a rosszindulat, a disznótor és a melankólia.

A zebránál sokat álltunk, néztük a mozgó autókat, kisbuszokat, nagybuszokat, a fát- és cigányokat szállító lovas szekereket, mert mindig piros a lámpa. Az óra a túlsó oldalon meg mindig áll, tizenkettőkor behalt. Az utakat ukrán katonák ellenőrizték, gyakori volt az embercsempészet. Wolf szerint főleg afgánok a kuncsaftok:

– Úgy bánnak velük, mint a marhákkal, elszedik az összes pénzüket, aztán szélnek eresztik őket. Mehetek legelni. De az a biztosabb, ha megölik őket.

– Mondj már valami jót.

– Semmi rosszat nem mondtam.

Nem ismertem a város erőszakos tetteit, de gyűlölködő, bűnbakkereső szavaikat, hímvesszős sérelmeiket igen. Ami meglepett, hogy nem a nép gyűlölködött, hanem az öntelt gazdagok, akik dúskálnak az élvezetekben, a gögös értelmiségiek, kik egy gondolatot sem tudnak meggondolni, hitük jelmezéből és babona, csak arra képesek, hogy utálkozó arcot vágjanak. A hazugságot avatják renddé. Fentről bűzlik a hal, a kór fentről érkezik, és percek kérdése, hogy bemásszák a város összes lelkét.

Hiába edződtem a város ostobáin, az olyan kijelentéseiken, hogy a szabadkőművesek törvénybe iktatták az állatokkal való közösülést, és ezt is a migránsok miatt, vagy hogy én meg Wolf a szabadkőművesek ügynökei vagyunk, és kilőnek minket, bár puskájuk nincs. Már szakadékok voltak az emberek tudatában a lelkiismeret és a bosszúvágy között, a józanság és az örület közt, a város fénye elsötétült, csak a törzsi villongások pislákolnak, a fitymacsattogtatás ondói, a rémület nyála. Igyekeztem menteni az irhámot, mint egy szelíd állat a sakálók előtt. Már nem kapcsoltam be a tévét, nem olvastam internetet, mégis sikerült a törzsieknek megerősösködniük az agresszió, a gögös elbutultság, az öntévesztés pokoli zajaival. Mintha odaszorítottak volna egy láthatatlan falhoz, tisztára, mint egy kivégzés. Odaszegezték mindkét fülemet a falhoz és öntötték a hallójáratomba a sok szart. A szegény, megtévedt törzsiak a nyakamba lihegték, az arcukba köptek. Pusztító gyűlöletüket okádták rám, ordításaik, mintha az alvilágból törtek volna fel. Ugye velünk vagy?, sandítottak rám gyanakvoan. Ordították, hogy én, én, mi, mi, na, jó még te, meg ő, de azok nem. Vedd el, vedd el, és valami tárgyat nyújtottak felém, lépj be a világunka, tartozz közénk!

Hát a faszt.

Wolf megállt a pénzváltó előtt. – Szar a dollár, szar a forint” – dűnnyögte magában, és a kabátzsebében kotorászott. Kivett onnan egy doboz cigit.

– Te Szelcsi, nem leszünk inkább öngyilkosok? – gyújtott rá. Gyerekeink, szüleink nincsenek, a városba megérkeztek a pokol katonái, már nincs hová menekülnünk. A falon túl ott vár ránk a forever.

– Nekem van egy macskám.

– Azt is megöljük. Leütöm, mint a nyulat.

– Nem akarok veled meghalni Wolf, nem leszek öngyilkos, az bűn. Meg utállak is, vágod, nem? – nevettem fel és megfogtam Wolf nem létező fenekét.

Wolf felnevetett és hosszasan a szemembe nézett. Mintha a nyakamat szorította volna hűvös kezeivel.

– És hogy csinálnád, Wolf? – kérdeztem kicsit rekedt hangon.

– Vonat. Előtte szétszed, mielőtt felfognád.

– Azzal nem vetünk véget az életünknek, ha megöljük a testünket. Szeretem a testem, rengeteget foglalkozom vele. Remélem egyszer ez a város is elereszt, és a zombi háború is véget ér.

– A háború soha nem ér véget, királylány, soha.
– Félek a várostól, Wolf, egy ideje kételkedem, rettegek és szorongok, szorongok és rettegek és kételkedem. Tudom, hogy a város az oka. Megszállta valami rossz, vagy én tévedtem el a képeim közt? Vagy én szolgáltatam ki magam félelmeim és reményeim szakadatlan áradatának? A város meg csak egy tükör, egy fal, amely minden fényt, érzést, félelmet, örömet visszaver?

– Túlbonnyolítasz mindent. Érzelgős vagy, mint a habléány.

Már a hivatal előtt álltunk, ahová nem igyekeztem. Kóbor kutyák gyülekeztek a város fenyőfája körül, ágain lógott már egy-két dísz, zöld bálványként emelkedett a város fölé. Hatalmas fát vágta ki a szeretet ünnepének a tiszteletére. Ez a szépség is meghalt, ámen, legalább nem érzékeli a zavarodott kórus ujjongását, a petárdák háborús robaját.

Kezembe kapaszkodott egy koldusgyerek, mondtam neki *hagyjál*, Wolf talált aprót a zsebében, így a kölkök elhagyott.

Rongyos gyerekek agresszív kis szörnyekként kapaszkodnak a kezembe álmomban, csípi, marják, nem engednek. Párizsban voltam, nem voltam még Párizsban, és meg szerettem volna nézni Párizst, de csak a pályaudvarig jutottam, mert a kölkök miatt menekülnöm kellett Párizsból. Felkapaszkodtam a vonatra, jöttek utánam, egyik vagonból a másikba üldöztek. Egy jól öltözött, szőke gyerek a sínek közé esett, a kerekek feldarabolták, leszakadt finom, göndör feje, az arcára nem emlékszem, és itt ért véget a horror film.

Amíg az életben vannak rémálmaim, addig a tudatom még menekül a jövőbe a borzalmak elöl. Addig még van reményem arra, hogy túléljek.

A köd feloszlott, a Nap sugározni kezdett. Egy női arcra pillantottam, néztem borús homlokát, réveteg nézését, fájdalmasan lebiggyesztett száját, egy mártír, gondoltam.

– A halál nem félelmetes, csak engedd el magad. Ne feszülj be, lazulj el! Figyelj a fényre! Mindig a fényre!

– És mi van, ha nem lesz fény? Lehet, nem is jó nekem az a fény. Milyen fény? Villany vagy napfény? Nem bízom az ilyen megtestesülésekben, de a testetlenségben sem.

– Opálos fény, sokkal erősebb, mint a Napé, és belenézhetsz. Ott van minden.

– Voltál ott vagy mi?

– Tudom. Bizonyosság, vágod? A gondviselésben való hit, na? Bizalom. Ezek hiányoznak belőled, bébike. Itt minden és mindenki halálos ítéletet kapott, nem csak te. Halál-sor van, exitálás! De ez lehet nekünk jó. Kifejezetten jól van kitalálva. Ki akarna mindig élni? Feltámadni? Akkor inkább meg se akarok halni. Akarni kell a fényt, és leléphetsz erről a gépezetről.

– Nagyon cseles, ha a halállal az életre vagy ítélve. Halál taszít életbe. Élet taszít halálba. Félek a körforgástól, az álmoktól. Ettől már a nagy dán is félt. Az álmoktól, melyek a halálban jönnek. Néha azt érzem, mintha az atomokban sem bíznék. Mintha belesüpednék egy sötét masszába, amely el akarja venni a tudatomat. És hogy ne történjen meg, mindig ébren vagyok.

– Engedd el, aludj el!

„Vova, náhuj, kelj fel, nye pizgyi!” A káromló kiáltásra Wolf rémülten futni kezdett. Kicsit tétovázva, lassabban, de én is követtem. Egy nagyon vékony fiatal srác arccal lefelé feküdt a romos ház „No future forever” feliratú fala előtt, fekete pulóverének kapucnija a fejére volt húzva. Úgy nézett ki, mint egy elcseszett szerzetes. Az egyik társa húzogatta flegmán, mint egy pórázra kötött kutyát, aki máshová akar menni, a társaság többi tagja ott hagyta őket, odakiáltva még néhány saftos káromkodást. Az emberek elhaladtak a dráma mellett, dühös zavar mozgott az arcukon. A szemben lévő házban tatarozás folyt, a munkások röhögtek, heccelve kommentálták az eseményeket. Táskákat himbáló iskolások kacagva végigsüvítették a hidat, mint egy csapat varjú a téli termőföldet.

Wolffal segítettünk ébresztgetni Vovát, de ő feködni akart minden erejével. Többszöri próbálkozás után sikerült felállítanunk, Wolffal két oldalt fogtuk, a haverja hátulról tartotta, tanítottuk járni, de megint eldőlt. A haver idegbe jött, háromszor erősen szájba vágta a tehetetlen Vovát, majd ő is elesett vele. Te nem is vagy részeg, mondta dühösen Wolf, minek estél el?

„Elégek”, nyögte Vova, a keze, amit fogtam, hirtelen forró lett, verejtékezett, az állkapcsa remegett, az orrából dőlni kezdett a vér, a nadrágjából is folyt, aztán már az egész test gőzölgött a vértől. Elengedtük. A szinte kiaszott test nagyot csattant a jeges aszfalton. Ámulatunkra ezután magától felállt, felénk emelte a fejét, úgy nézett, mintha valahol távol járna, olyan volt, mint egy csecsemő, nyálkával és vérrel beborítva. Dermedten néztük feltámadását. Majd minden erejét összeszedve a fal felé fordult, el akart indulni, végül arccal a falat súrolva, lecsúszott a földre.

Wolfékkal megfordítottuk, szólítottuk, de ő csak nézett.

– Zárd már le, testvér, a szemét, nem bírom nézni – kérte Vova haverja Wolfot, aki oldalra fordította Vova testét, ettől annak feje a mellkasára csuklott. Egy boltos adott föliát, meg zsákokat, azokkal letakartuk.

Mintha vízen hánykolódnál
Tűz emésztene
Erős szél sodorna
Ez a haldoklás órája
Itt az idő
A haláloz órája
Részvétem korlátatlan, mint a tér
Nyugodjon meg a lelked

Falevél szállong, keresi nyughelyét

Míg kijött a mentő, az egyik taxis beszámolóját hallgattuk, mondta, hogy Vova vele utazott, teljesen normális volt egy ideig, aztán őrjöngeni kezdett, *akkor kapta el a szer*, ezt nem tűrte, és adott a srácnak két nagy pofást, vesén rúgta, szintén kétszer, végül kirakta az autóból. Tizenhat éves volt, drogos, az anyja prosti. Eladta az alkoholista apja autóját, ezt ünnepelték. „Fahusáanggal ütlegelném az ilyet”, mondta a sofőr.

Amikor elhagytuk a halál helyszínét, a Nap már magasan járt a város felett. A fénye megvilágította a lompos épületeket, a kopasz dombokat, a fákat. A jég pihent. Wolf hátrafordult, a véres falat bámulta, sápadtnak tűnt. A parkra pillantottam, illetve a park hiányára, az azt körülvevő szürke hullámpala kerítésre. November volt, déli harangszó, péntek.

Brenzovics Marianna Beregszászon született 1977-ben. Kárpátalján él, magyar irodalmat és esztétikát tanít. Könyvei a Kalligramnál: *Kilátás* (regény, 2010) *Darabolás* (regény, 2013), *Hasadás* (regény, 2015).

zöld

a kezét szagolgatta, csuklóját, alkarját,
de túl erős volt az illata, nem tudta
odaképzelné valaki másét. belebámult
a szűnyoghálóba, kell elé egy test, hogy
lássa az eget. a zöld háló, mint egy fák
nélküli erdő, undorító és szép. mint egy
sértetlen nemi szerv.

arra gondolok, hogy éppen teregetsz talán,
a szoba végében az ablakok alatt, a ruháid
illata kiszáll és az én szobámban leszáll.
nincs ablaküveg, hogy ne maradhasson
ott a szád nyoma. vagy talán csak az ablak
alá kéne feküdnöm, a radiátor és a szekrény
között pont van hely a fejemnek, a törzsemet
kicsit megcsavarom, így elférek az asztaltól,
hogy egy lehetetlen pontból lássam a hiányodat.

szárad

zsebkendővel szeded össze a szőrszálakat
a csapból, szálanként szégyelled a tested.
a fürdőszoba mint egy fél adag gyakorlótér,
az ember mindig gépiesen oda néz, ahol
valamije fáj. aztán „a kinti zajra rányitni
bentről a csendet”.

az udvaron vizet locsolok szét és figyelem
milyen alakban szárad fel. a kép önmagát
mondja nekem. mintha nem mi titkolnánk,
hanem rólunk titkolnának valamit. a forma
rutinból fáj, itt valamit már megörökítettek.
mint aki túl sokszor gondolta át a halál funkcióját:
a temetőig bátran, aztán a sír előtt visszafordul.

Németh Gábor Dávid (Budapest, 1994). A versek mellett drámákat ír, illetve kritikákat és elemzéseket színházi előadásokról. Időnként együtt dolgozik dalszövegíróként vagy dobosként különböző formációkkal, zenekarokkal. Versei többek között az *Új Forrásban*, az *Apokrifben*, a *KULTeren*, a *Helikonban*, az *Ambroozsán*, a *Tiszatáj online*-on és a *Látóban* jelentek meg.

SZENVEDÉLYES

A H a z a i - p r ó z á h o z

ÉRZÉKETLENSÉG

A Hazai-szövegek szereplőinek többnyire groteszk kihátrálása a normatív közösségi szinterekről, illetőleg racionálisan nehezen magyarázható viselkedésük, reakciójuk és retorikájuk a minimalista jellemábrázolás ironikus parafrázisaként válhat értelmezhetővé. Tom Wolfe nyomán beszél Abádi Nagy Zoltán az „érzéstelenített én”-ről, mint a minimalista próza olyan személyiségfunkciójáról, amely a világra adott válaszként módszeres tudatossággal zsugorítja össze magát. Ez a személyiségredukció nem valamiféle ábrázolástechnikai látzat, hanem a fikción belüli „jellempszichológiai valóság”;¹ olyan menekülési útvonal, amely az önkábitás különböző módszereinek segítségével – alkohol, drog, vagy épp az imént emlegetett amnézia – teszi élhetővé a történetek egzisztenciálisan sérült szereplőinek a túlélését. Hazai prózavilága azonban – mint minden esetben – ezúttal is csak érintkezik a műfajfelülettel, úgy idézi meg, hogy nem vet számot annak sem narratív, sem pedig ismeretelméleti szabályaival. Míg ugyanis a minimalista szövegtechnika elbeszélői megoldásai lehetővé teszik az olvasó számára, hogy képzeletben kiegészítse a csonkán, reduktív módon ábrázolt karaktereket, azaz megválaszolhatóvá teszi cselekedeteik, motivátlanságuk, különös reakcióik, érzéketlenségük homályban hagyott okait, addig Hazai történetei gyakorlatilag semmiféle fogódzót nem kínálnak a szövegvilágában tébláboló figurák racionális megértéséhez. Nem segítik elő a szereplők saját világtól eltérő, külső nézőpont kialakításának a lehetőségét, ami aztán valamilyen megbízható értelmezői

„persze”
(Csókolom)

állásfoglalás reményével kecsegtethetne. A Carvert is fordító Hazai számára nyilvánvalóan ismertek voltak azok a narratív fortélyok, amelyeket a minimalista próza rutinszerűen alkalmazott a tudatosan szövegbe szerkesztett konzisztencia-törések jelentésszerűségét illetően, az ezekről való lemondás így alighanem olyan szándékos eljárásnak értelmezhető, amely inkább a minimalista üzemmódhoz kapcsolódó kritikai viszonyulás lehetőségét veti fel. *A hivatlan vendég* a külvilág fenyegetése előtt a privátszférába menekülő, érzéketlenné maszkírozott „én” minimalista ábrázolását úgy parodizálja, hogy apatikus narrátorát egy nyilvánvaló csodával szembebesíti, akit azonban még ez sem mozdít ki fásultságából. Az autójában ülő elbeszélő egy tudományos jellegű cikken morfondírozva épp azon szomorkodik, hogy az emberrel milyen kevés valóban érdekes dolog történik életében, amikor egy kupak formájú tárgy repül be a kocsiba, ami az elbeszélő ujjának érintésére női hüvelyé, majd nővé változik. Furcsa mód a narrátor ennek ellenére sem zökken ki nyugalmából, sőt, inkább kínosan érzi magát a betolakodóval szemben, akit ráadásul meglehetősen ellenszenvesnek is tart. Kényszeredett beszélgetésük során többek közt kiszámolják a nő csempesárlásához szükséges anyagmennyiséget, majd rövid úton kirakja hivatlan útítársát a kocsiból:

„– Azt hiszem, nem vihetem magammal. – Miért nem? – kérdezte kiábrándultan, majd elgondolkozva nézett az esőbe. – Nincs kedvem – mondtam.”²

A narrátor megmagyarázhatatlan közönye, az epifániával szembeni metafizikai érzéketlensége tulajdonképpen az „érezteletlenített én” abszurditásig fokozott paródiája, aki képtelen bármiféle interszubjektív kapcsolatot teremteni a külvilággal. A banális és az irrális az elbeszélő tudatában tökéletesen közömbösíti egymást, és a szöveg abszurditását épp a dolgok közönyös összemosásának ez az idegesítő megmagyarázhatatlansága teremti meg. A minimalista karakterábrázolás túlfokozása, persze, viccesen hat, különösen, mert a banális elemek hangsúlyozásával nem csak a „csoda” irracionalitását, de a narrátor közönyét is karikaturisztikus dimenzióba helyezi szöveg. A saját belső világába húzódó narrátor tudatát a minimalizmus ábrázolási módszereinek megfelelően nem érinti meg a létezés metafizikája, ám a történetbe kódolt humor mintha e világérzékelés abszurditását is (ön) kritikusan jelezné. A hétköznapi és a földöntúli, a fizika és a metafizika, a testiség és a virtualitás, a tudomány és az irracionalitás regiszterei egymást semlegesítve szűrődnek át a narrátor tudatán, amellyel a befogadó éppúgy képtelen közvetlen viszonyba kerülni, ahogyan az elbeszélő marad távol a kupakból inkarnálódó utastárs epifániájától.

Míg Feri láthatatlanná válása a *Cukor Kékség*ben a posztmodern szubjektumelméletek én-felfogását és szerző-konceptióit parodizálta átfogóan, a minimalista én-konstrukciók viszonylagosítása legegységertelműbb iróniával a *Pihenés* című szövegben jelentkezik. A történet – Hazai nyelvi rutinjához hűen – egy kifejezés figurális és literális használatának felcserélésére épülve teremti meg és viszi végig a deviáns nyelvi kontextusból logikusan fakadó abszurdításokat. Az „érezteletlenített én” ebben a novellában ugyanis egy olyan narrátorként jelenik meg, aki *fizikai* értelemben nem érez semmit, akinek nincsenek fájdalomreakciói, azaz egyszerűen nem érzékeli a külvilágot. A világról történő totális lekapcsolódás eme szürreális állapot egyrészt minden bizonnyal a minimalista szubjektumkép parodisztikus túlfokozása. A narrátor azonban normális érzékelésre vágyva a fájdalomérzés visszaszerzésével éppen rákapcsolódni szeretne a világra, ezért aztán elhatározza, hogy kiadósan megvereti magát. A szöveg a minimalista próza szubjektumeszményének groteszk dramatizálásával egyrészt rájátszik egy kiüresedettnek vélt énábrázoló-technikára, ugyanakkor a világgal történő intenzív kapcsolatfelvétel vágyát megjelenítve ironikusan ellenpontozza a saját szövegvilágát jellemző eltűnési koreográfiákat is. Mindemellett az elbeszélő állapotrajza nem egyszer a teoretikusan megfogalmazható minimalista emberábrázolás nagyon mulatságos torzképének tűnik a szövegben.

„Tudtam, nemcsak nem érzek a bőrömmel, elpárolgott a szaglásom és az ízlelő képességem, de hallani se hallok, ráadásul képtelen vagyok megszólalni.”³ – olvassuk a beszélő ezzel kapcsolatos önjellemzését, amely szinte tételesen sorolja fel az érzéketlen, a külvilágot nem értő és kommunikációképtelen egzisztencia énfilozófiai jellemzőit, csak épp fizikai tünetekként megjelenítve azokat. A narrátor, miután sikertelenül próbál érzéseket kicsikarni magából azzal, hogy letörri a lábujját, amúgy véresen, zsebében a kérdéses testrésszel elindul megveretni magát:

„Magamra húztam súlytalan kabátom, leereszkedtem a lépcsőn, és a kapun kiérve egy megszokhatatlanul furcsa világ terebélyesedett ki előttem. Szagtalan kukák, hangtalanul suhanó teherautók, némán ordibáló gyerekek, tisztára, mint egy akváriumban.”⁴

A zoológiai áttűnéseket előszeretettel alkalmazó Hazai próza számos szövegéhez hasonlóan az „én” jellemzése ezúttal is az állati létezéssel, a humán működés lefokozásával kapcsolódik össze. A víz alatti létforma metaforája egyébként több másik Hazai-opuszban is megjelenik, a *Rám csaj még nem volt ilyen hatással* című filmben például a főszereplő úgy szemlél egy terráriumban úszkáló góttét, mintha tükörbe nézne, a *Budapesti skizo*-ban Feri a Duna Tv monoszokóján úszkáló halak látványában merül el, máskor pedig cethalnak képzelet magát.⁵ Az akvárium-lét iménti leírása a *Pihenés*ben tulajdonképpen olyan egzisztenciapéldázat, amelyen keresztül az érzékelhető világról lekapcsolódó Hazai-szereplők többsége jellemezhető, ám teoretikus komolyan vehetőségét némiképp csorbítja az a tény, hogy egy vérző, süketnéma, érzéketlen ember-tárgy gondolatait közvetíti. A narrátor viccesen gyermekded próbálkozásai (rágót ragaszt egy lány hajába, hát ha ezért a fiúja megveri, aprópénzt vág egy nagydarab férfi arcába) nagy nehezen elérik céljukat, egy kigyúrt fickókból álló társaságot sikerül annyira felhergelnie, hogy végül alaposan helyben hagyják. A történet egészét meghatározó groteszk modalitás, a józan ész elvárásait teljesen figyelmen kívül hagyó narratíva (amelyben valaki a saját megveretéséért küzd) alaposan elbizonytalanítja a befogadó konvencionális értelmezési technikáit. Ugyanakkor a verés-jelenet leírása a legelszántabb realisták elvárásait is kielégítő plaszticitással jeleníti meg az erőszakot, melynek ábrázolásával immár a groteszk, az egzisztenciálfilozófia, a minimalizmus, és a realista thriller műfaji kódjait ötvözi egygyé a szöveg, amely azonban mégsem teszi lehetővé, hogy a mű egésze bármelyik irányba is redukálhatóvá, vagy akár elmozdíthatóvá váljék. Érdemes észrevenni, hogy Hazainál a fizikai fájdalom érzete, illetőleg annak ábrázolása gyakorta áll stílusosan kitüntetett szerepben, az elbeszéléseit általában jellemző takarékos nyelvhasználatával szemben a szenvedés képei jóval komplexebb

retorikán keresztül jelenítődnek meg. Minden komikus, parodisztikus vagy épp zavarba ejtően naiv megformáltságuk ellenére írásai ezért megmagyarázhatatlan szomorúságot árasztanak, a szenvedés valamiféle fojtott, artikulálatlan mormolása úgy munkál a történetek mélyén, mintha valóban a freudi elmúlásvágy mintázná őket. A fizikai kín egyszerre brutális és groteszk ábrázolása olyan látványos mozzanata a *Pihenés*-nek, amely óhatatlanul is a *Bach-állapot* narrátorának tantaloszívá duzzasztott szenvedéseit juttatja eszünkbe, ám a két szöveg nem csupán a fájdalom intenzív bemutatásának köszönhetően vehető össze egymással. Mindkét történetben ugyanaz a határátlépési kísérlet jelenik meg, mégpedig az átváltozás, metamorfózis ősi képzetének segítségével, ám ellentétes irányultsággal. A *Bach-állapot* narrátora az identikus, rögzített kontúrokkal bíró személyiségét szeretné felcserélni egy különbségek nélküli anyagmasszába történő beolvadás spirituális (lét)formájára, amit azonban igencsak erőszakos módon akadályoz meg a valóság nagyon is fizikai beszüremkedése egy fájdalmas nemi herpesz képeiben. A *Pihenés* elbeszélője ezzel szemben épp az érzéketlen, prehumán massa antropomorfizálására tör, és ez esetben is az erőszak az, ami a határátlépés, a metamorfózis véghezvitelét befolyásolja.

A két szöveg ellentétes irányú átváltozási kísérletében nem csupán az (ön)ellentmondásos identitás jelenik meg, hanem a klasszikus átváltozás-történetek fontos nyelvkritikai mozzanata is, amelyben átalakulása során az őt gúzsba kötő társadalmi kötelmek alól felszabaduló „én” a társadalom (nyelvi) rendjében is elhelyezhetetlenné válik. A két szöveg azt a helyet próbálja bemérni, ahol az „én” és a „nem-én” az anyagi és a spirituális metszéspontjában még éppen érinti egymást, tehát a Hazai prózavilágában kitüntetett szerepet betöltő *határtapasztalatok* megrajzolásának poétikai kísérletéhez kapcsolódik. Írásainak arra a makacs ambíciójára gondolok, amely az érintkezés és a távolodás érzékeny metszeteit szeretné kitapintani a történet és nem-történet, a mozgás és mozdulatlanság, a művészet és dillettantizmus, az alkotás és szerzői tehetetlenség, valamint – a metamorf alakzatokon, illetőleg az idő- és térbeli visszavonódásokon keresztül – az „én” és a „nem-én” között. Ez utóbbi esetében ismét csak a „semmi” és a „valami” képlékeny határvidékén próbálva meg lakályossá tenni ezt a veszélyesen illékony zónát.

Az *Egy vérrög története* arról a roppant vékony sávról kísérel meg informálni, azt a leheletnyi felületet próbálja megjeleníteni, ahol az összeolvadásuk előtti pillanatban ezek az ellentétek még éppen értelmezhetőek lehetnek. A történet elbeszélője egy termékbe mutató lelkes ügynökének hanghordozásán keresztül az agyi funkciók megszűnésének fizikai tüneteit orvosi pontossággal részletezve tudósít saját agyvérzéséről. A haldoklás így nem csak publikus eseményé,

hanem – mint az *Út a semmibe* önkasztrációja esetében – valamiféle demonstrációvá, művészi gesztussá is válik, amely a közönség tetszésének elnyerését célozza, s melynek során a narrátor folyamatosan igyekszik tekintettel lenni a publikum kényes ízlésére. A kellemtlenebbnek ítélt mozzanatokért így a legudvariasabb formában kér elnézést:

„Hölgyeim és uraim! Ne haragudjanak, hogy elterültem. Kénytelen leszek megvárni, míg segítenek rajtam, valaki netán hívja a mentőket.” „Kedves hallgatók! Elnézést, ha nem lennék koherens. Vagy, ha nem lennék lineáris.” „Elnézést, ha netán magam alá piszkítanak!”⁶

A narráció elviekben tragikus tárgya, és a modoroskodóan illemtudó elbeszélői hang ellentéte mulatságos feszültséget kelt a szövegben, ám nem ez az egyetlen kontraszt, amely a történet poétikai dinamikáját működteti. A szöveg ugyanis saját létét, szavahihetőségét is kérdőre vonja azzal, hogy feloldhatatlan ellentmondásként jeleníti meg magát: ha ugyanis komolyan vesszük a benne ábrázolt eseményeket, akkor lehetetlen elképzelnünk azok szabatos nyelvi közvetítését, míg ez utóbbiak komolyan vétele a történet valóságvonatkozásait teszi értelmezhetetlenné. A megnyilvánulás ténye és tárgya egymás nyilvánvaló tagadása, a szöveg az „ez a mondat hamis” paradoxonának mintájára bizonytalanítja el saját logikáját. Az alanyiség elvesztése, a határátlépés pillanata ezúttal is a metamorfózis *elszenvedésén* keresztül nyilvánul meg, ám az agyhalál beálltának folyamatleírását közvetítő hang az eseményt olyan örömmünnepként szcenírozza, amely a megszűnés felé vezető átváltozás tapasztalatát nyereséggé, az érzékelés új, gazdag dimenzióinak megismeréseként, vagyis *uralható* lehetőségként látatja. Az „élet” és a „halál”, a „lét” és a „nemlét” közötti sávon történő áthaladás tehát egyszerre veszteség és nyereség, a kontúros identitás felcserélése egy rendezetlen, széttartó, ám talán gazdagabb léttapasztalatra (mint a *Bach-állapot* esetében), amelynek fázisait a narrátor minden esetben a fékevesztett boldogság hangján üdvözli:

„Bolydítóan és lelkesítően szárnyalok a testemben, eszeveszett gyorsan repít az igazi és tömény eufória ebben az új közegben! Nemsokára e sokat vágyott boldogság betödul a retinámon.” „... remegek, vibrálok, vergődök a boldogságtól!”⁷

A metamorfózis folyamatáról történő tudósítás szinte kényszeres precizitása azt sugallja, hogy a szöveg pontosan *ezt* az illékony szituációt akarja feltérképezni, és kinyerni belőle mindazt, ami nyelvileg megmutatható. Néhány szöveghely arra utal, hogy ez a groteszk átváltozástörténet részint az ideális alkotói hely modellezése is, hiszen a narrátor többször is elragadtatott utalásokat tesz a világérzékelés és a nyelvi reprezentáció lehetőségeinek eszményi kiszélesedésére:

„Lenyűgöz ez az újonnan érkezett, kíméletlen vérrög okozta megtálosodott és zabolátlan, radikálisan újszerű látásmód. Káprázatos színeket, két- és háromdimenziós formákat látok egymásba keveredni, és tudom, hogy nem hallucinálok a szó szoros értelmében.”⁸

Máshol egyértelműen irodalmi hasonlatokkal érzékelteti állapotát:

„Milyen romantikus élethelyzet! Költőien kaotikus érzelmek és színek. Az idő és a tér jellegtelen zagyvalékká válik, mint moslékos edényben a tésztára csúszo csontok.”⁹

Az átváltozás, a tér-idő korlátok lerombolása, az érzékelés átrendezése, a fizikai lét önmegszüntető redukálása, a pusztulás örömmel fogadott megjelenítése mind-mind olyan motívumok, amelyek a Hazai-prózavilág egészét áthálózzák, ám ebben a szövegben koncentráltan irányulnak egy optimálisnak tekintett (alkotói) énpozíció felépítésére és annak – a narráció szándékoltan paradox megformálásából, szövegregisztereinek egymást kioltó logikájából következő – egyidejű lerombolására, ironikus ellehetetlenítésére. Az alkotás hiányállapotként történő megmutatkozása, az önmagát visszavonó, vagy legalábbis destabilizáló szöveg reprezentálása több Hazai-novella fontos tétje, ám „születésének” körülményei az *Egy vérrög történetét* a *Szekeres fejfájásával*, a *Budapesti skizo* betétnovellájával állítják szorosabb párhuzamba.

Az alkotás lehetősége mindkét esetben az alanyiség elvesztésével kerül összefüggésbe, hogy aztán e paradoxon önköltő logikájában semmisítse meg magát. Míg az *Egy vérrög történetében* a stroke által előidézett fizikai és tudati változások, a világerzékelés radikális átrendeződése ígéri az ideális mű létrehozását, a *Skizo*-ban Feri a drogtól ugyanezeket a (fizikai) tüneteket produkálva alkotja meg mesternovelláját:

„Feri egyre csak rángott és szaporán vette a levegőt. [...] Feri finoman rángatózott, mintha reszketne, s csak néha rángott nagyobbakat. Aztán halkán nyüszíteni kezdett és a nyála lecsöppent a szája szélén. [...] Feri újra bevverte a fejét, most a falba. Egyre kegyetlenebbül hasogatott a feje, még nem volt magánál.”¹⁰

Mindkét alkalommal néhány másodpercnyi idő alatt, öntudatlan állapotban, az érvessztés eredményeképp születik meg a szöveg (az *Egy vérrög...* esetében ez maga az eseményről tudósító novella), ami a reprezentáció és a reprezentáció lehetőségfeltételeinek egymás elleni kijátszásával meg is szünteti magát:

„Hú, baszdmeg – mondta Feri, és érezte, hogy hirtelen egy egész regény szövege patakzik az agyában. Egy véget nem érő szöveghalmaz, bekezdések, fejezetek, az egész szinte egy perc alatt jelent meg a fejében”¹¹

A történetmesélés és a temporalizáció harmóniájának szándékos megtörése – amint ez több Hazai-novellában is megfigyelhető – ez esetben is az alkotás megvalósulásának groteszk példázata. Az idő kiiktatása, a világról való leválás, a fizikai fájdalom, a tudat ismeretlen dimenziókba kényszerítése és az ideális alkotás egymást feltételező és kölcsönösen megsemmisítő vágya Hazai művészetének egyik igen fontos szövege, amely minden humora ellenére a resignált lemondás, a kétségbeesett kilátástalanság tónusát csempészi szövegeibe.

Az *Egy vérrög története* és a *Szekeres fejfájása* egyképp az „alkotás” és a „megszűnés” közti roppant törékeny, alig érzékelhető mezsgyén – ami e poétika esetében alighanem ugyanazon érem két oldalát jelenti – egyensúlyozva próbálgatja a megmutatkozás és az (ön)eltüntetetés esztétikai és egzisztenciális lehetőségeit. A műalkotás mint haldoklás: kevés definíció jellemezhető pontosabban Hazai Attila írásainak lényegét.

Szabó Gábor: a Szegedi Tudományegyetem oktatója. Kötetei: *Hiány és jelenlét (Borges értelmezések)*, Messzelátó Kiadó, 2000; „...te, ez iszkol” Esterházy Péter Bevezetés a szép-irodalomba című műve nyomában, Magvető, 2005; „Vagyok, mit érdekelne” (Széjjegyzetek Petrihez), Műút könyvek, 2013; *Jelenlét nyomokban (Hazai-olvasó)* című kötete hamarosan megjelenik a Kalligram Kiadónál.

JEGYZETEK

1 Abádi Nagy Zoltán, *Az amerikai minimalista próza*, Budapest, Argumentum, 1994, 234.

2 Hazai Attila, *Szilvia szüzessége*, Budapest, JAK-Balassi, 1995, 51.

3 Hazai, *Szilvia szüzessége*, i. m., 106.

4 Hazai, *Szilvia szüzessége*, i. m., 107.

5 Hazai Attila, *Budapesti skizo*, Budapest, Balassi, 1997, 206. és 114-116.

6 Hazai Attila, *Szex a nappaliban*, Budapest, Balassi, 2000, 50., 51., 53.

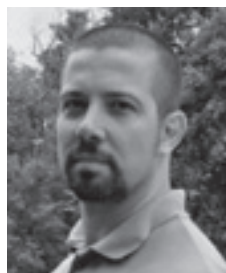
7 Hazai, *Szex a nappaliban*, i. m., 53.

8 Hazai, *Szex a nappaliban*, i. m., 51.

9 Hazai, *Szex a nappaliban*, i. m., 53.

10 Hazai, *Budapesti skizo*, i. m., 232.

11 Hazai, *Budapesti skizo*, i. m., 232.

AZ OLVASÁS ÉS AZ ÉRTELMEZÉS HATÁRAI AZ IRODALOMELMÉLETBEN

*befogadáselmélet,
dekonstrukció,
poszthermeneutika*

Az

irodalomelmélet 1960-70-es évekbeli nagy robbanása elválaszthatatlan az interpretáció mibenlétét és szerepét illető alapelvek (tudatos vagy tudattalan) megváltozásától. Umberto Eco az egyik olyan ismert értekező, akinek munkásságában változást és akár belső feszültségeket is észlelhetünk az értelmezés felfogását illetően. Ez a probléma azonban más, a nemzetközi tudományban nagy elismertségnek örvendő, de olykor vitákat is kiváltó szerzők nézeteinek változásain keresztül is szemléltethető.

A német Wolfgang Iser munkássága több szálon is kötődik Ecoéhoz: az 1970-es években nagyjából párhuzamosan, hivatkozásaiából ítélve nem is egymástól függetlenül dolgoztak az olvasó szerepét hangsúlyozó irodalomelméleti műveken. Az értelmezés fogalmát és megítélését illetően Iser Ecohoz hasonlóan változtat az álláspontján, ám a változás iránya nem egészen azonos. Az 1970-es évektől a posztumusz megjelent írásokig terjedő pályaszakaszt áttekintve Iser munkássága felfogható egyetlen gondolatmenetként, bizonyos vissza-visszatérő problémáknak és motívumoknak a változó tudományelméleti kerethez történő hozzáigazítási kísérleteként. A 2007-ben elhunyt

tudós posztumusz megjelent, *Emergenz* című kötetéhez írt rövid előszavában Hans-Ulrich Gumbrecht négy szakaszra osztja Iser pályafutását (Gumbrecht 2013, 14–15), azt hangsúlyozva, hogy e négy szakasz folytonos teoretikus újraalapozásokhoz vezet, vagyis Iser nem elégszik meg azzal, hogy az egyszer megtalált elméleti kereten belül elhelyezkedő esettanulmányokat hozzon létre: az esettanulmányok mindig visszahatnak a keretre, és a teoretikus alap újragondolását eredményezik. Ezzel egybevév, hogy bár pályája második szakaszában Iser elveti az értelmezés klasszikus modelljét, a harmadik szakaszban az értelmezés mégis normatív fogalomként tér vissza, még később pedig egészen újragondolva, a klasszikus bölcsészettudomány és a természettudományi alapokra épülő modern megismerésemleletek közötti közvetítés médiuma lesz.

Az 1969-ben a konstanzi egyetemen székfoglalóként előadott tanulmány (alcíme szerint: „A meghatározatlanság mint az irodalmi próza hatásának előfeltétele”) Susan Sontag híres értelmezésellenes esszéjének fő tételéből indul ki, vagyis abból, hogy „a művészet hermeneutikája helyett a művészet erotikájára van szükségünk” (Sontag 2000, Iser 1994, 228, Iser 1989, 3). A tradicionálisnak vélt hermeneutika elutasítása (amelyet egy Emil Staigernak címzett, némiképp igazságtalan oldalgóság is megtestesít) itt egészen pontosan annak a képzetnek az elutasítását jelenti, hogy a mű jelentése valamilyen módon rejtve volna a szövegben, és onnan dekódolási műveletek révén lenne előkereshető. A művészi kommunikáció célja Isernél *nem a feladó birtokában lévő információ eljuttatása egy címzetthez, hanem sokkal inkább az olvasás folyamán mindig újonnan keletkező tapasztalat előállítás, egyfajta szimuláció*. Ezért az elmélet sem az értelmezéstan újraírására irányul, hanem az olvasás tapasztalatának leírására tör – ennek a fogalmi váltásnak más változataival lejjebb még találkozunk. Amennyiben az irodalom szimulálja az életet – olvasható már ennek a korai szövegnek az angol változatában –, ezzel nem az élet utánzása vagy leképezése a célja, hanem hogy „lehetővé tegye az olvasó bevonódását az életbe” (Iser 1989, 29). Pár sorral lejjebb – és ez már mindkét nyelvű változatban ott áll – azt az állítást fogalmazza meg, hogy az irodalmi művek nem igazolják vissza az olvasók által nekik tulajdonított, beléjük írt (*zugeschrieben, ascribed*) jelentéseket, noha strukturáltságuk révén mégis jelentésadási aktusokra (*Sinngebungsakten, projections of meaning*) vezérlik olvasóikat (Iser 1979, 249-50, Iser 1989, 30).

A későbbiek szempontjából fontos lehet, hogy a *vezérlés* metaforája már itt, az 1970-es években kifejtett olvasáselméletben centrális szerepbe kerül: az implicit olvasó elmélete azt kérdezi, hogy a szövegbe írt olvasói szerepek miként teremtenek visszacsatolási lehetőségeket az olvasó jelentésalkotó tevékenysége és a szöveg stratégiái között. A beépített vezérlés szükséglete hiányból táplálkozik: a *face-to-face* kommunikációban lehetséges azonnali visszacsatolás az írott szöveg számára nem áll rendelkezésre, így a szöveg csupán virtuális útmutatókat, javaslatokat tehet saját olvashatóságának biztosítására. Ezt Iser a beszédaktus-elmélet fogalmaival magyarázza meg: az Austin által kidolgozott elméletben a nyelvi cselekvések sikerültségi feltételei a kontextusból adódnak. Ez a kontextus minden írott szövegben hiányzik, az irodalmi szövegben (ami Iser legtöbb példájában regény) ezt a problémát tovább tetézi, hogy a szöveg nem egy tapasztalatilag megismerhető világról tesz állításokat, hanem ő maga állítja elő azt a világot, amelyre a megnyilatkozások vonatkoznak. Iser az Austin által eredetileg felállított (de később nála is elvetett, újrafogalmazott, még-

is nagy hatást kiváltó) ellentétre hivatkozik: az irodalmi fikció nyelve nem írható le sem tisztán konstatív, sem tisztán performatív nyelvként. Nem egy létező világról tesz állításokat, de nem is hoz létre új tényállást, ahogy egy „deklaratív” aktus tenné: pl. „Önt tíz év, ténylegesen letöltendő fegyházbüntetésre ítélem”, „Magyarország államformája köztársaság” stb.

Iser tehát az irodalmi narratíva köztes, a tények világa és az olvasó tapasztalati világa között elfoglalt helyét hangsúlyozza. Ez a köztesség egyfajta virtualitást jelent, tehát az irodalmi műalkotás nem más, mint a szöveg és az olvasó konkrét pólusai közötti összjáték virtuális tere: a műalkotás nem azonos a pusztá szöveggel, de az egyes olvasó által létrehozott konkretizációjával sem (Iser 1976, 274; 279). A jelentés dekódolására törekvő értelmezés elutasításából indultunk ki, ami azonban nem zárja ki, hogy az irodalmi szöveg felfogásának legyen egy „virtuálisan hermeneutikai” (Iser 1976, 285) dimenziója: a szöveg által gerjesztett elvárásokat vissza kell vetíteni a szövegre, miáltal a szöveg többértelmű lehetőségei egy jelentéskonfigurációra szűkülnek. Ez a jelentésgény ekkoriban rendre a konzisztenciaképzés és az illúzióképzés antropológiai igényével azonosítódik, ami akár a képiséggel is összekapcsolhatja a jelentést (Iser 1978). A jelentésgény nem egy parafrázálható üzenet, morális vagy ideológiai szentencia felkutatásának szándékával, hanem a szövegvilág konzisztenciájának megteremtésével azonosítható. A szöveg virtuális világának előállítása tehát a textuális felszínből elvont jelzések alapján történik, mégis ellentétben áll a szöveg elkerülhetetlen többértelműségével.

Az interpretáció ennek megfelelően legalább két szinten zajlik, és a textuális stratégiák is megfelelnek ennek a kétszintűségnek: a szövegvilág rekonstrukciójáért az olvasás illúzióképző, a nyelvi felszín képzetekkel alakító vonásai felelősek. Egy teljesen konzisztens, önazonos és egészében jelenszerű szövegvilág illúziója ugyanakkor nem kívánatos, hiszen egy ilyen totális illúzió eltakarná a szöveg és a szövegen túli világ közötti összefüggéseket: itt a „beleélő” olvasás problémájáról van szó – ha egészében beleéljük magunkat egy virtuális valóságba, akkor az élmény önelvűvé válik, és nem rendelkezik önmagán túli jelentéssel. Ezzel szemben Iser ragaszkodik a jelentésgényhez: nem csak azt hirdeti, hogy milyen potenciális szerzői világnézetet hordoz a szöveg, hanem azt is – és ez még fontosabb –, hogy az olvasó milyen belátásokkal gazdagodhat a szöveg feldolgozása során.

Ebben a tekintetben Iser elmélete meglehetősen következetesen didaktikus vonásokat mutat: az olvasás tapasztalatát reflektálni kell, mivel egyébként az irodalmi olvasás megkülönböztethetetlen volna a pusztá szórakoztatástól. Ezért hangsúlyozza Iser, hogy a „passzív szintézis kifejezés ellentmondásos

volna, ha pusztán az elfogadás és az összeszerkesztés automatikusan, a tudatküszöb alatt végbemenő folyamatait jelölné” (Iser 1978, 150). A szöveg üres helyei, megszakításai és meghatározatlanságai egyebek között éppen arra valók, hogy lehetetlenné tegyék a konzisztenciaképzés automatizmusát, és ráébreszték az olvasót saját értelemadó mechanizmusainak feltételezettségére. A legtöbbször Henry Fielding regényeiből vett példák azt a benyomást erősítik, hogy az irodalmi olvasást egyfajta negatív didaxis jellemzi: az olvasás tulajdonképpeni célja nem más, mint hogy egy véget nem érő kvázi-dialektikus folyamatban rámutasson a különböző értelmezési stratégiáink meghatározottságára, és folyamatosan ébren tartsa azt a tudást, hogy a társadalmi normákból levezethető értelmezési modellek nem azonosak azzal, amit értelmeznek. A többször visszatérő fordulat szerint az olvasásban a valódi hasadás nem szubjektum és objektum (szöveg) között van, hanem a jelentésképzés folyamata során az olvasó saját szubjektivitásával kerül szembe (Iser 1976, 293, Iser 1978, 155). A *Tom Jones* esetében például az értelmezendő – és ez nem mellékes a későbbi antropológiai fordulat szempontjából – nem más, mint a főhős által megjelenített emberi természet, amely különböző társadalmilag meghatározott értelmezési modellek kontrasztjában, ám azoktól következetesen elkülönítve jelenik meg, és így ami belőle megérthető, az nem más, mint tulajdonképpeni megragadhatatlansága, képlékenysége. Mivel a megértésére szükség van – ez Isernél nem tehető kérdéssé –, ezért óhatatlanul létrehív értelmezési modelleket, ezek azonban következetesen elégtelenek a tulajdonképpeni dolog megragadására, mivel maga a dolog nem fér el azok között a társadalmilag-történetileg meghatározott keretek között, amelyek az értelmezési stratégiákat vezérlik.

Nem véletlen tehát, hogy Iser antropológiai fordulata (ez lenne a harmadik pályaszakasz) egyszersmind az interpretáció problémáját is a középpontba állítja. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az interpretáció valóban problémává válik, ugyanakkor ez a problematizálás mindazonáltal bizonyos mértékű legitimitását is lehetővé teszi. Egy eredetileg még az 1980-as évek elején megjelentetett, kifejezetten didaktikai összefüggéseket is tartalmazó szövegben (németül a *Der Deutschunterricht* c. folyóiratban jelent meg) Iser az irodalom történetileg változó funkcióit mérlegeli, és sorra veszi a mára már elavultnak látszó funkciókat, így (1) az esztétikai látszás idealizmusát, (2) a polgári műveltség társadalmi szelekciós elvét, valamint (3) az avantgárdnak a művészet valóságá változtatására irányuló igényét. Ezekkel szemben mutatja föl továbbra is aktuális funkcióként az *irodalom interpretálhatóságát*. Ehhez az ember mint „interpretáló állat” antropológiai képzetét veszi kölcsön Hel-

muth Plessnertől. Ha a minket körülvevő világot értelmezés révén állítjuk elő, az irodalomnak a világhoz fűződő viszonyát is az interpretáció garantálhatja. „Mivel az irodalom maga is egyfajta értelmezés, ezért a valós világhoz kell kapcsolódnia” (Iser 1989, 210). Az irodalom – miként *Az olvasás aktusában* is – negatív módon kapcsolódik a világ értelmezettségéhez. A tényleges világ csakis értelmezett formában hozzáférhető, és ezen értelmezések meghatározottak (mi magunk is az értelmezett világképek és intézmények termékei vagyunk), ám a világról adott értelmezések mégsem lehetnek azonosak annak totalitásával, hiszen maguk is problémákra adott válaszként foghatók föl, és sikerük feltétele az, hogy bizonyos valóságmozzanatokot kirekesszenek magukból. Az irodalom ellenben éppen azokra a mozzanatokra összpontosít, amelyek egy adott zárt világértelmezésből kimaradtak, amelyekről megfeledekezünk, vagy amelyeket eltávolítottunk, hogy a világtér zártságát ne fenyegetse. (Uo.) *Az olvasás aktusában* maga Iser is hivatkozik arra, hogy az irodalom nem mindig felforgató, nem törvényszerűen megy szembe egy adott kor vagy társadalom domináns ideológiájával – példaként a középkori udvari lovagregényre hivatkozik. Az a kérdés, hogy egy adott világmodell elégtelenségének belátása magának a műnek a teljesítménye-e, vagy kimondottan erre kiélezett olvasói beállítódás függvénye, törvényszerűen marad eldöntetlen: *az irodalom annak a helynek a neve, ahol ez a kérdés egyáltalán fölvethető, és a világmodellek meghatározatlanságai felszínre kerülhetnek* (a magyarul is hozzáférhető szövegrészt l. Iser 1980, 53–54).

Az irodalom ilyen meghatározhatóságának fő okát Iser már a kezdetektől az irodalmi kommunikáció egyfajta negativitásában, a „hiányzó kapcsolhatóság”-ban jelölte meg. *Az olvasás aktusában* számos elméleti diskurzus elegyítésével illusztrálja az irodalmi kommunikáció ezen aspektusát, először a morrisi pragmatika és a beszédaktuselmélet felől vázolja, hogy az irodalmi olvasásban miként keletkezik menet közben az a szituáció vagy kontextus, amely magának a szövegnek a vonatkozási keretként működik. A beszédaktuselmélet vagy a nyelvészeti pragmatizmus alkalmazása tehát semmiképpen nem az irodalmi beszédaktus parazitikus jellegét domborítja ki (Iser 1978, 59), hanem azt hangsúlyozza, hogy az irodalom „a konvenciók vertikális rendszerét megbontva, azt horizontálisan rendező újra”. Vagyis az irodalmi olvasásban a kommunikáció lehetőségfeltételei nem előre adóttak, csakis a kommunikációs folyamat során tisztázhatók.

A főnti példákból ellenben az is látszik, hogy Isernél a tulajdonképpeni irodalmi olvasást (ha úgy tetszik, az interpretatív olvasást) éppen az jellemzi, hogy nemcsak tudattalan működésként írható le,

hanem állandó lehetőséget kínál a működéshez nélkülözhetetlen automatizmusok kiközlésére. Az irodalmi olvasás nem annyira orientál, mint amennyire dezorientál. A legnehezebb kérdés itt persze az a – kritikusi közül leginkább Samuel Weber írásában felvetett (Weber 1985) – dilemma, hogy valóban lehetséges-e az olvasás olyan elmélete, amely maga nem az olvasás, vagyis amely képes felülemelkedni az olvasásra általában jellemző automatizáción. Iser válasza annyiban ellentmondásos, amennyiben az olvasás antropológiai dimenzióját következetesen egyfajta negativitás felől ragadja meg. Már az olvasás fenomenológiáját tárgyzó tanulmányában is az jellemzi az olvasás dialektikáját, hogy lehetőséget teremt a „saját desiffrációs képességünk artikulálására [to formulate our capacity of deciphering]” (Iser 1976, 294): a hermeneutikai modellhez visszatérve Iser itt az értelmezés tulajdonképpen feladataként az önmegértést, pontosabban saját megértési folyamataink megértését tűzi ki célul. Nem csupán az olvasási folyamat technikai önkorrekciójának leírásáról van szó, hanem a megértő olvasásnak a világmegértéshez való visszacsatolásáról, amihez azonban komplex rendszerszemléletre van szükség.

Iser értelmezéseméletének tehát nemcsak az irodalomra, hanem a világmegértésre vonatkozó bölcséleti vonatkozásai is vannak. Ezek részint a fenomenológiából, részint a hermeneutikai hagyományból erednek, de az anglista Iser állandóan törekedett ezeknek az angol empirizmussal és pragmatizmussal való összehangolására. Iser korán elutasítja a világ megértésének objektum-szubjektum ellentétre való redukcióját. Nála nem egyszerűen az (objektív) világ áll szemben a (szubjektív) megértővel, hanem hármas modellben gondolkodik (Iser 1981, 82–83): az empirikus világ *adott*, ám a maga adott voltában nem hozzáférhető. A hozzáféréshez az ember eszmerendszereket, világnézeteket dolgoz ki: ezek kulturálisan *meghatározottak*, tehát nem szabad választás útján jutunk hozzájuk. Ám egyetlen világnézet vagy eszmerendszer sem képes a valóság totális leképezésére, így óhatatlanul maradnak olyan *meghatározatlan* elemek, amelyek kibújnak a világnézetek ellenőrzése alól.

Az irodalmi műnél hasonló hármassággal találkozunk: a szöveg az olvasó számára *adott*, a megértéshez ellenőrzési lehetőséget kínál (Iser nem foglalkozik a variánsok kérdéseivel vagy más filológiai problémákkal). Az olvasás sémái ugyancsak részint fiziológiailag, részint kulturálisan *meghatározottak*: itt a nyelvtani szabályoktól az írásrendszereken át a történetileg változékonyabb irodalomolvasási konvenciókig sok mindenre lehet utalni. A szöveg és az általa elbeszélte világ viszonyában ugyanakkor szintén nem lehetséges totális átfedés, sőt, a voltaképpen irodalmi szöveget (kivált a modern irodalmat) éppen a *meg-*

határozatlanságok nagy száma jellemzi. Az irodalomolvasás során erre sokkal könnyebb figyelni, mint amikor nem-fikciós igényű szövegekkel vagy magyarázatokkal van dolgunk – ezért az irodalom értelmezése mintegy terepyakorlatként szolgálhat a világ dolgainak megértéséhez. Nem azért, mert közvetlenül a világra vonatkozó ismeretekkel szolgál, hanem azért, mert az irodalom megértésekor azt értjük meg, hogy mi történik velünk egyébként a világmegértés során, így ráébredhetünk az eszmerendszerekben, világnézetekben rejlő meghatározatlanságokra. Isernél a megértés didaktikai igénye végig jelen van, ám az irodalom (és az irodalomértelmezés) történetében határozott eltolódást ír le a dogmatikai vagy tanító jellegű felfogástól a korai Eco által is modernként jellemzett irányba: az egyértelmű jelentés igénye felől a többirányú értelmezhetőség, az „*opera in movimento*” horizonttágító jellege felé.

Az 1990-es évek elején megjelent *A fiktív és az imaginárius* a háromszórtatú viszonyt gondolja át úgy, hogy a fikció és a valóság ellentétének helyére javasolja „a valós, a fiktív és az imaginárius hármas viszonyának” modelljét (Iser 2001, 22–24). A három terminus itt többé-kevésbé megfeleltethető az adott, a meghatározott és a meghatározatlan hármasságának. Noha ebben a műben az interpretáció fogalma nem kerül központi szerepbe, a fenti didaktikai elv itt is érvényesül. A fikciót Iser az emberi világmegértés megkerülhetetlen elemeként mutatja be (az empirista filozófiai hagyományra visszatekintve), abból a tételből indulva ki, hogy a jogi alapelvek vagy egyéb társadalmi intézmények is fikciók, hiszen nem egy természetes valóságnak megfelelően jöttek létre, hanem az ember hozta létre őket. Ez a viszony viszsza mutat az adott (valóság) és a meghatározott (eszmerendszer) korábbi elképzelésére. Isert azonban itt mindenekelőtt az irodalmi fikció érdekli, amely leírása szerint mindenekelőtt abban különbözik a társadalmi fikcióktól, hogy bejelenti, föltárja saját kitaláltságát. Egy adott társadalmi fikción belül élve ezt a fikciót könnyen összetévesztjük „magával a valósággal”, ami azonban az irodalmi fikció esetében nem áll fenn, mivel ez szükségszerűen tartalmazza a *mintha* mozzanatát, ezáltal „idézőjelbe teszi az ábrázolt világot, s ezzel egy olyan cél jelenlétét teszi nyilvánvalóvá, amely az ábrázolt világ szemléltetőségével egyenértékű” (Iser 2001, 38).

Milyen összefüggésbe állítható ez az önfeltárás a jelentésséggel? Az irodalmi antropológia keretében a korábbi gondolatmenetek némiképp áthangolt újraírásával találkozhatunk. Iser itt abból indul ki, hogy az irodalmi fikció szükségképpen nyelvi jellegből következik a „jelentésség elvárása” (Iser 2001, 40), ráadásul az előzőek értelmében a világ idézőjelbe tétele is a fikció célirányosságának képzetét erősíti

– ha a világ nem természetes, hanem alkotott, akkor feltételezhető, hogy az alkotónak valamilyen célja volt vele. Ebből következik az alábbi fejtegetés:

Hiszen minden kijelentés fölkelti azon érzésünket, hogy sajátos jelentést hordoz. Igaz, ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy aki meg akarja érteni a nyelvet, annak mindig többet kell megértenie a nyelvénél. Ennél fogva természetes, hogy az imaginárius tapasztalata fölkelti az olvasóban az értelemadás vágyát – ezért vezetheti vissza az olvasó az új tapasztalatot arra, ami már ismert. Mindez azonban a tapasztalat jellegének mond ellent, amennyiben ez utóbbi csak a már ismert határainak átlépésével válhat tapasztalattá. De még amennyiben az olvasó tudatában is van ennek, nem adhatja föl az esemény lehetséges értelmének megfajlására tett kísérleteit, melyek mozgatórugói ugyanis természetesekek és elkerülhetetlenek. Az értelem elvárása és az abból eredő műveletek azon feszültségben gyökereznek, amelyet az imaginárius jelenlétére utaló esemény lezáratlansága idéz elő. Ezért bármilyen jelentésadás csakis az imaginárius gyakorlatiasításának jegyében képzelhető el. A jelentés tehát nincs egyszer s mindenkorra a szövegbe vésve, hanem egy elkerülhetetlen átalakítási művelet eredménye, melyet az imaginárius tapasztalatával való szembenézés igénye vált ki és vezet végig. (Iser 2001, 40)

Az irodalmi jelentésről itt azt tudtuk meg, hogy egyfelől a nyelv és a kommunikáció természetéből adódó késztetések hozzák létre: nem tudunk nem jelentésre törően olvasni. Ugyanakkor a jelentést előállító olvasatnak saját tapasztalatáról kell megfelelednie, hiszen jelentést csak azáltal rendelhetünk a szöveghez, ha visszavezetjük valami már ismertre. Ezt a problémát gondolja tovább Iser *Az értelmezés világa* (ered.: *The Range of Interpretation*, vagyis inkább 'az értelmezés hatóköre') című kötetében. Az interpretációt fordításként határozza meg, ami a gadameri hermeneutikában is elismert összefüggés. Az értelmezőnek saját nyelvére, világos fogalmakra és ismert összefüggésekre kell átültetnie azt, ami a megértendőben idegen, homályos vagy nehezen áttekinthető. Ebben a munkában azonban már erősen érződik a német és a nemzetközi tudományosságban egyre erőteljesebben érvényesülő „poszthermeneutikai” vagy „nem-hermeneutikai” szemlélet hatása, ami két összefüggésben ragadható meg. (1) Egyrészt az irodalmi szöveg példaértéke háttérbe szorul: az értelmezendő dolgok köre egyre tágul, és az irodalmi fikció működésének megértéséből immár nem következik a világmegértés reflexiójának lehetősége. (2) Másrészt (bár az első ponttal összefüggésben) a hermeneutikai kör modelljének ér-

vénye is beszűkül. A szövegmegértésben Iser továbbra is elismeri a körszerű megértés jelentőségét, ám azt állítja, hogy amint a megértés kevésbé szem előtt lévő dolgokra irányul (pl. a történelem, az emberi lélek, a kultúra egésze vagy a transzcendencia megértése a feladat), a hermeneutikai kör modellje érvénytelené válik, és a helyét egyre bonyolultabb visszacsatolási hurkok veszik át (részletesen vö. Iser 2004).

Ennek ellenére az értelmezésemélet továbbra is őrzi az irodalomértéssel kapcsolatban korábban megfigyelt vonások némelyikét. Az értelmezés fordításként való meghatározása egyszersmind annak a hangsúlyozásával is együtt jár, hogy a megértendő soha nem fordítható át maradéktalanul a megértés regiszterébe. Az ilyen fordítást Iser úgy jellemzi, hogy a megértés közben keletkező „határsáv gyarmatosítására” irányul, és azt eredményezi, hogy „az értelmezés megszűnik létezni”. Vagyis az értelmezés munkájához továbbra is hozzátartozik saját szükségszerű elégtelenségnek belátása, a további fordíthatóság fenntartása, amely megteremti „annak esélyét, hogy többet lássunk a tárgyból, mint amire az előítéletek rávetítése előtt lehetőségünk nyílt volna” (Iser 2004, 153). Ebben az összefüggésben az irodalomnak és az irodalomértelmezés kultúrájának mégis sajátos szerep juthat az információs társadalomban és az információelméletre alapozott értelmezéseméletben is. Ha a modern információelmélet (Iser a kibernetika modelljét használja itt és már korábbi írásaiban is) a megértés pragmatikai és stratégiai jellegét domborítja ki, az irodalmi kultúra ehhez sajátos ellenpontként kínálkozik.

Iser több helyen hivatkozik William Paulson azon elméletére (Paulson 1988), mely szerint az irodalmi kultúra a modern információs társadalom számára „zajt termel” – ezt akár azzal összefüggésben is felfoghatjuk, amit Iser korábban az irodalmi művek és az eszmerendszerek viszonyáról vagy az imaginárius „határátlépő” jellegéről mondott. A zaj itt azt jelenti, hogy a művészi szöveg nem alkalmazható közvetlenül pragmatikai helyzetekre, nem vonatkoztatható már ismert összefüggésekre. Paulson és őt követve Iser a kibernetikai elméletnek arra a tételére támaszkodik, mely szerint minden önszerveződő rendszernek (a társadalom és a kultúra is ilyen rendszer) szükség van zajra ahhoz, hogy új jelentéseket állíthasson elő. Egy kései írásában Iser (továbbra is Paulsonra támaszkodva) részletesebben is kifejti az irodalomértelmezés jelenkori szerepéről szóló elgondolását:

Az irodalom – amint William Paulson megmutatta – „a kultúra zaja”, mégpedig két eltérő, de egyaránt fontos jelentésben.

(1) Az irodalom olyan rendszer, amelyet saját maga által keltett zaj szervez, mivel a nyelve nem közvetlen kommunikációra szolgál. [...] A zaj az

irodalom alapvető összetevője, amely azonban megköveteli, hogy összeadjuk a rendelkezésre álló információval, és ezáltal jelentés álljon elő. Vagyis ami az egyik szinten zajnak látszik, az a másik szinten nem csak jelentést állíthat elő, hanem az átadott információ jelentéstani összetettségét is növelheti. Ebben a tekintetben az irodalom példaszerrű minden rendszerre nézve, hiszen ezeket is a zaj általi önszerveződés formálja, aminek eredménye nem káosz, hanem növekvő komplexitás.

(2) Ez a példaérték azonban nem helyezi az irodalmat a peremről a középre, mivel véletlenszerűsége a legjobb esetben is „a kultúra zaja” marad. De a zaj olyan erő, amely az önszerveződő rendszerek műveleteit hajtja, és az irodalom olyasmint visz a kulturális vérkeringésbe, amit más zajfüggő rendszerek nem képesek előállítani: méghozzá olyan zajt, amely „megakadályozza, hogy teljesen beleolvadjunk egy csöndesen működő rendszerbe, amelynek rendszerszerűségéről nem is lenne tudomásunk” [Paulson 1988, 181]. Egy technológiailag szervezett kultúrában az irodalom zaja helyet teremt a kiszámíthatatlanságnak és a teremtoerőnek, ezáltal lehetővé teszi, hogy a képzeletkorlátozás nélkül beleavatkozzon a kulturális csereáramba, ezzel eltérő hajtóerőt szolgáltatva. (Iser 2013, 219)

Iser elméleti pályáivének ilyen nyúlfarknyi áttekintése is jelezheti, hogy az értelmezés fogalmának elvetése később éppen e fogalom visszatéréséhez, sőt átmenetileg normatív szerepbe kerüléséhez is vezet. Egy viszonylag konzervatív szellemű kritikusa (aki éppen az Umberto Eco-párhuzamból indul ki) egyenesen úgy fogalmaz, hogy Iser „nem megfelelően állította fókuszba saját elméletének a megelőzőktől való különbségét, amikor azt az értelmezéssel szembeni polémiaként fogalmazta meg” (Hempfer 2002, 232, vö. még Radnóti 2000, 84–86). Az egyes pályaszakaszok közötti váltások és folytonosságok alapján ugyanakkor igazolható az a megfigyelés is, mely szerint Isert általában „jobban aggasztotta a tekintélyelvű szabályozás és ellenőrzés által előállított rend és merevség, mint a kiszámíthatatlanság” (A. Assmann 2013, 319). Aligha tagadható, hogy az értelmezéselméletet tárgyazó szakmai álláspontokat ilyen általános attitűdök és magatartások is befolyásolják, noha ezeket hiba volna egyszerű pszichológiai jelenségekre vagy ideológiai álláspontokra visszavezetni.

Következő példánk az irodalomértelmezés változó megítélésére az amerikai irodalomtudós, Jonathan Culler. Ő már az 1970-es években az értelmezésen túlra irányuló irodalomtudományt sürgetett (Culler 1981, 6; vö. még Radnóti 2000, 88), mely álláspont viszonylag stabilnak mondható, amennyiben még

a 2015-ben kiadott líraelméleti munkájában is vizsgatér: Culler szerint a költői művek elsősorban nem arra valók, hogy újabb és újabb értelmezéseket állítsunk elő róluk, hanem befogadásuk számos, nem intellektuális, nem is feltétlenül nyelvileg megnyilvánuló aspektusával vet számot: a zenés-táncos előadástól a memorizáción keresztül a személyes vagy közösségi használatra történő kisajátításig. (Ráadásul egészen konkrét – noha anekdotikusan alátámasztott – didaktikai szempontot is fölvet az értelmezés primátusának aláásásához: megfigyelése szerint a gyerekek általában szeretik a verseket, szeretnek ritmizálni, viszont iskolás éveik végére – nem kis részben a „rosszul hangszerelt értelmezési gyakorlatnak” [Culler 2015, 170] köszönhetően – többségük megutálja a költészetet.) Felfogásában az irodalom tudományos vizsgálatának feladata mindenekelőtt az, hogy rendszerszinten tudósítson a befogadási lehetőségekről, és magának az irodalomnak a működésmódjáról szóló belátásokhoz segítsen hozzá. Ez a rendszerszintű felfogás azonban éppen hogy nem az értelmezés korlátok vagy szigorú procedúrák közé szorításához vezet, hanem egyfajta felszabadításhoz – akár Umberto Ecoval szemben is.

Eco 1990-ben Cambridge-ben meghirdetett előadássorozata az értelmezés és a *túlértelmezés* problémájáról szól, és Eco azon aggodalmán alapult, hogy az egyebek között általa is meghirdetett új szemlélet, a szövegek nyitottságának és meghatározatlanságának tétele, az értelmezői szabadság hangoztatása túl messzire vezetett, és olyan túlértelmezéseket tesz lehetővé, amelyek nem igazodnak semmiféle igazságkritériumhoz, mivel eltekintenek nemcsak a szerzői szándék problémájától, de a szöveg értelemigényétől is (amit ő *intentio operis*nek, a mű szándékának nevez). Eco a huszadik század második felében domináns irodalomértelmezői attitűdöket – a radikális befogadáselmélet, a konstruktivizmus és mindenekelőtt a dekonstrukció álláspontját – az ókorból eredő hermetikus felfogással kapcsolja össze, azt állítva, hogy a túlzott értelmezői szabadság olyan jelentésszűfűgések előállításához vezet, amelyek a szövegektől egészében idegenek (Eco 2013. 46-51, 75-82). Ezért fontosnak tartja, hogy a tudománynak legyenek szabályai az érvényes és érvénytelen interpretáció megkülönböztetésére. Ezeket a szabályokat mindenekelőtt a szöveg értelemigényéhez való alkalmazkodásban, az ökonomikus-rationális érvelésben és az értelmezéstörténet eredményeinek kumulatív, felhalmozó felfogásában látja² (vö. Kappanyos 2001, 482–488). Culler – aki saját szerepét úgy értékeli, hogy mintegy az ördög ügyvédjét kell képviselnie – ezzel szemben a túlértelmezés előnyeit veszi számba, azt állítva, hogy egy valóban érdekes értelmezés mindig túlértelmezés: az egyetértésre számot tartó, közmegjegyzésre alapuló értelmezés voltaképpen értelmet-

len, nincs miért létrehozni, hiszen nem mond semmi újat ahhoz képest, amit az olvasó magától is kiolvashat a szövegből (Culler 1992, 110). Ezzel Culler tulajdonképpen Foucault „kommentár-paradoxonát” fogalmazza újra, aki szerint az eredeti szöveg jelentőségét az adja, hogy feltételezzük: mély jelentéssel rendelkezik, valamilyen igazságot tartalmaz. De éppen ennek a jelentésnek a „mélysége” miatt valamilyen rejtélyesnek, „hallgatagon gazdagnak” tekintjük az eredetit. A rejtett, mindig újra aktualizálható értelmek sokfélesége teszi szükségessé és lehetségessé a kommentárokat (a kommentárt most tekinthetjük az értelmezés szinonimájának). Ebből azonban az is következik, hogy „a kommentárnak nincs más szerepe – bármilyen technikát alkalmaz is –, csak az, hogy *vége* elmondja, ami a mélyben már csöndesen megfogalmazódott. A kommentárnak [...] mindig első ízben kell elmondania azt, amit pedig elmondtak már, és szakadatlanul ismételnie kell, amit pedig még soha nem mondtak ki” (Foucault 1991, 874).

Foucault némiképp kiélezi az elsődleges és a másodlagos szöveg közötti viszonyban rejlő feszültséget. Ha a fonákjáról nézzük ezt a viszonyt, az némiképp emlékeztethet az Omár kalifáról és az alexandriai könyvtár elpusztulásáról szóló anekdotára. Ha a kommentár pusztán elismétli az elsődleges szöveget, akkor teljesen fölösleges. Miért szorulnánk annak az elmagyarázására, ami amúgy is teljesen nyilvánvaló magából az eredeti szövegből? Másrészt a kommentárt mégiscsak az igazolja, ha benne ráismerünk valamire az eredetiből. Az olyan értelmezés, amelyben fel sem ismerjük az eredeti szöveget, nemigen meggyőző: ilyenkor arra gyanakodhatunk, hogy az értelmező a saját meggyőződéséről beszél, azt „magyarázza bele” az eredeti szövegbe, ettől remél saját érveinek tekintélyt szerezni. (Iser fogalmaival: ekkor következik be „a határsáv gyarmatosítása”). Culler ehhez a paradoxonhoz némiképp hasonlóan érvel, amikor az értelmezés és a túlértelmezés közötti különbségtételt igyekszik elbizonytalanítani – tanulmánya alapján itt nem két elkülöníthető pólusról, inkább „egy helyét állandóan változtató, de állandóan érvényes paradoxon” (Foucault, *uo.*) változatairól van szó.

Culler szerint Eco szenvedélyes előadásmódjából az is kiolvasható, hogy ő maga is vonzódik az általa túlértelmezésnek vélt jelenséghez. Eco nem-irodalmi példái egyfajta paranoiát sugallnak, („Higgye el, igazat mondok” – „Mit ért azon, hogy higgyem el?”), az amerikai kritikusknál viszont az ehhez hasonló példák éppen a hétköznapi kommunikáció és a kritikai értelmezés közötti különbséget viszik színre: ha nem a közvetlen üzenátvitel és kapcsolattartás a megértés célja, akkor a legegyszerűbb nyelvi formák vizsgálata is haszonnal kecsegtethet (miért éppen ezt vagy azt a megfogalmazást használjuk

egy adott kommunikatív helyzetben?). Culler a kritikai értelmezésben bizonyos mértékű paranoiát szükségesnek lát, és azt állítja, hogy „amit Eco túlértelmezésnek nevez, talán nem más, mint éppen azoknak a kérdéseknek a föltétele, amelyek nem szükségesek a normális kommunikációhoz, de lehetővé teszik, hogy elgondolkodjunk annak működésén” (Culler 1992, 113–114). Ezért Eco fogalomparáját felülírandó inkább a Wayne Booth által létrehozott ellentéthez fordul, aki az *understanding* és az *overstanding* közt tesz különbséget – utóbbi a szövegnek nem „alálóló”, hanem a szöveg működésmódját mintegy kívülről vagy felülről is megvizsgáló attitűd lenne. Booth szerint a „volt egyszer három kismalac” szövegkezdlet azt a kérdést követeli meg a befogadótól, hogy „és mi történt ezután?”, vagyis a meseszöveg igénye szerinti megértés a naiv hallgató szerepébe helyezi az értelmezőt. Ha már azt kérdezzük, hogy „miért éppen három?” vagy „és mi volt a pontos történeti situáció?”, ezzel a szöveg bejelentett igényével szemben, akár annak ellenállva értelmezünk valamit – márpedig csak ilyen kérdések révén tudhatunk meg valamit a szövegek tágabb kulturális, pszichológiai, antropológiai, történelmi stb. összefüggésbe illeszkedéséről.

A túlértelmezés [*overinterpretation*] vagy *overstanding* tehát olyan – a szöveg által nem előhívott vagy megkövetelt – kérdések feltételét jelenti, amelyek a rendszerszintű működés áttekintéséhez nyújtanak segítséget. Culler dolgozatának egyik gyakran idézett fordulata szerint: „a modern kritika számos érdekes változata nem arra kérdez rá, hogy mit tart észben a szöveg, hanem hogy mit felejt el; nem arra, hogy mit mond, hanem hogy mit vél magától értetődőnek” (Culler 1992, 115) – vagyis az értelmezés tanulságait nem a szöveg szándékának rekonstrukciójából, hanem az efféle szándéktól eltekintő vagy azal szembemenő olvasásból vonja el.

Culler dolgozatának konklúziója szerint kár volna, ha a szöveg jelentése fölötti aggodalom elnyomná „az irodalmi nyelv működése fölötti csodálkozás” képességét (ezt a kifejezést magától Ecótól kölcsönzi), még ha ez utóbbi csodálkozás jelentőségteljesnek látat velünk olyan mozzanatokot is, amelyek talán pusztán véletlenszerűek (Culler 1992, 122–123) – ami azt is feltételezi, hogy a szigorúan modernista felfogással szemben („a műalkotás minden pontja archimédeszi pont”) megengedjük a random, az esetleges jelenlétét a művészi szövegben.

Az Oxford University Press által gondozott „nagyon rövid bevezetések” sorozat számára írott irodalomelméleti bevezetőjében Culler kísérletet tesz mind az irodalom fogalmának körülhatárolására, mind az értelmezés szerepének számbavételére. A két kérdéskör természetesen itt is összefonódik: Culler is onnan építi föl érveit, hogy az irodalom 1800 előtti fo-

galmához kevésbé szorosan kötődött az interpretáció (Culler 1997, 21). A modern irodalomfogalom meghatározásában igyekszik középutat találni az esszencialista érvelés (az irodalmiság meghatározható tulajdonságok eredője), valamint az általa ugyancsak elégtelennek vélt kontextualista álláspont (irodalom az, amit egy adott történeti-kulturális helyzetben irodalomként olvasunk) között. Ez utóbbi álláspontnak részint engedve elismeri, hogy egy szöveg irodalomként való olvasása intézményes és kulturális körülményekre vezethető vissza, de mégis megkísérli ezen a kontextuson belül kijelölni, hogy mit tekinthetünk „irodalomként” olvasásnak. Ennek egyik fő kritériumaként az irodalom pragmatikai céloktól való távolságát és egyértelmű beszédaktusként való meghatározhatatlanságát jelöli ki. Egy nyelvi közlemény jelentésének megállapításához elkerülhetetlen, hogy azt is rögzítsük, milyen cselekvést hajt végre az adott közlemény – „például *figyelmeztet, beismer, siránkozik vagy dicsékszik*” (Culler 1997, 56 – *kiemelés az eredetiben*). Márpedig az irodalmiként való olvasás éppen az ilyen azonosítás késleltetésével, felfüggesztésével is együtt jár, amint azt Culler Robert Frost *Secret [Titok]* című epigrammatikus versének és egy kínai szerencsesütemény enigmatikus tanácsának összevetésével demonstrálja.

A pragmatikai kontextustól vett távolság az olvasó fokozott figyelmét is kihívja, hiszen az irodalom mint intézmény azt az ígéretet hordozza magában, hogy „megéri” végigolvasni a szöveget akkor is, ha a mondottak közvetlen jelentése nem nyilvánvaló. Culler ezt a nyelvészeti pragmatikából vett kifejezéssel „az együttműködési elv fokozott védettségének” nevezi, és így magyarázza el: „sok homályosságot és látszólagos jelentéktelenséget elviselünk anélkül, hogy az egész értelmetlennek vélnénk. Az olvasók azt feltételezik, hogy az irodalomban a nyelvi bonyodalmak végső soron kommunikatív célt szolgálnak, és így nem azt feltételezik, hogy az író különködik, képtelen az együttműködésre [is being uncooperative] – amint más beszédösszefüggésben tennék –, hanem erőfeszítést tesznek a hatékony kommunikációnak ellenszegülő elemek értelmezésére egy távlatibb kommunikatív cél érdekében” (Culler 1997, 27).

Az efféle távlatibb kommunikatív cél meghatározása azonban további nehézségekbe ütközik, éppen mivel az irodalmi kommunikáció gyakorlati összefüggésektől való távolságából indultunk ki. Az olvasó fokozott figyelme tehát nem feltétlenül egy átfogó jelentés létrehozását eredményezi, hanem felhívja a figyelmet a kommunikáció ellentmondásaira. Ez egybevág Culler azon felfogásával, hogy az irodalom elméleti vizsgálata a normál kommunikációban működő „józan ész” (common sense) kérdőre vonását, a magukat természetesnek álcázó nyelvi és kulturális kon-

venciók kritikai faggatását jelenti. Ráadásul Culler itt egyik nagy tanítómesteréhez, Paul de Manhoz kapcsolódik, aki szerint ez a kritikai kérdezőmód nem feltétlenül a bonyolult francia elméletekkel vette kezdetét, hanem levezethető magának a „szoros olvasásnak” (close reading) az újkritikus gyakorlatából (vö. de Man 2002). A komolyan vett olvasás – állítják szerzőink – óhatatlanul az átfogónak és magától értetődőnek vélt jelentés elvetéséhez vezet. Ez szorosan összefügg a „túlértelmezés” vagy *overstanding* culleri apológiájával. Egy másik tanulmányában ugyancsak az állítólag „túl messzire menő” dekonstruktív értelmezéseket veszi védelmébe a velük ellentétbe állított „humanista olvasással” szemben. Culler Barbara Johnsont idézi, aki szerint ha a dekonstrukció túl messzire is megy az olvasásban, ezt csak azon az áron lehet elkerülni, ha abbahagyjuk az olvasást azon a ponton, amikor elértük a feltételezett szerzői jelentést (Culler 2007, 82). Az olvasás ilyen *szándékos* megszakítása ellentmondana az együttműködési elv fokozott védettségének, és azt feltételezné, hogy a műnek vannak főlegesen, mellékes vagy jelentéktelen aspektusai, amelyeket figyelmen kívül kell hagyni az olvasásnál, amennyiben ezek nem illenek össze a feltételezett jelentéssel. Talán a két klasszikus schleiermacheri maxima konfliktusának újraeledéséről is beszélhetünk³, és a dekonstrukciót a második maxima végletes alkalmazásának is tekinthetjük. Itt már nem csak arról van szó, hogy a megértést soha nem szabad készpénznek venni, hanem arról is, hogy minél biztosabban vagyunk a szöveg értelmében, annál inkább rászorulunk a további magyarázatra.

Láttuk tehát, hogy az értelmezés kritikája és az értelmezés túlzásba vitele egy töről fakad a posztstrukturalizmus és a dekonstrukció által erősen befolyásolt amerikai szerzőnél. Mivel az irodalom tanulmányozásának legfőbb célja immár nem „az értelem ápolása”, ezért az interpretációs műveletek egyfajta tesztként is szolgálnak: a szövegek teherbírását teszik próbára, és a jelentés létrehozásának különféle módjait teszik láthatóvá. Itt azonban további feszültségekkel kell számolni: például új módon merül föl a szövegek kánoni rangjának kérdése. Isernél láthattuk, hogy a szövegek lehetséges többértelműsége, többszörös értelmezhetősége értékkritérium is lehet: a dogmatikus vagy didaktikus irodalom kevésbé teszi lehetővé az olvasó szembesülését saját értelemképzési műveleteivel, mint a modern, művészi célzatú, önelvű irodalom, amely több meghatározatlanságot, üres helyet tartalmaz, és így kényszerítő erővel szembesíti az olvasót saját jelentésalkotási szokásaival. A Culler által közvetített dekonstruktív felfogásban a hangsúlyok máshová kerülnek, így például a többértelműség preferenciája helyett itt inkább az értelem szükségszerű szóródásáról beszélhetünk, ami nem feltét-

lenül egy szöveg tudatos értelemképző stratégiájából, hanem a nyelv elkerülhetetlen effektusaiból, na meg persze a dekonstrukció olvasási módjából következik. Vagyis a legdogmatikusabbnak látszó szövegről is kiderülhet, hogy az ellenkezőjét jelenti annak, amit mondani látszik.

Culler több helyen megkülönbözteti egymástól a hermeneutikát és a poétikát (a klasszikus hagyományhoz visszanyúlva, de konkrétan Paul de Man nyomán, vö. de Man 1997, 409–410). Előbbit úgy jellemzi, mint az egyes szövegek jelentését faggató vizsgálati módot, utóbbit pedig – a saussure-i nyelvészet mintájára – mint olyan tudományt, amely nem az egyes szövegeket, hanem a rendszer egészét veszi górcső alá. Ha a modern irodalomtudomány a nyelvészet mintáját követi (amint az a strukturalizmusban magától értetődőnek látszott), akkor a poétika útját kell követnie, tehát nem egyes interpretációk létrehozását kell megcéloznia, hanem azt kell vizsgálnia, hogy miként jönnek létre a szövegek jelentései és hatásai („Mitől látszik ez a regényrészlet ironikusnak? Miért rokonszenvezünk ezzel a szereplővel? Miért kétértelmű a költemény zárata?”) (Culler 1997, 61). Itt kétélű problémába futunk bele: egyrészt abba, hogy a poétikai szempontnak a jelentést vagy hatást már adottnak kell tekintenie (ezzel a szereplővel rokonszenvezünk, a passzus ironikus, a verszárlat kétértelmű), tehát a poétika már eleve előfeltételez egy hermeneutikai műveletet. Másrészt viszont a poétikai és a hermeneutikai irányultság feszültségben is áll egymással, tehát ez a feltételezettség nem lehet egyirányú oksági viszony. Culler úgy oldja föl ezt a dilemmát, hogy azt állítja, a poétikának nem kell egyetlen adott jelentésből kiindulnia, hanem az irodalmi konvenciók elemzésével a szöveg *lehetséges* jelentéseiről számolhat be. Ehhez azonban Cullernek vissza kell nyúlnia az olvasó és a kritikai értelmező megkülönböztetéséhez, amely már az *overstanding* fogalom kapcsán is előkezült: a poétikai vizsgálat azáltal juttathat az irodalmi konvenciókat és megértésmódokat illető belátásokhoz, hogy az értelmező képes olyan kérdéseket is föltenni a szövegnek, amelyek a szöveg naiv befogadási szituációjából nem következnek. Az már persze pedagógiai kérdés is, hogy itt a szakmabeli és a laikus olvasó közötti szükségszerű különbségről van-e szó, avagy arról, hogy a modern irodalom minden olvasójának az *overstanding* képessége felé kellene törekednie (ehhez vö. Johnson 2008).

Culler érvelése bizonyos mértékig emlékeztet egy konzervatívabb felfogásra, amely szerint az egyes olvasók mindig tényleges címzettként vesznek részt az irodalmi kommunikációban, az elemző azonban kívül és fölötté áll a kommunikáción, és magukat a kommunikációs lehetőségeket mérlegeli. Ez a konzervatívabb elképzelés – Klaus Hempfer német kutatóé –

azonban abból indul ki, hogy a mű többszörös értelmezhetősége egyértelmű okokra vezethető vissza, tehát az elemző munka eredményeképpen a többértelműség lehetősége világos, egyértelmű magyarázatot nyer (Hempfer 2002, 22), mégpedig azért, mert az elemző rálát azokra a kontextusokra, amelyekben belül az egyes értelemléhetőségek megképződnek. A dekonstrukció által érintett felfogásban azonban ez az egyértelműsítés nem lehetséges. Culler elismeri, hogy a jelentés kontextustól függ – ezzel a történeti értelmezés felé is gesztust tesz –, ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy maga a kontextus viszont lezárhatatlan, tehát nem lehetséges olyan nézőpont, amely a jelentésazonosítást lehetővé tévő kontextusok fölött állva, azokat egyforma távolságból lenne képes szemlélni. Culler – eredetileg Jacques Derridára visszamutató – megfogalmazása szerint „*meaning is context-bound, but context is boundless*” [kb. a jelentést a kontextus határolja/köti, de a kontextus határtalan/kötetlen], ami a leggyakorlatibb értelemben azt jelenti, hogy már egy mű „elsőleges kontextusának” (Takács 2001) kijelölése is további kontextusok bevonását teszi szükségessé. Ezzel újfent az értelmezés határoltságának, határainak kérdéséhez jutottunk vissza.

A fenti komplikációk ellenére a dekonstrukció által érintett irodalomolvasást nem lehetetlen továbbra is az értelmezés tanának keretében tárgyalni. Paul Ricoeur egy nevezetes írásában (Ricoeur 1998) az interpretációk konfliktusáról beszél, és alapvető különbséget tesz egyfelől a szövegben feltárulkozó jelentés elősegítésére törekvő hermeneutika (ez lenne a teológiai és jogi hermeneutika klasszikus modellje), valamint másfelől a gyanú hermeneutikája között. Ez utóbbit a modern gondolkodás olyan nagy alakjaival azonosítja, mint Nietzsche, Marx és Freud, és olyan stratégiaként jellemzi, amely nem a szövegben megfogalmazott vagy elrejtett jelentés feltárására tör, hanem a szöveg által szisztematikusan elrejtett, letagadott vagy elfojtott igazságnak a szövegre való ráolvasását tűzi ki célul. Ez a megkülönböztetés a szövegek státuszának eltérését is magában foglalja: elsősre azt vélhetnénk, hogy a klasszikus, feltáró modell a szöveg igényének megfelelően, míg a gyanakvó modell azzal akár tudatosan szembehelyezkedve értelmez, vagyis az első attitűd nagyobb becsben tartja a szöveget, mint a másik. Culler azonban rámutat, hogy ez a szembeállítás nem óhatatlanul áll fenn, hiszen az eredeti jelentés megőrzésére törekvő értelmezés el is távolítja a szöveget az értelmezés jelenbeli érdekeltiségeitől, és ezzel csökkenti annak tekintélyét vagy erejét a jelenre nézve, míg a gyanakvó olvasat – a szerző számára persze hozzáférhetetlen módon és akár a szerző felfogásával szembenemve is – képes lehet arra, hogy a szöveget „mai problémákkal hozza összefüggésbe” (Culler 1997, 68). Ezért azt javasolja,

hogy Ricoeur eredeti megkülönböztetését némiképp áthelyezve inkább aszerint tegyük különbséget értelmezési stratégiák között, hogy azok 1) a szöveget és annak működését úgy tekintik-e, mint aminek érdemi jelentősége van, vagy 2) pusztán „szimpotomatikusan” olvassák-e a szöveget, valami nem-szövegszerű „mélyebb” jelentés elérése érdekében – legyen ez „a szerző lelki élete, egy kor társadalmi feszültségei vagy a homofóbia a burzsoá társadalomban” (Culler 1997, 68–69). Ebben a tekintetben az irodalmi nyelv működéséről és a nyelvi jelentés természetéről ügyelő dekonstrukció kérdései inkább a hermeneutikai kérdésfeltevés áthelyezésének, nem pedig érvénytelenítésének tekinthetők.

Az amerikai germanista, David Wellbery 1996-ban megjelent, nagy hatású tanulmányában az irodalomtudomány „poszthermeneutikai” fordulatát az értelmezés és az olvasás szembeállításán keresztül jellemzi. Már láttuk, hogy ez a fogalompáros korábban is jelentőségre tett szert: az olvasás- és befogadélméletben éppúgy, mint a dekonstrukcióban. Wellbery ugyancsak a dekonstrukciót nevezi meg mint a nemzetközi irodalomtudomány poszthermeneutikai fordulatának egyik fő kezdeményezőjét, habár – mint lábjegyzetéből kiderül – magát a „poszthermeneutikai fordulat” kifejezést Friedrich Kittler *Aufschreibesysteme* című kötetének angol fordításához írt bevezetőjében használta először. Nem véletlen tehát, hogy a fordulat a nemzetköziesüléssel is összefüggésbe kerül, már csak azért sem, mert Kittler a modern irodalmi hermeneutika kialakulását is a nemzeti intézményrendszereknek az irodalommal való összefonódásából vezette le. Ez azonban csak Wellbery gondolatmenetének külső kontextusa. Magát a poszthermeneutikai fordulatot számos tézisen keresztül jellemzi, melyek közül számunkra az ötödik tart számot különös jelentőségre: eszerint olyan új helyzetről van szó, amelyben „az olvasás mint szövegtárgyalási mód [Modus der Texterörterung] felszabadul az interpretációval szembeni szolgáltságából” (Wellbery 1996, 129). Ezt a fordulatot – de Man fentebbi definícióját visszhangozva – a célélvőség felfüggesztésének nevezi: eszerint az olvasás megszabadul az értelmezés célképzetétől, nem kell (az algebrai műveletekhez hasonló módon) efféle célnak alárendelnie magát.

Noha az öncélú olvasás képzete nem idegen a modern irodalom fent idézett felfogásától, a tudományos szövegvizsgálat vagy szövegmagyarázat esetében az öncélúság biztosan nem jelenthet pusztán élvező, passzív vagy hallgatag magatartást. Wellbery meg is jegyzi, hogy az efféle „puszta olvasás” pozitív meghatározása nem könnyű feladat. Segítségért egy Shakespeare-olvasathoz, Garrett Stewart dolgozatához fordul, amely a 15. szonett magyarázatára vállalkozik, azon belül is az első versszakot szemléli közelebbről.

When I consider every thing that grows
Holds in perfection but a little moment,
That this huge stage presenteth nought but shows
Whereon the stars in secret influence comment;

Ha meggondolom, hogy csak egy rövid
Percig teljes mind, ami nő s virágozik,
S e roppant színpad csak olyat mutat,
Amit titkos csillag-parancs irányít

(Szabó Lőrinc ford.)

Wellbery értelmezése az első versszakot a vers záró sorpárjával összefüggésben mutatja be. A vers saját célját úgy jelöli meg mint a fiatal kedves szépségének mulandóságával való szembefordulást. Ezt az eredetiben egy igei metafora fejezi ki: a vers beszélője az ifjú kedves „beajtását” ígéri. A botanikai metafora természeti és mesterséges vonatkozással is rendelkezik, hiszen a szépséget a természet mintájára megújíthatónak mutatja, miközben az angolban használt „*engraft*” ige az írást jelentő görög *graphein* szótőre is visszautal. Vagyis a költő az írás révén ojtja be kedvesét, hogy maradandóvá tegye annak természetes szépségét. A magyar fordítás más összefüggést teremt, amikor a botanikai metafora helyett mitológiai-vallásos konnotációkat idéz (ennek részletes elemzését ld. Mezei 2016, 48–65).

And all in war with time for love of you,
As he takes from you, I engraft you new.

S küzdve az idővel, mely elragad,
Mert szeretlek, én feltámasztalak.

Az olvasatban fontos szerepet kap az időbeli és az időtlen szembenállása – az utóbbi pólust jeleníti meg a beszélő által is elfoglalt asztrológiai pozíció, ami azonban mindjárt a pólusok kifordítására, cseréjére is alkalmas. Az időbeli és az időtlen viszonya azonban nemcsak a megjelenített képek szintjén bizonytalan, hanem ez a felcserélhetőség magában az olvasásban is megmutatkozik. Az első sor felfogható lenne önálló tagmondatként is (*ha meggondolok mindent, ami nő), ám a soráthajlás visszamenőleg átértelmezi az első sort is, és egy vonatkozó névmás implicit hozzágondolására készítet („*when I consider [that] everything that grows / Holds...*”). Az olvasás ilyen önkorrekciója voltaképpen az ismeri olvasásmélet felől is könnyen alátámasztható, az olvasást alapvetően időbeli tapasztalatként mutatja be, amelynek egyes mozzanatai még akkor is önálló jelentőséggel bírnak, ha ezeket a további műveletek felülírják (az első olvasat semmiképpen nem olvasható össze a második sorral, tehát el kell vetni). A 3–4. sor kétértelműségét Wellbery már úgy jellemzi, hogy ezt legfeljebb „hermeneutikai pa-

rancsszóval” (Wellbery 1996, 131) lehet megszüntetni, tehát itt nincs is szó az olvasás progresszív önkorekciójáról. Ráadásul a lineárisan egymást kitörlő vagy fölülíró jelentések elképzelése a tartós költői szépség, a műemlék gondolatával is szembe megy. A szövegben feltárt jelentés tehát nem tart ki (*Holds*), hanem „határai porózussá válnak” (Uo.).

A harmadik tárgyalt összefüggés még különösebb, és a szöveg „anyagiságának” problémáját állítja előtérbe. Wellbery elemzésében a második sor elején található H hang különböző ritmikái és fonetikai okokból nehezen kimondható, és könnyen némává válik. Ennek egyik legsúlyosabb következménye, hogy a szép poétikai formula („*Holds in perfection*”) egyszerű klisévé változik („*everything ... grows / old*”), ráadásul az egyszerű hangkiesés így a szöveg kitűzött céljának, az öregedéssel és elmúlással szemben folytatott küzdelemnek is ellentmond. Az olvasat az *entrópia* információelméleti fogalmát idézi föl: az olvasatban bekövetkező „szövegromlás” az információ és entrópia szükségszerű összefonódására, vagyis a kommunikáció materialitásának kiküszöbölhetetlenségére figyelmeztet. Wellbery következő tézise azonban intést is tartalmaz: a materialitás itt nem pozitív értelemben felfogott „anyag”, nem érzékelhető vagy mérhető dolog. „A materialitás sokkal inkább az értelemhordozó különbségek feloldódását jelenti abban a médiumban, amelybe beleíródnak. Az anyagiság, medialitás mint az értelem lehetősége és egyszersmind határa, az a cél-eszköz viszonytól megszabadult hordozás, amely az értelem minden artikulációját megelőzi és nem redukálható jelentésfunkcióra.” (Wellbery 1996, 132).

Az értelem lehetőségének és az értelem határának egybeesése arra utal, hogy maga az értelemképzés megalapozhatatlan. A materialitás hangsúlyozása pedig olyan olvasási stratégiát von maga után, amelyben az „értelmezés határainak” kutatása nem annyira a helytelen olvasatok kiküszöbölésének tudományelméleti célját (Eco) és nem is az értelmezés társadalmi hatókörének és legitimitásának kijelölését (Iser) jelenti, hanem „a szöveg nem-értelmes aspektusaira” mutat rá, hogy ezekben kutassa „az értelem határait” (Wellbery 1996, 137). Ennyiben a szöveg materialitását hangsúlyozó projekt mégiscsak ahhoz a dekonstrukciós vállalkozáshoz kapcsolódik, amely az értelmezés határainak állandó feszegetésében mutatja meg magának az interpretációs vállalkozásnak a korlátait. ■ ■ ■

Molnár Gábor Tamás (1975): az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének adjunktusa és a McDaniel College Budapest oktatója. Fő érdeklődési területei: az olvasás és értelmezés elméletei, a modern és posztmodern regény, valamint az irodalomtudomány és az irodalomtanítás kapcsolata. 2016-tól az MTA TKI Digitális Írástudás és Irodalomtanítás kutatócsoportjának vezetője.

JEGYZETEK

- 1 A német szövegből a desifírozásra való technikai utalás hiányzik, a vonatkozó szövegrész eredeti-je így hangzik: „[wir] formulieren unsere Spontaneität nicht zu den für uns geltenden Orientierungen”. Iser 1994b, 275.
- 2 Ebből a szempontból érdekes a magyar fordítás egy apró lapszusa, amely a történetileg felhal-

mozódó értelmezői tudás „aszimptotikus” jellegét tünteti el: A végtelen szemíóztisban haladva az értelmezés egyre közeledik, *ha nem is összehangoltan* [*anche se in modo asintotico – helyesen: mégha csak aszimptotikusan is*] a logikus végső értelmezéshez, és az interpretációs folyamat egy bizonyos pontján többet tudunk annak a reprezentatmennek

a tartalmáról, amely az interpretációs láncolat kiindulópontja volt.” (Eco 2013, 507).

- 3 „A. Mindent értek, amíg ellentmondásba vagy képtelenségbe nem ütközöm. B. Semmit nem értek, aminek nem ismerem fel a szükségszerűségét, és nem tudom megalkotni.” (idézi Szondi 1996, 156–157)

- Assmann (2013) – Aleinda Assmann: *Nachwort*. In: Wolfgang Iser: *Emergenz*. 309–320.
- Culler (1981) – Jonathan Culler: *The Pursuit of Signs*. London, Routledge.
- Culler (1992) – Jonathan Culler: *In Defense of Overinterpretation*. In: Umberto Eco (szerk.), *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge University Press. 109–124.
- Culler (1997) – Jonathan Culler: *Literary Theory. A Very Short Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- Culler (2001) – Jonathan Culler: *Story and Discourse in the Analysis of Narrative*. In: Uő: *The Pursui of Signs*. London: Routledge.
- Culler (2007) – Jonathan Culler: *The Literary in Theory*. Stanford, Stanford University Press.
- Culler (2015) – Jonathan Culler: *Theory of the Lyric*, Cambridge, Mass, Harvard University Press.
- de Man (1997) – Paul de Man: *Bevezetés*. Ford. Molnár Gábor Tamás. In: Hans Robert Jauss: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Budapest, Osiris.
- de Man (2002) – Paul de Man: *Visszatérés a filológiához*. Ford. Gyuris Norbert. *Filológiai Közölny* 2002/1-2, 12–16.
- Eco (2013) – Umberto Eco: *Az értelmezés határai*. Ford. Nádor Zsófia. Budapest: Európa.
- Foucault (1991) – Michel Foucault: *A diskurzus rendje*. Ford. Romhányi Török Gábor. *Holmi*, 1991/7. 868–889.
- Gumbrecht (2013) – *Potential einer Denkspur. Zum Nachlass des Literaturtheoretikers Wolfgang Iser*. In: Wolfgang Iser: *Emergenz*. 13–20.
- Hempfer (2002) – Klaus W. Hempfer: *Grundlagen der Textinterpretation*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag.
- Iser (1974) – Wolfgang Iser: *The Implied Reader. Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett*. Baltimore–London: The Johns Hopkins University Press.
- Iser (1978) – Wolfgang Iser: *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response*. Baltimore–London: The Johns Hopkins University Press.
- Iser (1979) – Wolfgang Iser: *Der Appelstruktur der Texte*. In: *Rezeptionsästhetik*. Szerk. Rainer Warning. München, Fink. 228–252.
- Iser (1979a) – Wolfgang Iser: *Der Lesevorgang*. In: *Rezeptionsästhetik*. 253–276.
- Iser (1980) – Wolfgang Iser: *Az irodalom funkcióörténeti szövegmodellje*. Ford. Kajtár Mária. *Helikon* 1-2. 40–65.
- Iser (1981) – Wolfgang Iser: *Talk Like Whales. A Reply to Stanley Fish*. *Diacritics* 11/3. 82–87.
- Iser (1989) – Wolfgang Iser: *Prospecting. From Reader Response to Literary Anthropology*. Baltimore–London, The Johns Hopkins University Press.
- Iser (2000) – Wolfgang Iser: *The Range of Interpretation*, New York, Columbia University Press, 2000.
- Iser (2001) Wolfgang Iser: *A fiktív és az imaginárius*. ford. Molnár Gábor Tamás. Budapest, Osiris.
- Iser (2004) Wolfgang Iser: *Az értelmezés világa*. Ford. Lajosi Krisztina. Budapest, Gondolat.
- Iser (2013) Wolfgang Iser: *Emergenz. Nachgelassene und verstreut publizierte Essays*. Szerk. Alexander Schmitz. Konstanz, Konstanz University Press.
- Johnson (2008) – Barbara Johnson: *Dekonstruktion im Unterricht*. Ford. Tom Kindt. In: *Moderne Interpretationstheorien. Ein Reader*. Szerk. Tom Kindt – Tillmann Köppe. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 84–97.
- Kappanyos (2001) – Kappanyos András: *Az interpretáció érvényessége*. *Helikon* 2001/4. 475–489.
- Mezei (2016) – Mezei Gábor: *Fordítás és anyagosság. Az írás mint kultúrtechnikai az Örök barátainkban*. Budapest, Ráció.
- Paulson (1988) – William Paulson: *The Noise of Culture. Literary Texts in a World of Information*. Ithaca, Cornell University Press.
- Radnóti (2000) – Radnóti Sándor: *Az értelmezés mellett*. In: Uő.: *A piknik*. Budapest, Magvető. 80–104.
- Ricoeur (1998) – Paul Ricoeur: *Az interpretációk konfliktusa*. Ford. Martonyi Éva. In: Fabiny Tibor (szerk.): *Ikonológia és műértelmezés 3*. Szeged: JA-TE Press. 139–150.
- Sontag (2000) – Susan Sontag: *Az értelmezés ellen*. Ford. Rakovszky Zsuzsa. *Látó* 7. <http://lato.adatbank.transindex.ro/?cid=118>
- Szondi (1996) – Peter Szondi: *Bevezetés az irodalmi hermeneutikába*. Ford. Bonyhai Gábor. Budapest, T-Twins.
- Wellbery (1996) – David Wellbery: *Interpretation versus Lesen. Posthermeneutische Konzepte der Texterörterung*. In: *Wie international ist die Literaturwissenschaft?* Szerk. Lutz Dannenberg – Friedrich Vollhardt. Stuttgart, Metzler. 123–140.

Minden titkok festészete

ORSZÁGH LILI

A tükrön túli világ varázslata: korszakos festő teljes pompájában, titkokkal és rejtvényekkel. Harc az emlékezésért és egy új képzőművészeti filozófiáért.

Vége a teljes *oeuvre*-el találkozol a Várban. Ország Lili fiatalon ment el - ötvenhárom évesen -, és mégis ez a háromszáz kép lenyűgöző festői koncentráltóságával, integer bátorságával. Az életmű egységével. És a saját *képzőművészeti* megteremtésével. Ország Lili a titkok festője. Produkciója – besorolhatatlan. – nem(csak) szürrealizmusra hajazik, nem(csak) zsidó mitológiába mélyed, képvilága saját, egyszerű kozmosz. Ezúttal két fókuszpontra figyeltem: a betű-korszak mitológiájára és a most végre teljes anyagában kibomló *Labirintus sorozat* festészeti – és művészeti filozófiai titkaira.

Ország Lili betű- fal- és rom-mitológiája (a múlt jelbeszéde...)

A romvárosokban – Pompejiben járt, Firenzében a nagy árvíz idején, Olaszországban a földrengés után – amit látott, az egy életre megdöbbentette: a pusztulás, a múlt maradványából csak kövek és papírok emelkednek ki. Pontosabban, az ő megfogalmazásában: kövek és betűk maradnak el-nem-pusztítható mementóként. (Ld.: *Labirintus XX. Városok, földrengés után, papírok a falon*). Mint ahogy '63-as *Exodus (Vonulás)* c. kép „sorakozójában” sem emberek „menetelnek”, hanem betűk (sőt, *cartouche*-ok), valamint kövek (melyek nála a betűk ekvivalensei.). Ezek a betűk nem alkotnak szavakat, de akár kopt, arámi vagy héber kódok a túlélés bajnokai, a jelenbe épülés rejtvényeiként élnek Ország Lili mitológiájában. Gondolnád, hogy a papír/betű maradványok – a történelem leginkább pusztulásra fogékony kellei – a múlt megmaradó tanú lehetnek? Pedig ez van: Orzághnál a betű a történelmet alkotó kultúrák vastartaléka, mint a kultúra kontinuitásának kódjai.

Elsősorban persze motívumként festészetének egyik sarkköve. Mert betűmitológiája – azaz a képpé-tett betűk *arrangement*-ja a sokféleségből merít: kopt, héber, amharai vagy

burmai kódok – egyedi jelként ábrázolva, „kockában” beidézve – az emberi kultúrlét szimbólumai lesznek: ez a „volt-marad-va”, sajátos *statement* – a „vagyunk” állítása, ami a néző számára elsősre felfoghatatlan jelek rendje. Ugyanakkor a jelek eme kertje többértelmű: egyfelől egy pusztult világ (életforma, város, nép) beidézésének kódja, másfelől betűképei önálló festői toposzként élnek. A történelmi felejtés elleni vészjelekként.

Fordított mitológia ez, ahol épp a betűk kapnak emlékeztető szerepet. Ugyanis a legenda szerint (Platón *Phaidroszának* elbeszélésében), mikor Theuth isten felajánlotta írás-találmányát Egyiptom királyának, a fáraó azzal utasította el, hogy az írás csak a felejtést hozza ránk, vele elveszítjük múltunkat, mert a betűk szétolvasztják történelmi emlékezetünket. Ország betű-mitológiája viszont éppen hogy a történelmi felejtés ellen használja a képpé vált írás-jeleket. (Nem csodálom: holokauszt túlélőként lételeme a felejtés elleni védekezés.) Persze: festészetének logójává, egyik alapmotívumává emelve: a betű mint kép-a-képben.

Ez utóbbit tartom betű-idézetei legfontosabb tulajdonságának: a betű, ami a mi köznap nyelvhasználatunkban jelentéssel bír – valamire utaló, önmagában tranzitív – jel, Országgnál *önálló képiséggel és jelentés-nélküliséggel* bír: a betűforma, alakja színe, nagysága integer kép-elem, – legfeljebb *képtörredék* lesz sok más kód között. Hogy a betű képpé válik, egyfelől azzal jár, hogy veszíti jelentéshordozó szerepét, másfelől meg felerősíti az „utalás” jelleget, mármint hogy egykor élőbeszéd rögzítésének „örök” jele maradt. Akkor is, ha nem tudjuk, „minek” a jele. Arra akarok kilyukadni, hogy a jelentés nem fontos: a *betűalak (kód) önmaga kép reprezentációjával* hat. E dialektikának frappáns példája a *Papirusz* c. (1970-es) kép: félig megperzselt pergamenen a betűk „élnek” – kopt „jelek” legyőzték a „megégetés” pusztítását.

Papirusz, 1970, olaj, farost, 58×78 cm

A megperzselt papíron feltűnő, perszelt, kalligrafikus jeleket nézve óhatatlanul Bulgakov (*Mester és Margaréta* c. regényének idézete) jut eszembe: „kézirat nem ég el.” A képnek az ad különös súlyt, hogy a pusztulásra fogékony papír félig már elenyészett - belekapott a láng –, de a betűk túléltek a tűzhalált. A jel győzedelmesen hirdeti a kultúra elpusztíthatatlanságát – és paradox módon: kínhalálát. (Mellékesen: az Iszlám Állam (IS) múzeum-pusztításai, könyvégetései különös aktualitást is kölcsönöznek e kép többértelműségének.) De a *Pompeji fal* c. (1968-as) kép papír/betű idézete is ilyen „maradvány: a holtan

is élni képes” jel: a „minden rommá változott” eseményét a betűkód legyőzi. Mondanám: „utalása” *festőileg „kivirágzik”* – igaz, csak sötét tónusban (barnába süllyesztve) – de mégis „*peinturesque*” – tökéletesen „festőietlen” mivoltában. azaz jel-funkcióján túllépve, önmagában lesz a *festőiség önreflexiója*.

Habár: Országh játszik a *jelentésmegvonás* (azaz a kód önálló képiségevel) VALAMINT a jelentés-telítettség ÉS képszerűség egyesítésével. Ilyen az *Írás a falon* (1967-es) c. képe.

Írás a falon, 1967 olaj, farost, 60×60 cm

A képcím híres biblikus hely, és köznyelvben is használatos vész-utalás – tehát nagyonis van „jelentése”, akár jelenre való vonatkozásában is – ugyanakkor a festőnél önálló *peinturesque* „darab” –, csak a képháttérben valaminő fenyegető vég utalásával.

De a betű-képek – melyeket Országh használ – többvonalatkozásúak: az *Írás a falon* c. kép esetében nem héber betűt látsz (azt is), de nekem ez formáció tibetinek tűnik, (nem az, csak hasonlít) –, vagyis kultúrákon átfutó (azokat egybefogó, ám direktben egyikre se hajazó) *jel*. (A tibeti írás képszerűsége úgy hat, mintha képzelet szülte volna, pedig 8 millió ember használja jeleit.)

Vagyis: a tökéletesen *nem-festői* (verbális, írott, papirusz-szerű stb. kódalak) átlép önön képi reprezentációjába, elhagyja jelentéshordó funkcióját, s kód-léte válik festőiség hordozójává. És egyben egy-egy letűnt civilizáció (kultúra) melankóliáját, olykor drasztikusabbban: a félmúlt emberirtásának jeleit.

Az *Exodus* (*Vonulás*) című 1963-as képen több egymás felett-alatti sorban kockák, tán homályos betűk, számok „vonulnak”.

Exodus (Vonulók) 1963, olaj, farost, 60×125 cm

Az egyes figurákat – több tucatot – keretbe, kockába foglalta: mint az egyiptomi fáraók megkülönböztető jeleként használt „cartouche”-t¹, azaz nevük külön „dobozt” kapott. Egyedek, akiket hajtának – de akik (a képen legalábbis) megtartották individualitásukat. Mert egyértelmű az utalás a pesti utcán, feltartott kézzel hajtott sárga csillagosokra: Országnál a „cartouche” a végtisztesség. Alul-felül a házra emlékeztető bejárat/kapu, ahonnan – és ahová – menetelnek. Az *Exodus* cím (bár sok jelentősége nincs a képalírásoknak) a létből való kivonulásra, illetve a holokauszt-sorsra utal. A kép jobb oldalán teker-cek: az áldozatok nevei – valahol a halhatatlanságban – fel vannak írva...

Ország h Lilit a múlt, a romok világa, a holtak birodalma izgatja. Betűk és romok, jelek és architektúrák így felcserélhetőek (mármint jelentésbeli szempontból): mindegyik a halott múltra utal. (Ld. *Architektúrák, Régi városok kapuja*, 1966)

A színezés furcsasága: barnás-sötét alaptónus, a földszín variánsai sorakoznak olykor fehér kerettel, elővillanó fehér (gyűrött, pusztuló) lapokkal. A földszín a misztikában a vezeklés, a megkövetés kódja: ennek árnyalatai, valamint ezeknek a fehér papiruszokkal való kontrasztja adja a kép vibráló mozgalmasságát. Illetve többet: a felejtést megtiltó gesztust. Hasonló csendes paranccsal találkozol „sorakozó” jellegű kockába írt, betű-szám-sorok esetében is. Így pl. a *Lamentáció* (1967) esetében: „dobozok” sora alul, majd szél futta papírok, köztük szórta-lineárisan kopt betűsorok – a halálba menők „névsorolvasása” kopt variánsban. Itt is a földszínek varián-

Architektúrák: Régi városok kapuja, 1966, olaj, farost 71,5×62,5 cm

sait használja, és ezek kockáiból, hártya-jelenéseiből világítanak a szertefútt lapok és alattuk-mögöttük a betűsorok: sorsok megkettőzve – „vonulás” és „névsorolvasás” – ez utóbbi a jelen kegyeletével. A fehér-szín (a papírlapok, a betűk fehér inverzei) a *transzcendencia* koloritja. Pontosabban: a felejtés isteni tilalma a papírfoszlányban, ezekben a szélfutata, hártyaszerű félig-pusztult „levelezésben”. De akkor is: lapok-betűk élnek, azt sugallják (nekem, legalábbis) hogy a menetelők egyedi személyisége *nem veszhet el*: a kép megisméltelt fehér lapkockái az *emlékekben megmaradás parancsát* közvetítik.

E képtípus (képforma) – így lesz vad *performansz*: nyugodt elrendezéssé (négy egymás feletti/alatti sor), valójában kemény parancsot közvetít, bár csak lapokat, *cartouche*-okat, kockákat látsz. Ez akár Ország h Lili *logó-ja is lehetne: csendes, egyiptomi, kopt-örmény utalásai – voltaképp felkiáltó-jelek*. Pedig habitusától távol áll a „kiáltás”, a kép fojtott földszersősége mégis egy elhaló parancs többszörös ismétlése. (Mert más képeim – az imént idézett *Exodus* címűn is – ez sorvezető „játéka” –, ha ildomos ezt a kifejezést használnom: „mutat valamit, ami látvány ugyan, de valójában rejtett-titkos vizuális parancs..

Talán meghökkentő módon, azt mondanám, hogy Ország képalkotásában *illokucios* formával dolgozik (akár tudatos, akár csak én ismerek rá erre a John Austintól származói nyelvi-aktus formára². Az *illokutív* beszédaktus, azt a beszédhelyzetet írja le, amikor a mondatnak: nincs önálló jelentése, *funkciója* egy aktus „vezénylése”: utasítás, parancs, tanács, figyelmeztetés hordozója³. Ország képeim az „álló performansz” és az illokutív aktus egymásba fonódik, egymást helyettesítheti, de mindenképp csendes „utasítás”. Az emlék megőrzés titkos diktátuma, miközben peinturesque mivoltában a libegő lapok és betűsorok, a kockákba sűrített zsidó életelemek képalkotóként is élvezhetőek. Illetve: mint nézők így élvezzük, aztán átjár bennünket a titkos (észrevétlen) parancs. Ország Lilinél gyöngédebb egyéniséggel ritkán találkozol – itt halk parancsszava kezd lassan világítani.

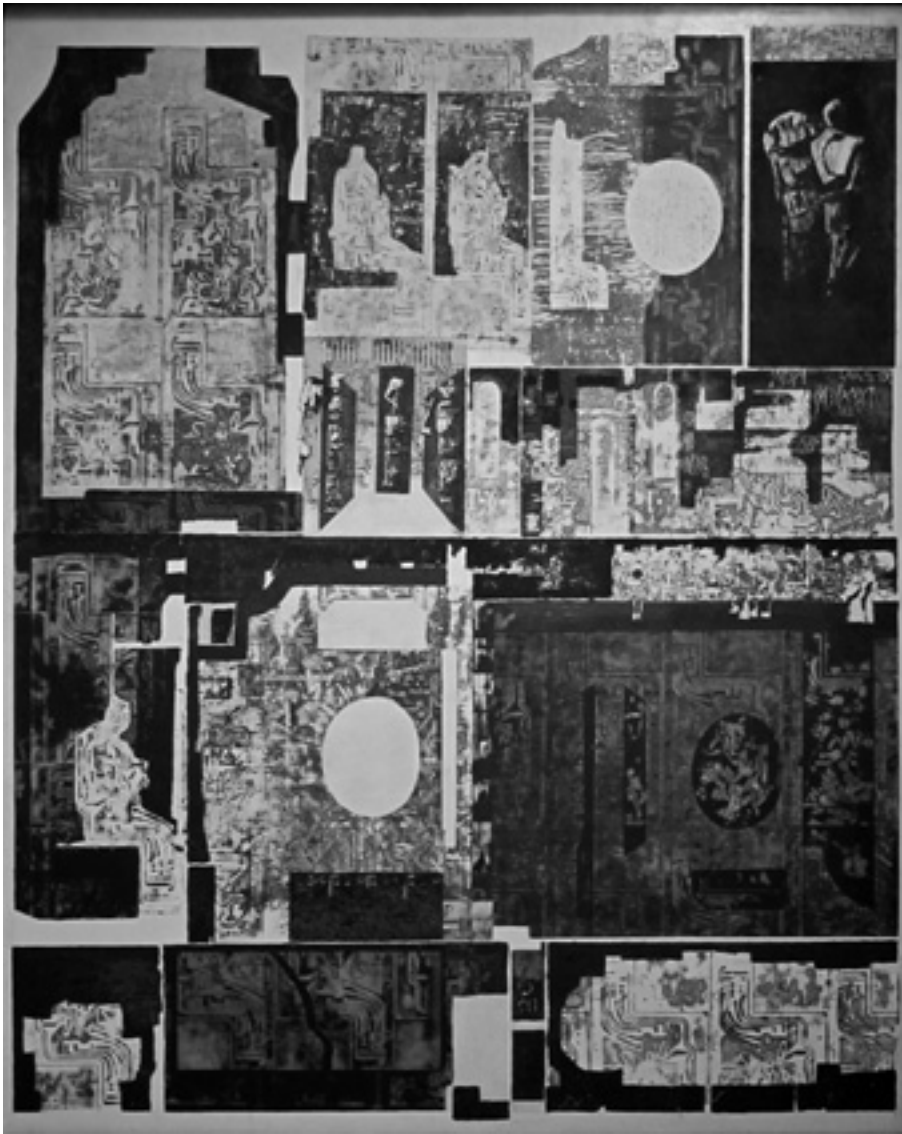
A Labirintusok jeges világa

A kiállítás külön termekben, más megvilágításban a teljes labirintus-birodalmat – száz vahány festményt, ill. monotípiát – mutat be. Sorozatot, amiből az 1979-es, Múcsarnokbéli tárlaton csak ízelítőt láthattál.

Ez a labirintus azonban nem az, amire gondolsz, amivel játszunk, ami legendáinkban él. Orzághnál a „labirintus” az emberi kultúra „raktára”, titkos menedéke. De ne fussak a diagnózis elébe.

A legendabeli labirintus börtönként szolgált Minósz krétai király udvarában, ahol a Minótauros szörnyet tartotta elzárva. Tehát eredeti funkciója cseles zárka volt – nem lakattal, hanem a kijárat titkosításával. Kacsaringós (geometrikus) folyosók, zsákutcák, áttekinthetetlen kanyarok bolondíthatták a próbálkozót, onnan a legravaszabb gonosztevő sem tud eljutni a kijáratig. Felteszem, hogy embertestű-bikafejű Minótauroszt a palota security-emberei sem tudták legyőzni, ezért dugták a labirintus csapdjába. Az athéni Thészeusz azonban legyőzte, és a kacsaringós/geometrikus folyosókon – szerelme – Ariadne fonala segítségével ki is jutott a szabadba. A legenda századok által megszűrve és lecsupaszítva: geometrikus tekervényként él a mai napig: kör vagy négyzet keretben futó, vonalként folytatódó, vagy zsákutcát jelentő csíkokkal –hogy aztán mára rejtvény-játékká szelídüljön.

Ország másképp használja a Labirintus-metaforát. Elsőre is feltűnik, hogy nincs rejtvenyszerű útvonal, talányos középpont. (Talán két képe mutatja be a hagyományos labirintus-formát.) Nála a labirintus össze nem függő utalások gyűjteménye, kultúrtörténet málladékaiból, vagy építészeti csodáiból kirakott kvázi-mozaik. Pl. majd minden darabban felbukkan egy-egy antik figura, mint „idézet”: ilyen pl. a *Labirintus kék tükörrel* c. kép, vagy a *Labirintus LXX. Várakozó I. 1974-75*). Antik ülő szobor, netán mozgó kép (ahogy a *Labirintus XIV. Ülő és távozó figura*, c. képén, 1977) – igaz, nehezen tudod kivenni, hogy egyiptomi vagy görög alakokról van szó a kép centrumában. És persze visszatérnek a betűk, falak, kapuk, jelentéstelenített kódjelek, szent iratok, Tóra-idézetek – és tükrök.

Labirintus XV: Labirintus kék tükörrel 1975, olaj, farost 90×105 cm

Labirintus LXX. Várakozó I. (Zöld ragyogás, 1974-75) olaj, farost, 63×120 cm

Exkurzus: festmény mint álló mozgókép

Megállnék kicsinyég, hogy közelebről nézhessek kedvencemre, a *Labirintus kék tükörrel* c. (1977-es) kék tónussal játszó festményére. Egy képben legalább egy tucat kép szerepel kisebb-nagyobb négyzetekben elrendezve. Mi ez? Játék a „kép a képben” trükkjével? Több annál. Először is két antik szobor (utánzat) bukkan elő: a kép felső sarkában egy etruszk töredék, bal oldalán – meghatározó ponton – ülő (királyi?) alak. Tükörből kettő is van – fehér, kerek ábra – nem „tükrözést” szolgálja. Inkább kulcs a kép megértéséhez. Ugyanis itt minden többszörözve látszik, az alsó sor három „kis-képén” nyomtatott áramkör-rajzok: fekete alapon fehér, kék nyomatban fekete vonalakkal, és fehérben mintha tussal húzottak lennének csíkjai. A kép közepén három sztelé-szerű táblán kvázi-betűk függőleges sorban, ugyanez a kép jobboldali, legnagyobb „kockájában” félbehagyott, odavetett kvázi-betűkkel, valami ovális kép-nyomatot körülvéve – ugyancsak más-kép-ismétlés. És hát a kép alapmotívuma az áramkör-vázlat – a bal felső saroktól a festményt záró alapsorig ismételve.

Országnál a „tükör” (ami több képének is eleme), lényeges utalás: a múlt darabjai egyszer „voltak”, ami ma fellelhető az csak „tükrökép”, azaz utánzat, idézet, netán *trompe-l'oeil* (mint e képek egyikén-másikján a szoborszerű, ám kivehetetlen alakok áttűnése). A valóság – eltűnt, mi már csak tükörképeivel dolgozunk, de mint ilyenek halálosan fontosak, egyetlen kapaszkodónk a felejtés ellen, a múlt megőrzésében. Tehát: sokszorozni kell őket (talán innen a „kép a képben” tucatnyi grafikai kockája). A tizenvalahány kisebb-nagyobb képet három vízszintes (aszimmetrikus) sorban rakta fel – a képegész így válik „álló mozivá”, a sorozaton végigfutni olyan, mintha a kultúrtörténet peregne le előtted.

A *Labirintus kék tükörrel* ráadásul a tükör-motívumot is karikírozza: a kisebb nagyobb kép-alkotó kockák témái aprólékosan ki vannak dolgozva – csak a két tükör üres, a kerek pudrié-formában nincs semmi. Illetve: a középső toalett-tükör párja a mellette lévő „kockában” ábrával kitöltött tükör-formára rímel. Játék.

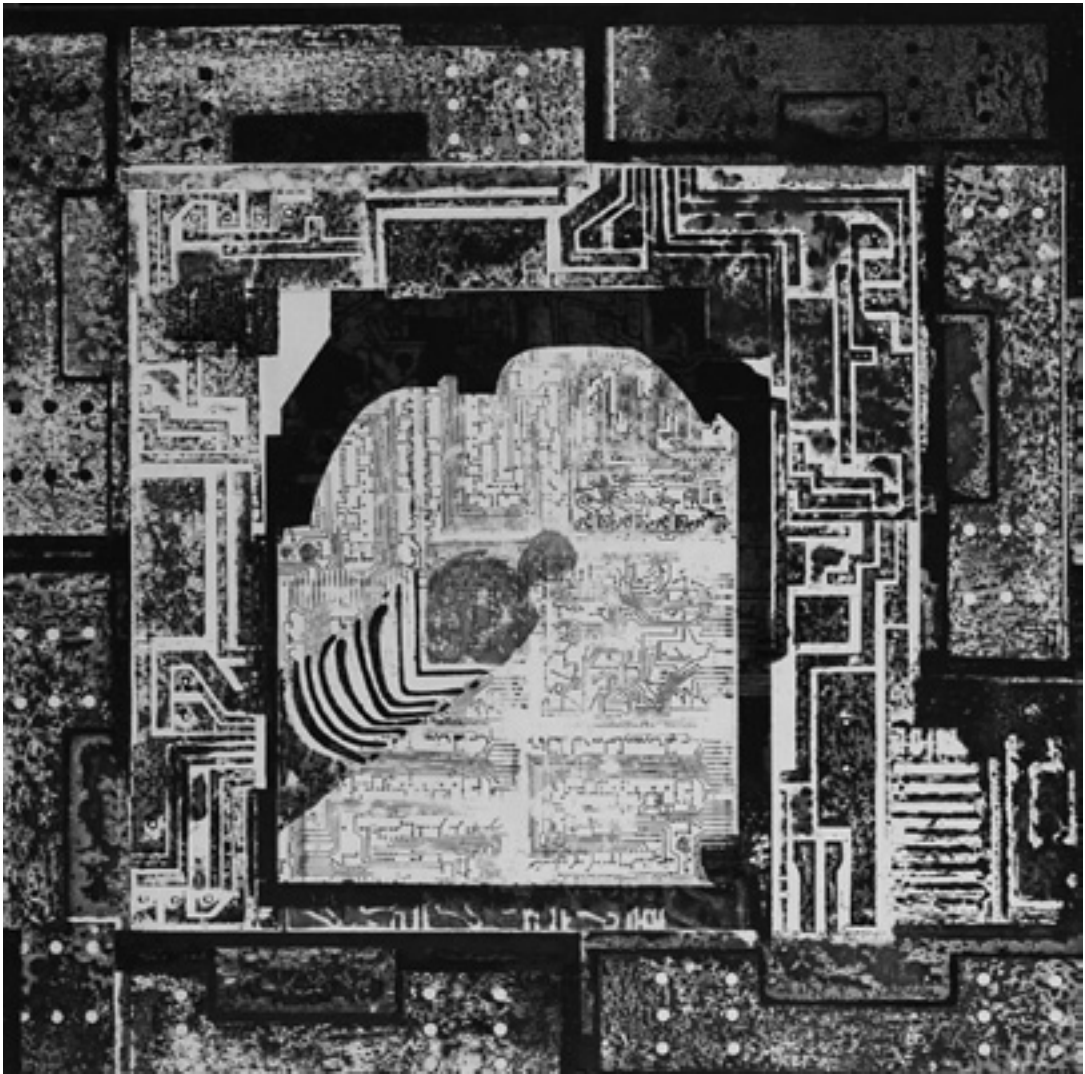
A képegész zseniális színeloszlásával – alapon szürkés-lila, majd itt-ott szén-vonalas grafikai elemek, és mindenütt játék a fehér-foltbetétekkel – egyszerűen lebilincseli az embert. A kép-jelentés persze maga a talány, mint néző én is csak vakargatom a fejem. Amiben az a fantasztikus, hogy ennek ellenére nem tudok elszakadni a festménytől, ott tart, muszáj „elidőzni” előtte: szuggesztív hatása megállít. Miért? Ez Ország Lili titka. Vigasztalhat, hogy minden jelentős kép ilyen „stop”-jellel rántja magához a nézőt: múzeumi termekben sétálva egyszer csak nem mehetsz tovább. Mondanám: ez a minőség legfontosabb értékeje.

Az ember: nyomot hagyó lény

A képstruktúra többnyire merev négyzetes felosztású – egy képben több kocka, egy kiemeltet körülvéve, vagy sorba fejtve. Másutt a Föld alatti világ jeges birodalma, ahol kapuk nyílnak a semmire, reneszánsz oszlopcsarnokokban nem lakik senki (Ld. *Folyosók a Labirintus sorozatból, Triptichon*, 1976.). De „véletlenül” (vagy épp felnagyítva) az egyik kockában egy hellén szoboralak. Ül vagy áll, netán búcsúzkodik? Nem ember-lény – szobor. Amint tetteteti az életet. (Ahogy a Pompeji megkövült – épp mozdulni akart, közben megégett, testek színházának figurái.)

Jeges ez a világ, mert nincsenek benne emberek: a „falon túli birodalom” ez, egykor kultúrák nyomaival. Igen, a *nyomok* (Jacques Derrida „*trace*”-fogalma itt rámutató értelmet nyer...) Emberek voltak – mint *Pompeji*-ben, vagy a *Múltba nyíló kapuk II* c képen (1972) – de már nincsenek – eltűntek, elpusztították őket. A Labirintus – nyomaik jeges árnyékvilága.

A történelem, aminek ugyancsak nincs nyoma. Mint említettem csak kultúrtörténet van, annak is csak a kezdete (görög-római plasztika) és vége (a jelenben használt információs technikai „bedrótozás” vonalhálójaként. Mert Ország Lilinél a teret nem egyszer nyomtatott áramkör (1977-ben!) hajszálvékony vonalai töltik ki. (Ld. *Ariadné fonala I*, 1977)

Labirintus. Ariadné fonala I., 1975. Olaj, farost, 100×100 cm

Gondold meg: a kép festése idején épp hogy „feltalálták” ezt kapcsolási, felületkezelési technológiát, amire Országh Lili, mint grafikai alanyra lecsapott. És amit, azt hiszem, joggal nevezhetek *képtechnikai forradalomnak*: a görög szobor, asszír *sztélé* és a nyák hajszálvonalainak találkozása: klasszikus ókor a késő huszadik század, hellén tárgy-civilizáció és az informatikai kultúra összevonása. Halott világ „nyomaiként”.

Országh mintha jós lett volna, mármint hogy több képén is utal a tényre: az információs technológiáé a jövő. A labirintus-sorozat számos darabjának használja az IT architektúra vonalazását. Beépítette kozmológiájába, a *holtak házába*, ahol csak romok-kapuk-írástörödékek vannak. Labirintusaiban egy *valamikor volt* és egy talán leendő (eredendő-en halott) világ találkozik. Mert mindkettő ember nélküli. Atomháború után vagyunk...

Képtechnikai forradalom

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a képmező szélén újra feltűnnek a betű-mitológia elemei, tekercsek, falrészecskék, meander- és kopt-jelek – miközben a képen árkádokat négyzetes tagolású „narratíva nélküli” ősmese-kereteket találsz. A Labirintus sorozat ennyiben összefoglalja életművét – a fal- mitológiát, a betű-metaforával való kultúra-játszmát és a romvilág *halálos csábítását*.

By the way: a Labirintus-sorozatból, mint életmű összefoglalásból hiányoznak a pályakezdő festő *ikonos korszakára való* utalások. Nem véletlenül: itt e sorozatban, rövid élete végén szabadult meg végleg *Vajda Lajos* nyomasztó-felszabadító zsenijének hatása alól. Végre autonóm művészként teremt *negatív kozmoszát*.

A *Labirintus* víziójával jelenik meg a *kék szín* – mint pl. az imént idézett *Ariadné fonala c. képen*: új festői beszédmód indul. A korábbi föld- ill. sötétbarna tónust egyre több helyen oldja a kék (másutt: vörös, élénk lila) részfelület. Nem mondhatom, hogy „vidám kék” – mert Országnál ez a kék ugyan a lazítja a komor struktúrát, de ez a világító szín fenyegető, halált hozó vidámság. Pompeji – amit meglátogatott, amit jegyzetelt – számára „a halott város, mint műalkotás” maradt meg, és a *Labirintus* képei e halott birodalmat – Ország elményét, ítéletét a mai világról – tárja élénk. A csillogó kék és az eleven vörös (*Pompeji I c. kép*, 1969) koloritja lángol – de ez a pusztulás máglyája és a halál ünnepe: pesszimista festészet.

Emberi sors: történelem nélküli történelem. Ország Lili úgy kezeli a *Labirintus*-metaforát, mint nagy ékszeres dobozát: a sorozat – az emberi magaskultúra *alfájának és ómegájának összefogása*. Csak a kezdet és a jelen: egymásba fonva. Ami történelem, civilizációk sorsa, emberi szenvedés – az képileg nincs jelen, illetve „nyomaiban” ott van, amennyiben beleolvad a falakba, kapukba, tükrökbe – és a képtörténés kódjeleibe. Nyomaiiban – ismétlem Jacques Derrida híres fogalmával, a *trace*-szal: „az ember nyomot hagyó lény”, élete és halála után a nyom marad igazán eleven, mert visszakereshető és művészi-
leg élvezhető. Csak éppen halott.

Pompeji, 1969, olaj, farost, 80×61.5 cm. Kolozsváry gyűjt.

Gyár előtt, 1955 (Falas önarcképként is idézik), olaj, vászon, 30-5×69,5 cm

Így aztán a Labirintus sorozatban csak a kezdet (az egyiptomi- görög-római kultúra-modell) és a vég (fura módon a jelen logója: a nyomtatott áramkör rajza, vagyis: korunk IT civilizációja.), tehát az idők két szélső tartománya éli halott világát ezeken a képeken. Közöttük nincs történelem – mintha a posztmodern történelemfelfogást vallaná magáénak – jóval annak megjelenése előtt. Valójában persze nem posztmodern ez, hanem a „halott világgal” való tragikus játék. Itt csak falak, romok, és üzenet nélküli betűk vannak – valamint jéghidegen záródó, vagy ürességre nyíló kapuk. Fal-variánsok mindenütt – (Ország Lili vallomása szerint ez alapvető festői motívuma. Ld. emblemikus *Falas önarckép* c. képét, ami a kiállítás logójaként is szolgál.)

Végő kérdés

De miért volt olyan fontos Ország Lili számára a „labirintus” mítosz, mint *képalkotó toposz*? A kiállításhoz készített, Kolozsváry Marianna által szerkesztett katalógusban S. Nagy Katalin idézi a festőnőt: „mindig vonzott a labirintus regéje...A ma és a múlt egyformán benne van a labirintusban, úgy érzem, hogy az életem, mindenki élete hasonlít a labirintus folyosóihoz, amit végig kell járnunk, mindig falakba, kapukba ütközve... eltévedve, továbbhaladva a mélyebben lévő titkok felé.” A mondatban majdnem teljesen benne van a válasz.

De azért nézzük e mítoszt közelebbről. Mert paradox jelenség ám a labirintus. Elsőre: csapda. Aki belép cikk-cakkos folyosókon, fallal záródó zsákutcákban találja magát, ahonnan a visszautat lehetetlen megtalálni. Csapda, mondom még egyszer, de voltaképp *optimista* szituáció, mert *elvileg* van belőle kiút, hiszen Ariadné tudta, hogy kell visszavezetni Thészeuszt, a hőst – fonalat adott neki, ami mentén a helyes utat tudta választani és kijutott a csapdából. Vagyis aki belekerül nem egy végzetes –csapdába esik – hanem reménykedhet az (elvileg létező) kapu megtalálásában. Ezért kétértelmű a labirintus: csak próbálgasd, hisz van kiút, de úgyse fogod megtalálni, mert a kiút trükkösen el van dugva. A menekülés lehetősége nyitva van számodra, te mégis fogoly maradsz. Te meg csak próbálgatod, és mindig csalatkozol. De nem adod fel a reményt, mert a szabadulás kapuja létezik valahol.

A mítosz üzenete: A labirintusból kikerülni csak társ segítségével lehet. A magányos hős itt elveszett. Nem annak szimbolikája, hogy az okos megfejtje a rejtvényt és máris a szabadban lehet. Nem, okossággal nem lehet rálelni a kiútra. Lefordítva: Ország Lili labirintusa *az ember magányáról szól*. Ki-ki kínlódik a kijutásért, de nem találja meg a kaput – ahogy Ország írja – mindenütt falakba ütközik. Végül az van, hogy berendezkedünk a labirintusban, „belakjuk”, élünk a reménytelenségben, mert a magányos embernek nincs „kapu”.

Csak konfabulálok, a görög mítosz meghosszabbításával. Az kétségtelen, hogy Ország élményvilágában a magányos ember és a fal/kapu ütközése központi szerepet játszik. (Legalább egy tucat képén láthatod a falakat, kapukat – mind zárva.) Mert a magány: – Kafka, vagy Camus óta – börtön. Ország labirintus-képei ezt a magány-végzetet vetíti rá a múlt megjelenítésére: a történelemre, a civilizációs múlta-jelenre, a betűkbe zárt kultúrára, mind ezt a *condition humaine*-t igyekszik megjeleníteni. A képeken mi nézők csak a történelmi idézeteket látjuk – Pompeji romjait, Jeruzsálem falait, a keleti kaput, a perzsa, arámi vagy hindi írástörödékeket – de e víziók titkos üzenete, hogy ezek között a jelek között bolyong a ma embere: elvileg szabadon, ám mégis bezárva.

Magány: börtön. De a „másik” révén szabadulhatsz. Két tézis – paradoxonba zárva. Két tézis, ami egymást üldözi a Labirintus-sorozat száznál több variánsán keresztül. Ország Lilinél e végzetes paradoxonban sejtem e mítosszal való zseniális birkózás motívumát.

Az MNG kiállítása és installációja sokáig marad emlékezetünkben. (Kurátor, és katalógus készítője: *Kolozsváry Marianna*)

Árny a kövön. Ország Lili művészete. Magyar Nemzeti Galéria. 2017.

A képek fotóit a szerző készítette. A dolgozat az Art7.hu művészeti portálban megjelent írás átdolgozott, kibővített változata. (<http://art7.hu/kepzo-es-iparmuveszet/orszag-lili-eletmu-kiallitasa-a-magyar-memzeti-galeriaban/>) ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 A cartouche (ráma): a fáraó hieroglifában írott nevét egy ellipszis alakú vonal-dobozba, ráába helyezték, a fenség jelzésként.
- 2 Austin, John: *Tetten ért szavak*, Bp. 1990.
- 3 Pl. „vegyél sálat, mert hideg van!” a „vegyél” = tanács, jelzése nincs, de *előír* egy *aktus*, amit *jó*, ha *végrehajtasz* (parancs és sugalmazás közötti utasítás).
- 4 Jacques Derrida: *Grammatológia*. Bp. 2014.

■ **Almási Miklós** (1932): Az ELTE és a Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet professor emeritusa. Kezdetben dráma (színház) és filozófia határozta meg életét, Lukács György tanítványaként sajátította el a szakmát, valamint a holisztikus gondolkodást. Első könyveit ez az észjárásbeli habitus határozta meg. 1990-től kezdte érdekelni a gazdaságfilozófia, egyáltalán az ökonómia (finánckapitalizmus), amiben sokat segítette az a kétszer egy év, amit Amerikában töltött: e rendszer működésének testközeli élménye határozta meg további tevékenységét. Attól kezdve véli úgy, hogy a világ folyását e tőkeformák globális – és radikálisan új – működése (és diszfunkciója) határozza meg. Szerelme azért az esztétika maradt, oktatóként, kritikusként, esszéistaként a művekkel való bibelődés, a hermeneutika és elemzés tölti ki életét. 1987-ben választották akadémikussá, 2004-ben kapott Széchenyi-díjat. Könyvei a Kalligramnál: *A szerelem lehetetlensége* (2012), *Bevezetés a 21. századba* (miniesszé, 2015).

Egy tünékeny világ kitágított pillanatai

„A költészet nagysága az a képesség, mely igazsággal ruházza fel a nyelvet, amikor a szavak erre képtelenek” – írja A szomjúság járványa című antológia előszavában Rami Saari, a kötet összeállítója. A költészet Saari szerint tehát függetlenül annak nyelvi tónusától, mindig ünnepi pillanat, részint azért, mert az igazságot mondja ki, részint azért, mert a köznapok krízishelyzeteiben támasszal kecsegtet. Az antológia az 1992-ben kiadott *Dávid tornya* című reprezentatív gyűjtemény méltó folytatása és rokona. A Dávid tornya az 1873-as születésű Biáliktól az 1951-es születésű Odéd Peledig mutatja be a modern héber líra alakulástörténetét, A kétnyelvű *A szomjúság járványa* pedig az 1923-as Haim Gouri verseitől jut el az 1987-es születésű Itai Zakai költészetéhez. A rokonság az időrendiséget kötetkompozíciós elv avató panorámaszerkezetben is megmutatkozik, s akad olyan szerző is, aki itt is, ott is szerepel, pl. Haim Gouri (Hájjím Gúri), Aharon Almog (Áhárón Álmóg), Dahlia Ravikovich (Dáljé Rávikovics), Erez Biton (Erez Bitón) és Roni Somekh (Róni Szómék). A héber nevek átírása láthatólag nincs összhangban: az új antológia az „angolos” verzió mellett teszi le a garast.

A kronologikus szerkesztés mellett azonban poétikai szempontok is érvényesülnek: az antológia nyitóverse ugyanarra a tektonikus metaforarendszerre épül, mint a záró vers. Az „Izrael földjén” felizzó kövek vagy a „pusztulás helyén” keletkező termékeny talaj annak a verstermő természetességnek energiáit hozzák mozgásba, mely a költészetet úgy tölti fel mitikus erővel, hogy a nyelv köz-

A szomjúság járványa.

A mai héber vers.

Kétnyelvű antológia

Szerkesztette Rami Saari,

fordította Uri Asaf

és Marno János,

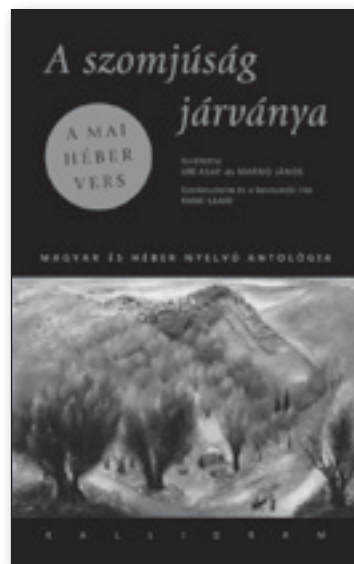
Kalligram, 2016.

ben a realitás talaján marad. A föld materialitása és a költészet vegetatív ereje így együttesen rajzolja ki a kötet mögé egy világszemlélet háttérmentázatait. Haim Gouri és Itai Zakai versvilága minden egyéb tekintetben mérföldnyi távolságban látszónak mutatkozik: Gouri egyszerre misztifikáló és heroikus emelkedettségű költészetével szemben Zakai a kép és a hagyomány szerepét a minimumra redukálja, és talán (és itt használjuk ki a végzettségére utaló életrajzi megjegyzést) épp kémikusi attitűdje teszi, hogy szenttelen hangon képes megszólalni még akkor is, amikor az életelv biológiai anyagba zártóságát, drasztikus természetességét és körköröségét vetíti rá a „szellemi” kultúrára: „A tetemek fogyasztása folyvást tökéletesebb lett, / kultúrák nőttek ki belőle, / megannyi forrása a jókedvű életnek”.

Az antológia különösen egyedi vonulatának épp ez a fiatal izraeli költészet mutatkozik: az 1986-ban született Noam Partom *A világ eredete* című költeménye a kötet talán legmerészebb intermediális darabja. A cím Gustave Courbet 1866-os közismert olajfestményére utal, mely Khalil Bey oszmán diplomata erotikus festménygyűjteménye számára készült, s Joanna Hiffennan pucér ágyékát ábrázolja. A festmény nem

pusztán radikális témája miatt vált érdekessé, hanem kalandos története miatt is: egy ideig Hatvany Ferenc báró budapesti fürdőszobáját ékítette, 1955-ben Jaques Lacan vásárolta meg, majd a híres pszichiáter-bölcse-lő halála után került a Musée d'Orsay kincsei közé. Az univerzális „obszcén” jelkép pszichoszexuális költői játékmezőt hoz létre. A performerként, zenészként is „radikalizmusáról” ismert költő az elhasznált metaforát egyenesen „halott metaforaként” kezeli, tatarozásra szoruló zárt kapunak mondja, és a férfi-nő viszony teremtő szexuális energiái helyett egy új vízözön után más alapokra helyezi a „teremtést”. A vízözönben hánykódó bárka vezérlő csillaga helyett „minden férfi rothadó tengeri csillag, idétlen és sápadt”, minden reményteljes palackposta-üzenet helyén is az egyszerre destruktív és cselekvésképtelen maszkulinitás áll: „minden férfi zöld palack, elmorzsolt parafadugóval.”

A testköltészet a fiatal generáció számára meghatározó jelentőségűnek látszik. Hila Lahav *Helj* című verse a test és büntudat viszonyát helyezi a tér és anyag viszonylatába: „Minél testesebb a test, annál fájdalmasabb / a büntetőeljárás elene”. Jonathan Berg versében „egy pár érkezik haza, és esküvői ruhában konzervet zabál”: ebből is világosan kivehető az a regiszterkeverés, mely az ünnepit és a köznapit közös ne-

vezőre hozza. Ez a kiegyenlítő minimum számos kortárs vers létalapja lesz, s nem független attól a folyamatos létszorongatottságtól sem, melynek az emberélet ki van téve. Boaz Yanin (1980) *Kirekesztjük a háborút* című verse e tekintetben döbben-

tes életprogramot tükröz, s a kötet kiemelkedő darabja: „A redőnyöket naponta leeresztjük, / ajtónk éppoly erős, mint a házfal. / Boldogságot főzünk kis adagokban / a belekalkulált rizikóval”. Ayana Erdal (1973) *Normális életet élni* című költeménye a permanens létszorongatottság egzisztenciális tétjeiről még fanyarabb hangon ír: „benne voltunk a napilapban, holnap a gyászrovatban leszünk”. Noha a vers egy „munkahelyi botlás” történetére alapoz, valójában metaforikusan az izraeli hétköznapok kiszámíthatatlan szorongásaival is szembesít.

Az emlékezés ellenében ható költői megörökítés romantikus gesztusa sem a régi: a tökéletes emlékezés részint a jótét feledésnek köszönhetően mindig pontatlan, másrészt az egész helyett legfeljebb a részre képes koncentrálni: Shai Dotan (1969) éles szemű, minimalista karakterű *Gyertyatartók* című versének narrátora egy pár ezüst gyertyatartóban ismeri fel emigráns nagyszüleit. Ez a tárgyiasult lét egyforma távolságra kerül az anyagtól és a transzcen-

denciától. A hatalmas metaforaként élénk vizualizált kép az imagizmus Ezra Pound-i hagyományainak folytonosságát idézi, ám Dotan *A versek hatnak a világra* című remeklésében azonnal ki is kezdi ezt a típusú szövegalkotást: „A feleségem csört eresztett. / Gondolom, a versek miatt, / mivel túlzásba estem bennük / a madár metaforával”.

Figyelemreméltó jelenség, hogy a kulturális tér és a lelki tér otthonosságának kérdése mennyire erőteljesen terjed ki az antik hagyományokra. Michael Held (1964) Rodoszon szembesül a szinte természeti tényezőként vegetatív módon sarjadó örömmel és bánattal, a jelen és a múlt észlelése külön dimenziót teremt, melyek kontrasztív módon szegülnek egymásnak. Nathan Wasserman (1962) *Odüsszeusz* című költeményében viszont a múlt csak a jelenben újjáéledve létezik: a mitológia, akárcsak a szidó szent iratok és hagyományok alakjai nem pusztán egy „kényelmes” kulturális ábécén alapuló nyelv elemei, hanem a létező valóságban felismert titkosírászerű kódok. Liat Kaplan (1956) erotikus, Szapphónak dedikált *Emlék, nemlét* című költeménye a test-lelki azonosulás lényegévé az emlékezést és az újrafelismerést teszi meg: „emléked megfoszt a testemtől”. Dahlia Ravikovitch (1936) néhány szép verse már ismert volt magyarul Gergely Ágnes tolmácsolásában. *A ruha* című költemény ismét a női sors kérdéseire fókuszál: Médea „tűzből varrt” ruháját idézi meg, miközben a ruha tulajdonságai a testre ruházódnak át, s a rettenetes, agresszív metafora így szinte erotikus töltetűvé válik. Tamir Greenberg (1959) *A teraszon* című versében egy kavafiszi kép tárul élénk egy olyan intenzitású csók leírásában, melyben „a szabadság és a halál erős illata” vegyül. A kórei fiú testére, melyet apja késével sebzett meg, hegként íródik rá a család-történet, s ez szembesül a csillagok távoli ragyogásával. A mulandó világ kiolvashatósága a privát és a kozmikus test „hegein” keresztül lehetséges.

Az experimentális-kombinatorikus gesztusokban bővelkedik Mordechai Goldman (1946) szövegvilága: *Az igazi „mert”* című verse például egy kötőszó analízisén és helyzetbe hozásán keresztül jut el létbölcséleti kérdések megfogalmazásáig. Raquel Chalfi (1945) egy halszobrász vízből készült szobrain keresztül szembesít az időbeliséggel, a lét időbe zártságával. Ahogy a halszobrász művészetében megkülönböztethetetlen az alkotás előtti és utáni pillanat, úgy a létből is csak a lét marad, miközben a tett jelentőségét veszti. A teremtés gesztusa és igénye nem adekvát a teremtés eredményével. Yezekeel Nafshy (1977) versei már csak azért is különlegesek, mert idézet és kommentár viszonyrendszerén alapszanak: az olvasott anyag felragyogtatása, használata és verssé emelése különleges kisajátítási művészetet teremt.

Külön érdekesség Taha Muhammad Ali (1931–2011) eredetileg arab nyelvű palesztin költő verseinek szerepeltetése. Természetesen egy recenzió nem vállalkozhat valamennyi (mind a 40) költő szövegvilágának érzékeltetésére: ez már csak a szűken mért versválogatás miatt (egy-egy alkotótól maximum két-három vers szerepel) így is kockázatos.

Végezetül álljon itt Rami Saari *A műfordító választása* című versének egy szép részlete: „Szöveg és fordítás határán – álmatlan éjszakán – / a világ tünékeny, mint a pillanat”. Ezt a tünékeny pillanatot tágitotta világgá nekünk Uri Asaf és Marno János.

■ **Csehy Zoltán** (Pozsony, 1973): költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve: *Experimentum mundi*. (Poszt) modern operakalauz (Kalligram, 2015).

A magyar hosszútávfutó magányossága

Szilasi azok közé az írók közé tartozik, akik minden újabb művükkel igyekeznek új arcukat mutatni. Ezt egy sokat idézett interjújában fogalmazta meg: az ő írói felfogása szerint egy szerzőnek kétszer nem szabad ugyanazt a poétikai megoldást felhasználni. Először megírta Békéscsabát, szülővárosát, egy krimiszerű, nagyon izgalmasan lezárt történetben, a *Szentelek hárfájában*, azután a *Harmadik híd* következett, egy hajléktalanregény, amely a mai Szegeden játszódott, és szintén voltak krimiszerű vonásai. Most, harmadjára, három rövid történetből álló kisregényt olvashatunk tőle: három magyar író párhuzamos történetét. Az elsőnek a főszereplője Babits Mihály, akinek szegedi éveibe nyerhetünk bepillantást, a második Jókai Mór, aki a szabadságharc utáni bujdosást, a Tardonán, Csányi Béni földbirtokosnál, rokonánál töltött időszakot beszéli el, míg a harmadik Bessenyei György bécsi és magyarországi életének egy időszakát fogja át. Nem túl nagy terjedelmű, de sűrű olvasmány ez, amelynek gazdag utalásrendszeréből csak a legfontosabbnak tűnő pontok kiemelésére vállalkozhatunk.

Tanulságos, mennyire más alapanyagokból kiindulva és más technikával dolgozza ki a három nagy író (költő, szerkesztő, sőt, Bessenyei esetében filozófus) történetét. Babits esetében gazdag és heterogén alapanyagforrás áll rendelkezésre. A költő levelezését a Kosztolányihoz, illetve a *Nyugathoz* fűződő kapcsolatának megrajzolásához hasznosítja. Ott van maga a *Levelek Írisz koszorújából* című kötet, Babits első verseskötete, amelynek anyaga részben ekkor és itt, Szegeden készült. Külö-

Szilasi László:

Amíg másokkal voltunk
Budapest, Magvető, 2016

nös, képzeletgazdag kísérlet a *Messze, messze...* című vers élményanyagának (re)konstrukciója: a nevezetes vers minden sorához igyekszik Szilasi élményt társítani. Ennek a résznek a materiálisan szinte kézzelfogható, korhú háttérét Babits szekszárdi emlékeinek felidézésén túl az akkori szegedi viszonyok aprólékos bemutatása adja: a Vitéz utcai Babits-albérlet mellett fortepan-szerűen, a Szilasi korábbi műveiben megszokott aprólékossággal tárul fel a lapokról az egykori város. Babits korai éveit a folytatás, a *Nyugat* felől közelítő irodalomtörténet-írás sikertörténetként ábrázolja, pedig vélhetőleg Szilasi perspektívájában nem csupán írói, hanem irodalomtörténeti igazság is rejtőzik. A magyar irodalomtörténet egyik legjobb első kötet, a *Levelek Írisz koszorújából* születése nem a hurraóptimizmus, a beérkezetttség, hanem a kétely, az unalom, a bizonytalanság lehetett. Feltűnő, Babits mennyire un mindent és mindenkit a parlagias, még egyetem nélküli Szegeden. Kicsinyes szakmai féltékenység és depresszív sírás vesz erőt néha az első rész főhősén, ami egy új perspektívából ábrázolja a később nemzeti klasszikussá lett költőt. Erős felvetés például a Bergson-féle tudatfolyam-elméleten alapuló poétikával szemben egy alternatív költői felfogás kialakítása. Ez a kortárs szerző jellegzetes megoldása: nem csupán követni igyekszik íróelődeit, s egyben művének három tárgyát és egyben főhősét, hanem meghalad-

ni is, bár, mint a Szilasi által szintén sokat tanulmányozott Balassival kapcsolatban nyilatkoztak a szerény és mértéktartó utódok, „egyike is kétség”. Ez, persze, meglehet, ám imponáló az a könnyedség, ahogyan a követést és a meghaladást keveri egymással (s ki választja széjjel, mit rakott jobb, s mit a bal kezével...). Átír és újraír: a nagy szerzőket nyersanyagoknak és nem bálványoknak tekinti.

A regény a magányos alkotóké. A második rész hőse Jókai Mór, aki eredeti nevén, Mórcként szerepel a műben, picit talán így is hangsúlyozva az eltávolodást a nagy nemzeti klasszikusról élő sztereotípiáktól. Bizonyos értelemben itt is hazai terepen játszhat Szilasi, hiszen korábban behatóan tanulmányozta a Jókai-univerzumot. Igen gazdag forrásanyag van itt is a szöveg mögött, a Jókai-regényeken kívül terjedelmes írói hagyaték, levelezés, általa írt és róla szóló újságcikkek, memoár és gazdag tárgyi hagyaték maradt utána, s ezeket a lehetőségeket a regény fel is használja. Jókai a szabadságharc utáni bujdosásáról külön memoárt írt, *Egy bujdosó naplója* címmel, amely fontos támpontokat jelenthetett Szilasi számára, hiszen ő is nagyjából ugyanezt az időszakot írja meg, az említett háttéranyagok felhasználásával. Szembeötlő poétikai megoldással a költő erdélyi útját felhasználva ejtett szót a román-magyar viszonyról, ismét sajátos amalgámot hozva létre, ezúttal Jókai kora és a jelen, azaz az ábrázolt szerző nézetei és saját álláspontja között. Óvakodnék attól – s olvasóimnak is ezt a viszfogottságot tanácsolom –, hogy megpróbáljuk az egyiket elválasztani a másiktól. Umberto Eco *A rózsza nevében* hasonló trükkkel élt, amikor a középkori szerzők műveit posztmodern gondolkodók műveivel keverte össze, s az író saját bevallása szerint jókat derült, amikor a kritikusok rendre felcserélték a két kategóriát, s olyan modernizálásért rótták meg Ecót, amelyet nem is követett el, egyszerűen a középkori szerzők vetettek fel később kiterbélyesedő

szemiotikai problémákat. A regény nacionalizmussal kapcsolatos tartalmi vonulatát mindenesetre a mai viszonyok között meglehetősen aktuálisnak érezhetjük.

A vallás kérdése érdekesen vetődik fel a regényben. Ahogy látom, három meglehetősen különböző vallásfelfogás jelenik meg. Babitsé egyfajta modern, minden merevségtől mentes katolicizmus, Jókaié izgalmasan rejtőzködve ugyan, de mégis valamifajta felvilágosult, szemérmes vallásosság lehet. Bessenyei mintegy szintézise a modernkori vallástalanságnak és vallásosságnak. A szövegvilágba az ő ablakán keresztül szüremkedik be az eljövendő korok attitűdje. A választás ebből a szempontból telitalálat: Bessenyei felvilágosult, ateizmusig eljutó racionalizmusa továbbírható ebbe az irányba. Az alábbi idézet ebből a szempontból a regény egyik legfontosabb helyének tűnik, hiszen összefonja nem csupán a kötetben található három történet, de a múlt, a jelen és a jövő szárait is. Ezt a részt picit hosszabban kell idéznem, mert hiba lenne megvágni:

„Eljöhettek még azok az idők is, amikor az embereket nem érdeklik már többé az Isten útjai, meg az arra vonatkozó, emberi igazolási kísérletek: Jónás próféta, ugyan, ki az, senkit sem érdekkel majd. És lehet, hogy lesznek

majd idők, amikor a szellemi élete segítségével majd a saját utunkat, a saját üres vagy és ostoba létezésünket kell majd értelmeznünk az Isten távoli és közönyös tekintete számára.

De az is lehet, hogy lesznek majd olyan idők, amikor megint köztünk járnak a hajdani művészek, akiknek az élete, a lelke eszébe lehetett a szépség akarásának. Általuk bizonyította be az Isten önmaga előtt is, hogy létezik. Számukra a világ mintha meg sem lett volna. Szomorúan feküdtek le esténként. És csodálkozó szemükkel úgy pillantottak az emberi életre, ahogyan a hangyabolyt szokás szemlélni. Jól megszervezett, okos tevékenység, és mívégre.

Bizonyos emberek pedig mind ezen felül úgy vélik, hogy kitalált történetekkel kell eltakarniuk Isten hiányát a gyengék előtt. Tekintélyes létszámú, komplikált összeesküvés ez. Még ha a tagok nem is tudnak egymásról. Mindegyikük azt hiszi: már megint magányos. Pedig talán nem is a történetek kitalálása, hanem épp ez a szándék, ez az összeesküvés, ez a nem tudás, ez a magány az Isten. És ebben a magányban közösködnek az emberek.”

A regényben olvasható attitűdökre és a mai viselkedésformákra egyaránt érthető sorok ezek. Az erős metafikciós áthallások emlékeztethetnek Diderot-ra, Bessenyei kortársára. A harmadik résszel kapcsolatosan a második asszociáció Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című regénye lehet, legalábbis azok a momentumok, amikor György saját maga és országa helyzetét a nyugati kultúrával veti össze, némileg emlékeztetnek rá, de természetesen itt is legalább annyira alternatív interpretációkról, mint párhuzamosságokról van szó.

A huszadik század elejének parlágias szegedi viszonyai, a levert negyvennyolcas forradalom utáni száműzetés, és a Mária Teréziát követő, a felvilágosodást megelőző ha-

zai viszonyok egyaránt ellene vannak a nagy teljesítménynek. E szerint a vízió szerint a nagy teljesítmények nem az elmaradott magyar közegből sarjadnak, hanem egy-egy nagy egyéniség alkotóerejéből. Így születik meg az *Isteni színjáték* klasszikusává vált fordítása, Jókai regényuniverzuma és Bessenyei *Tariménes utazása* című regénye. Mindenkinek, aki idehaza akar alkotni, alkotni kell kötnie a magyar közeggel, vagy, ha tetszik, magasabb szinten is, a lét tökéletlenségével. Nagyon beszédes jelenet, amikor Bessenyei kirángatja a Bécsből hozott drága, mives bútorokat, és nemes egyszerűséggel felhasogatja őket tüzfának. Majd a cselédek eltűzelik, mondja. A látszólag egyértelmű magyar sikertörténetek tehát valójában legalábbis kétséges érvényűek. Ahogy haladunk előre, egyre mélyül és sűrűsödik a szöveg, Bessenyei felolvas műveiből, remek alkalmat kínálva a további amalgámgyártásra, többek között a fordítással kapcsolatos, igen modern eszmefuttatásra (ez talán a Szilasi-féle Bessenyei sajátja lehet), és a fent idézett metafizikai dilemmái kapcsán is folyamatosak a kettős látáshoz hasonló érteink: hol egymás után, hol azonosíthatatlanul összefonódva beszél a kelet-európai közegben élő író egykori és mai alakváltozata. E dilemmákra mindenkinek magának kell válaszolnia. Felmentés, recept, készen kapott magyarázat – nézetem szerint – nincs. Determinációk, trendek, mintázatok, lehetséges útvonalak, példák azonban vannak. A felemelő, sorsfordító dolgok akkor történtek, amikor másokkal voltunk: a megértés és megírás viszont eredendően magányos tevékenység. ■ ■ ■

■ **Fazekas Sándor** a Kaposvári Egyetem adjunktusa, Szegeden él. A régi magyar irodalomtörténet kutatása mellett rendszeresen ír kritikákat kortárs irodalmi művekről is.

Egy családregény vége?

Az elmúlt időszakban Magyarországon is egyre komolyabb megjelenései vannak a holokausztot követő generációk kritikus megnyilatkozásainak. Olyan projektekre gondolok most elsősorban, melyek képesek az identitást a családtól függetlenül, sőt éppen a családi múltat erős kritikával illetve, attól elhatárolódva meghatározni. Ilyen volt például a 2014-es emlékévkben a Flohr Zsuzsi felhívására létrehozott *A mi holokausztunk* című kiállítás egy-egy darabja. Tulisz Hajnalka *A büszkeség hal meg utoljára* című munkája eklatáns példája ennek a folyamatnak. A három fényképből és kézzel írt szövegekből álló anyag a fiatal, húszas éveiben járó művész beszélgetése a nagymamával a képek kapcsán. A képeken egy kislány Szalasi köszönti, virágot ad át, és verset mond neki. A dédnagypa ugyanis a Nyilaskeresztes Front képviselője volt, aki parasztemberként került be a parlamentbe. A múltja, majd a háborúban játszott szerepe miatt a háború után nem tért haza, az Egyesült Államokba, majd Dél-Amerikába ment. Tulisz egy, csak részben ismert családi szálát fed fel, de nem levéltári kutatások által, hanem a családdal való beszélgetések segítségével. Tesztelve azt is, mit hajlandók megosztani vele a történetekről, mennyit mond a nagymama a nyilas dédapáról. A szövegből azonban nem derül ki semmilyen felelősségérzet, az elmondottak a kisembert védik, aki csak sodródott az eseményekkel, valamint a mentség, miszerint egyik politikai éra sem jobb a másikonál. Tulisz az eredeti fotókra kézzel rárajzol: a büszkén Szalasi előtt álló kislánynak lehajtott fejet, Szalasi nyaka köré pedig kötelet. Ez a munka már nem keres mentséget, határozott állítása: az identitást nem a családi, vérségi kötelékek határozzák meg, je-

Sacha Batthyány:
És nekem mi közöm ehhez?
A családom története
Budapest, Helikon, 2015

len esetben az azzal szembeni kritikus megnyilvánulások viszont annál inkább.

Sacha Batthyány *És nekem mi közöm ehhez?* című, *A családom története* alcímű regénye valami hasonlót szeretne elérni. Ha így túlzó is a meghatározás, az egészen biztos, hogy szeretne szembenézni vagy legalábbis reflektálni arra, hogy a szerzőt a látszat ellenére igencsak megviselték a történetek. A kiindulópont, mely köré Elfriede Jelinek a *Rohonc. Az öldöklő angyal* című drámáját is fűzte, az Ausztria területén, németesen Rechnitzben, magyarosan Rohoncon történt mészárlás 1945 márciusából. Batthyány-Thyssen Margit, a Batthyány családba beházasodott dúsgazdag asszony aktívan részt vett abban a borzalomban, amiben a rohongi kastélyuk birtokán agyonlőttek 180 zsidót az éppen ott tivornyázó SS-tisztekkel közösen. Pontosan március 24-én történik az eszement vérengzés, amikor a németek orosz és ukrán fronton elvesztették a csatáikat, a Vörös Hadsereg pár nap múlva eléri Rohoncot, és felgyújtják a kastélyt.

Batthyány ennek a történetnek ered a nyomába, miközben végig zavaró, hogy milyen műfaji keretek között is mozog a könyv, hiszen az apa- és családregény, vallomás, életrajz, krimi, non-fiction és tényregény jegyeit is magán viseli. Utóbbi meglehetősen érdekes, hiszen ennek ősműve és prototípusa Capote *Hidegvérrelje* volt, melyről maga Capote mondta, hogy „a tényirodalom is lehet ugyanolyan művészi és lebilincselő, mint a fikció”, amely-

lyel valamelyest szembe is állította a kettőt. Az is különös, hogy Capote kifejti, a *Hidegvérrel* előtt leginkább újságírók próbálkoztak a műfajjal, ám a szakmát ő maga is gyakorolta, de éppen ez a helyzet a másik nagy tényregényszerzővel, Norman Mailerrel vagy éppen a tényregénynek is beillő *Aprószentek* írójával, Rubin Szilárdal. Nem meglepő ezek után, hogy Sacha Batthyány is újságíróként dolgozik, az ügy kirobbanásakor éppen a Neue Zürcher Zeitungnál. Ahogyan azonban szintén Capote kifejti: „Az újságírás mindig horizontális síkon mozog, történetet mesél el, míg a szépirodalom – a jó szépirodalom – mozgási iránya vertikális: egyre mélyebben hatol a jellemekbe és eseményekbe. Egy valós eseményt fikciós technikákkal feldolgozva (amit nem tud megtenni egy újságíró, amíg meg nem tanul jó szépprózát alkotni) létrehozható ez a szintézis.” És Batthyány itt hibázik. Még a legfontosabb szereplői, Margit, a nagynéni, Maritta, a nagymama és a vele egykorú, deportált zsidó lány, Mandl Ágnes is túlzottan felszínesek maradnak. Naplók-ból és családi elbeszélésekből dolgozik, kutatásokat végez, ám forrásait a nagymama és Ágnes naplóján kívül nem tárja fel. Éppen a források hiányát veti a szemére – meglehetősen jogtalanul, bár egy teljesen más nézőpontból közelítve – David L. R. Litchfield brit író, aki többek között a Thyssen-család életrajzírója, de 2007-ben cikket is közölt Margit grófnőről, a „pokoli vendéglátóról” a Frankfurter Allgemeine Zeitungban (ezt olvasva szembesül Sacha Batthyány is családjá egy részének történetével). Nemcsak Sacha Batthyány könyvét ócsárolja, de magát a szerzőt is, akivel kapcsolatosan a felelőség hártását emeli ki legfőbb ellenérvként. Nem világos, hogy a regény-nyel kapcsolatosan miért kéri számon Litchfield a források pontos feltüntetését, amely szerinte nagyon igyekszik non-fictionnek tűnni. Sacha Batthyány könyvének mérlege meglátásom szerint nem a történetek végleteleg

menő igazságtartalma, hiszen a történelmi kutatások is számos homályos foltot említenek azzal az éjszakával kapcsolatosan. Amit Batthyány állít: Margit grófnő azon az éjszakán egészen biztosan tudott a zsidók lemeszálásáról, hogy meghúzta-e a ravaszt, vagy sem, tulajdonképpen teljesen mindegy. Batthyány könyvéből ugyanis az egészen pontosan kitűnik: képes lett volna megtenni.

Batthyány művének hiányossága sokkal inkább a felszínesség, amit meghagy a szereplőivel kapcsolatosan. Margit grófnőről már több szó esett, mellette azonban Maritta, a Sárosdon felnőtt, a férjére több mint egy évtizedig váró, kisebb, az oroszok bevonulását követően a betegségek és éhínség miatt meghalt gyermekét a karjában elringató nagymama kap igazi jelentőséget. Valamint Mandl Ágnes, a Marittával egykorú zsidó lány, akinek szülei meggyilkolását Maritta végignézte, és *nem tett ellene semmit*. Ezt a semmittevést egész életében képtelen feldolgozni, ahogyan ő fogalmaz, a „vakondlétet”, a felelősségmentes, háritó, a kegyetlen igazsággal és a valódi következményekkel szembenézni képtelen ember sorsát. Maritta mellett Ágnes naplóját olvashatjuk még a regényben, aki túlélte a holokausztot, ám mindvégig úgy tudta, hogy a szülei öngyilkosok lettek. Sacha Batthyány ugyan felkeresi a Buenos Airesben élő Ágnest – ez a regény felütése –, és a családjával megosztja tudását, de ők úgy döntenek, nem árulják el neki, mi is történt valójában. A regény igazi rétje ekörül forog: nem az a kérdés, hogy képesek vagyunk-e tisztán látni a történetek pontos, tényleges, lehetőleg objektív oldalát, hanem hogy a család egészen kézzelfogható bűnösege hogyan hat az egyén és az utód identitására. Az, hogy Batthyány nem jut tovább, mint a kérdés feltevéséig, egyáltalán nem probléma, a valódi gond az, hogy a szöveg nem tudja visszaadni e kérdés felforgató, utált, tehetetlenséget és dühöt maga után hagyó érzelmi válságait.

Pedig a szerző mindent bevet: a múltat a naplókban és dramatikus részekben keresztül beszéli el, a saját jelenében és közelmúltjában természetesen folyamatosan E/1. személyben cikázik, a traumaelmélet számos kérdését szinte állatorvosi lóként vonultatja fel a postmemorytól kezdve a bystander pozíciót át a tettes- és áldozati lét egymásra vetítéséig és a látás vs. látni vélelő problémáikáig. Mindenközben egészen zavaró, hogy míg szövege tárgyává deklaráltan Margit bűnöségének feltárását teszi, addig – rizómaszerűen – talán többet foglalkozik a Wehrmachtban harcolt (!) nagypapa Gulágon töltött fogságával és annak a családra tett hatásaival. Itt kényes ponthoz érkezőnk, melyre Sacha Batthyány nem fél rákérdezni: miért van messze nagyobb recepciója a holokausztnak, mint a kommunizmus kegyetlenkedéseinek? A családjá persze a sajnos jól ismert zsidó összeesküvés-elmélet mellett teszi le a voksát, ám ő maga fontos dolgokat mond ki: ha nem állna sokak érdekében a kommunizmus bűneinek leváltárakban, titkosított iratokban való őrzése és fel nem oldása, akkor más lenne az ahhoz való viszonyunk is. Egyértelmű, hogy az apai nagypapa Gulágon töltött fogsága milyen erős hatással volt az apjára, s ezáltal az apja és közte lévő bonyolult kapcsolatra. Ugyanakkor az is világosan kitűnik, hogy a nagypapa Wehrmachtban töltött szolgálati ideje nem igazán érdekli az apát, s a szerző-elbeszélő hiába kérdez rá nála, mindössze egy kellemetlen, szarkasztikus kiszólással intézi el: csak nem azt akarja mondani, hogy a nagypapa már náci is volt? Innen közelítve, mintegy tematikus meghatározásként, valóban beilleszthető a család- és aparegények közé is a mű, hiszen Sacha Batthyány azt a feltárást, azt a kutatást végzi el, melyet az apának kellett volna. Nagyon is ismert generációs megközelítés ez, melyben a gyermek átnyúl a szülei fölött, visszamegy a nagyszülőkhöz, s a saját érdekében, az emlékezés üres terének kitöltése miatt munkálkodik

az apa helyett. Persze mondhatjuk, hogy erre éppen Margit kollaborációja, háborús bűne kényszerítette, de ha a szövegek mélyére megyünk, sajnos nem találjuk a pontos motivációt. Emiatt – Litchfieldhez képest azonban máshonnan közelítve – sajnos jogos lehet a vád: Batthyány azt beszéli el, ami nem lehet válasz és magyarázat a könyv eredeti kérdéseire, ám saját identitása meghatározásához igenis közelebb visz – a család kommentekkel el nem látott s éppen ezáltal kritizált tettei és nem-tettei által.

A regény narratív megoldásait illetően szintén akadnak problémák. Nem a vallomásszerű monológok az igazán jól sikerültek, hanem a naplórészletek és a beágyazott dramatikus szövegrészek. Nem tudjuk pontosan, hogy Batthyány mennyit tett hozzá a naplókhoz, milyen „szerkesztői” munkát végzett, ám az egészen biztos, hogy Maritta és Ágnes leírt mondatai leginkább szikárságuk miatt kataraktikusak. Az olykor tömondatokkal vagy maximum rövid összetételekkel operáló szövegelemek, a látszólag oda nem illő kitételek hűsbavágóak. Ilyen Ágnes néhány mondata a felszabadulás pillanatairól: „»Azt a hírt kaptuk – ordították –, hogy Németország letette a fegyvert. Vége a háborúnak.« Eldobták a kulcsokat, annak jeléül, hogy végre véget ért minden. És akkor most mit tegyünk?»; vagy Maritta vallomása második gyermeke haláláról: „A legtöbb gyerek a lakásban alultáplált volt, beteg és legyengült, de túléltek. Az enyémet kivéve. Béla azon a napon halt meg, amikor a háborúnak vége lett.” (87.) Ahogyan Margit, „a pokoli vendéglátó” története, úgy a nagymama és Ágnes minden egyes naplórészlete is talált tárgy. Amire Sacha Batthyány rátalál, és amit sok év munkája után megír, azt immár családjá tényleges történetévé kívánja tenni, s a gyerekeinek és feleségének tett ajánlása – „Aynónak, Milosnak és Umának” – gesztusként értelmezhető a folytonosság biztosítására.

A dramatikus részek elé Batthyány pontos leírásokat fűz, elmagyarázza,

melyik szereplőről mit érdemes tudni (fontos, hogy csak annyit, amennyit tudatni akar), hogy az események hol és mikor történnek. A múlt eseményeihez képesti jövőt, ami az elbeszélés idejéhez képest még mindig a múltba van, Batthyány sok esetben csillagozza, és szinte lábjegyzetbe teszi, holott nagyon is fontos információkat közöl. A főszövegbe való jelen idejű beillesztések olyan szépen működtek volna, hogy szinte fáj ezeket a közléseket mintegy mellékes információkként látni. Éppen ez a technika az, ami kiemelkedő Závada *Idegen testünkjében* vagy a *Magyar ünnepekben*, de a közelmúltból jól ismert Zoltán Gábor-regényben, az *Orgiában* is. Izgalmas viszont Batthyány azon megoldása, melyben – egyáltalán nem tudni, hogy a valósághoz ezeknek a szövegeknek mennyi köze van – a családtól teljesen független elkövetők jelenét írja meg. Hogyan folytatták az életet a háború után, gondoltak-e valaha arra, mit tettek, hogyan viszonyultak a saját családjukhoz, visszatértek-e bármikor Magyarországra és tetteik színhelyére? Ezekre a kérdésekre ad Batthyány lehetséges válaszokat, melyek elképzelése egészen biztosan segít egy-egy trauma feldolgozásában.

Ahogy Sacha Batthyány az apja helyett, úgy a nagyanyja helyett is igyekszik elvégezni a munkát. A regényszöveg retorikailag ugyanis részben egyfajta tisztelgő emlékmű Marittának, aki – bár semminek tűnhet – valójában nem tett keveset. Arisztokrata apjával szembeszállva arra a gyűjtőhelyre utazott, ahol Ágnes fogva tartották, melyet a szerző is meglátogat Kistarcsán, és emlékezik azokra a helyiségekre, melyekben kronotoposztként „visszatükröződik a múlt század minden brutálításának története”. (237.) Maritta és Ágnes ugyan nem találkoztak, pedig az utazás célja az volt, hogy elmondja Ágnesnek a szülei halálának valódi körülményeit. Maritta a történetek után egyre reflektáltabbá válik, naplói erre engednek következtetni. Egy ponton például felveti: „*Ha sikerülne*

úgy leírni ennek a délutánnak az eseményeit, ahogyan ténylegesen megtörténtek, elégedett lennék. Mit láttam, és mi az, amit csak látni véltem? *Miért volt édesanya szanatóriumban, és miért szolgáltatok minden családtagomnak alibit? Miért védelmeztem egész életemben édesapámat, pedig alig vett rólam tudomást? Nem volna ideje elárulni végre?*” (166.) (Kurzív az eredetiben, kiemelés tőlem. – A.N.) Nem a szokásos módon jelölt naplók között olvashatjuk ezt a könyvben, hanem az elbeszélő szövegében, belső monológként, miközben Zürichből Budapestre tart. Aztán még ebből is továbblépve: „Ki dönti el tehát, mi igaz, mi nem? Ki tud egy gyilkosságot öngyilkossággá átváltoztatni? Nagyanyám azt írta: *Az, aki hatalmon van.*” (171.) (Kiemelés az eredetiben.) És Batthyány ezt is továbbgondolja, saját magát téve a nagymama revelatív és reflektált tudásának birtokosává, hiszen az archivális hatalom letéteményeseként definiálja önnön szerepét: „Előtte nem gondolkodtam rajta, és csak most vettem észre, mennyire fontos minden egyes szó, mert nyomnak számít, amire hivatkozni fognak (ti. Ágnes családja Batthyány látogatása és elmondásai után). Amit elmeséltem, őhozzájuk tartozott, mégis én voltam az, aki eldöntötte a múltjukat. Én választottam meg a szavakat, én írtam meg éppen a történetüket, én voltam, aki hatalommal bírt...” (202.)

Sacha Batthyány saját oidipuszi történetében Margit múltját nem tudja igazán feltárni, az elhallgatás azonban ebben az esetben több mint narrációs fogás. Repetitív módon közelít ugyanis ahhoz, ami Rohoncon történt, amivel a történészek a mai napig egyfajta küzdelmet folytatnak. Ahogy arra Kovács Éva, az MTA munkatársa, a Wiesenthal Intézet akadémiai programvezetője és egyben a téma szakértője *Ártatlan tettesek – néma közösségek* című tanulmányában rámutat: Rohonc a soá történetében az elhallgatás és elfojtás szimbóluma. Már röviddel a mézszárlás után lehetetlenné vált a szemtanúk és tö-

megsírok felkutatása, a településen egykor és ma is ott élők hallgatnak arról, mi történt 1945. március 24-e éjszakáján. Ez azonban, ahogyan arra Kovács rávilágít, osztrák sajátosság, hiszen Ausztria egészen a 90-es évek végéig nem volt hajlandó semmilyen módon sem szembenézni saját múltjával. Az azonban szerintem már globális jelenség, hogy ritkán vagyunk képesek a saját halottainkra emlékezni, sokkal könnyebb általános gesztusokat tenni emlékezetpolitikai téren. „[...] van egy globális (amerikanizált, majd Európára adaptált és újrakanonizált), általános beszédmód a soáról, amely masszívan anyagiasul a legkülönbözőbb konkrét helyeken, miközben e konkrét helyek konkrét zsidósága és a reá való emlékezés kiszorul onnan.”

Sacha Batthyány könyvével, bár paradoxnak tűnhet, éppen ez a gond. Komoly vállalás, őszinte és bátor, mert egyre többet és többet akar tudni, ráadásul nem is fél attól a tudástól, amit a családjával kapcsolatosan megszerez. Ám mégis papírmáseszerű marad részben elbeszélő-énje, részben pedig minden szereplője is, mintha egy merev dioráma vagy tableau vivant bábjai lennének az őket körülvevő világban. ■■■

■ Antal Nikolett (1985): a Fiala Irók Szövetsége társelnöke, a B32 Galéria és Kultúrtér művészeti vezetője. Disszertációs témája a trauma és poszttrauma megjelenése a kortárs művészetben, különös tekintettel a holokausztra.

A MAGYAR MENTOR LÁTOGATÁSA

A 30. SZÁMLA

Pityergős tavaszi szélben, baksis csacsogású szóke fröccsök előérzetével lépegetek törzskocsmám felé, ama a sziklaszilárd elhatározással, hogy ezúttal valóban elkezdem a magyar szellem életében kisebb fordulatot hozó előadás-sorozatokat a Magyar Mámor történetéről, kitérve egyúttal a Magyar Bohém sokat megélt alakjára, és mint oly sokszor már képzeletemben, ezúttal is ADY ENDRE *A magyar Pimodán* című esszéjével indítanék, kitérve ama félig komoly, félig frivol meggyőződésére, hogy a zseni titka a kellő időben megszerzett vérbajban keresendő.

De ki tudná lefesteni meglepetésemet (ha csak én magam nem..), amikor azt látom, hogy a bejzli bejáratánál ha nem is tömeget, de a kisebbnél azért föltétlenül nagyobb csődületet látok, rövid- és hosszúszoknyás, netán gyárilag tépett nadrágos, bokacsizmás és tornacipős, szóke csikófrizurás vagy démonfekete bozontot rázó, szájukat vörös vagy sikoly-lila rúzzsal vasztagra kikent lánykák, szemüveges és szakállas, a baseball-sapkát fordítva viselő, boka fölött végződő nadrágos fiúk, mindegyik lappal a hóna alatt, fecsegnek, röhögnek, nyomogatják az okosmobil gombjait, miközben szinte kicsattannak az ifjúságtól.

– Mi ez a gyermeki tömeg? – kérdem az élém siető FIZETŐPINCÉR-től, aki ma erős hangulatban kezd: – Ezt mondja Jeremiás, 10 :5. „Olyanok, mint a madárijesztő az uborkaföldön; beszélni nem tudnak, és vinni kell őket ide-oda, mert jární sem tudnak. Ne féljeteek hát tőlük, hiszen semmi bajt nem okozhatnak; de hogy valami jót tegyenek, arra sincs erejük.”

– Remélem, meg sem fordult a fejében, hogy beengedi őket.

– Pedig a vége az lesz, mert nem tagadhatom meg egy törzsvendégtől. Ugyanis a TÁLTOS uram tart fogadóórát, este nyolc órától. De már délután óta itt tülekednek. És a tömeg egyre nő. Kimentem elébük fölvenni valami rendelést, de persze mit se fogyasztanak. Vagy ha kérnek valamit, az nálam nincs és nevét sem ismerem. Szmúsz. Ezt kántálják kórusban. Az micsoda akar lenni?

– Smoothie! – szól bele NEMETSCHKEK – Most nálunk, azaz Wienben is nagyon megy.

– Nálam továbbra is „Hausmannkost” van, nálam ez a bécsi. A kispolc alá állítom a fröccsöt, FILOLÓGUS uram. A szemén látom, hogy ma fröccsös nap van. G’sprizter rendel! – szól magának az ősz kellner, azzal elsiet.

– Smoothie. Valami szívószálás posztmodern borzalom – dörmögi muzsiksakállába a SZTAREC. – Jellemző... Nálunk, ha már nem akadt más, legalább politúrt kevertünk a koktélba, megadtuk a módját. Vegyük például VENEDIKT JEROFEJEV *Moszkva-Petuski* című alapvető regényét, melyet egyébként örömmel fedeztem föl a FILOLÓGUS uram által összeállított Mámor Kiskönyvtára becses kötetei közt. Hogy is szól Venya egyik legínyencebb receptje, mely a „Genf illata” névre hallgat? „Fél deci Fehér orgona kölni, fél deci lábizzadás elleni szer, 2 deci zsiguli sör, másfél deci alkoholtartalmú lakk”. És folytathatnám a...

– Ugyan hagyja már ezt a mélyszovjet baromságot. Tényleg hányingert kapok tőle – mondom, és elindulok a menedéket nyújtó törzssasztalom felé, a kispolcom árnyékában már gyöngyöző első fröccsöm-

höz, azt remélve, ha már előadás-sorozatomban kudarcra fulladt, mihamarabb belemerülhetek CSEPREGHY FERENC *A vízözön* című mitologikus-komikus népszínházi művének olvasásába, mely a Magyar Mámor egy méltatlanul elfeledett darabja, és következő előadásom tárgya.

De NEMETSCHKEK, aki büszke wieni polgárként egyre öntudatosabban jár és kel a világban, és utazgat a Monarchia egykori két fővárosa között, elém vág, odarohan a kispolcomhoz, és előrángat egy megvisselt kötetet:

– Hát azért gusztustalanságban mi sem adtuk alább, azt be kell ismerni, FILOLÓGUS uram. Lássuk csak az általam, mint önök is tudják, szeretve tisztelt PETRI úr eme záróstrófáját. És már olvassa is:

*Tálatás előtt gondosan lemerjük
a tetején úszó hajolajat.
A tálba szűrve két evőkanál
állon érlelt borotvahabbal elkeverjük,
csípős szappant reszelünk rá gazdagon,
ízlés szerint ólomecettel
és körömfeketényi „Atléta”
lábpudderrel fűszerezünk.*

Hadd tegyem hozzá, hogy ez *A konyhafőnök ajánlata* címmel jelent meg. Újabb gusztustalan gesztus.

– Hát maga nem képes fölfogni, hogy ez is a hedonizmus egyik fajtája? Nem olyan, mint az ESTERHÁZY-féle életigenlő epikureizmus. Az undor hedonizmusa ez, a gyűlölet kéje, forradalmi öklendezés – jelentem ki, miközben belekortyolok újabb fröccsömbbe.

– Látom, FILOLÓGUS uram, nem megy a szomszédba egy kis rabulisztikáért, ha kedvenceinek ballépéseit kell magyarázni, mi több igazolni – jelentkezik a VÁNDORFILOZÓFUS, és belekortyol a saját, jól temperált laposüvegében tartott whiskyjébe.

– Inkább arról beszéljenek, miféle fogadóórát tart a TÁLTOS? Én meg már azt hittem, a MONUMENTUM csoport gyűjti az olimpiaellenes népszavazásra az aláírásokat – mondom kissé indignálódottan, mert a VÁNDORFILOZÓFUS megjegyzésétől némileg tálatálva érzem magam.

– Az már régen lezajlott. Mégpedig sikeresen. Én aláírtam. És maga? – kiált át hozzám a TÁLTOS, aki szinte megfitalodott.

– Nem írok alá semmit, a politikától minden mozzanatában iszonyodom – kiáltom vissza.

De a VÁNDORFILOZÓFUS ezt ismét nem hagyja szó nélkül, és felszólamlása közben persze sűrűn tekintget a ma szokásosnál is jobban lobogó harangszoknyában pergő-forgó SZABÓ ERVINNÉ felé.

– FILOLÓGUS uram nyilván a filozófus, DAVID HUME pártján áll, aki a következőket írta:

„A politikai szerzők általános elvként fogalmazták meg, hogy egy kormányzati rendszer felvázolása, s az alkotmány fékeinek és ellensúlyainak meghatározásakor mindenkit *gazembernek* kell tartani, mintegy azt feltételezve róla, hogy minden tettét a saját érdeke vezérli. Ezt az érdekét kihasználva kell kormányoznunk őt, s ennek révén kell rávennünk, hogy kielégíthetetlen kapzsisága és nagyravágyása ellenére is hozzájáruljon a közjóhoz. Enélkül hiába dicsérnénk egy alkotmány előnyeit, végül úgyis azt találjuk, hogy szabadságainkat és javainkat illetően uralkodóink jóakarátán kívül nincs biztosítékunk – vagyis voltaképpen egyáltalán nincs semmiféle biztosítékunk.

Így aztán helyes politikai alapelv miszerint mindenkiről azt kell feltételezni, hogy szarházi, noha kétségtelenül furcsán hat, hogy egy olyan állítás, mely tényszerűen bizonyosan téves, a politika színterén helyesnek bizonyul.”

– Csak nem a mai magyar állapotokra céloz, tisztelt uram? – kérdi NEMETSCHKEK.

– HUME úr a mindenkori politikai állapotokra céloz – mondja némi lekezeléssel a VÁNDORFILOZÓFUS. – És így folytatja: „A magánéletben az emberek becsületesebbek, mint a közéletben, s egy párt szolgálatában messzebbre mennek, mint amikor pusztán a magánérdekeikről van szó”.

– Világos beszéd. „Mehíztak és kövérek lettek. A gonoszságban szinte nem ismernek határt, mit sem törődnek a joggal és az igazsággal. Az árvák ügyében nem úgy ítélkeznek, hogy boldoguljanak, és a szegénynek sem szolgálnak igazságot.” Jeremiás, 5 :28 – szól a FIZETŐPINCÉR, és két fröccsöt tesz elém.

– Szóval, miben mesterkedik itt? Miféle fogadóórát tart? – kérdelem a TÁLTOS-t.

– Hol él maga, tisztelt uram, miféle irodalmár lett magából? – kérdez vissza az immár az asztalom elé állt TÁLTOS, aki a poharát is magával hozta. – Való lenne, hogy semmit sem hallott az Önkéntes és Ingyenes Irodalmi Mentorszolgálatról? Mit szólsz ehhez, Melinda?

– FILOLÓGUS uram bizonyára mással volt elfoglalva... – bújja némileg csábosan felénk SZABÓ ERVINNÉ. – A város bizonyos kávéházaiban azt beszélnek, hogy éppen nyugdíját intézi komoly erővel és régi, még a Kádár-korból eredő papírokkal, mivel hamarosan megszűnni látszik ama műintézmény, hol immár harmadik éve tevékenykedik az aggrodalmai felvirágzás javára. Nemde?

Már szólnék, ámde elakad a szavam teremtményeim egyikének ekkora pimaszságát hallva. És bevallom, egyetlen frappáns válasz sem jut eszembe, agyam üres malomként őrli a semmit, amikor NEMETSCHKEK megment, noha voltaképpen ő is támad: – De hát tényleg nem hallotta, hogy az általam már évek óta ignorált magyar kormány a minap 400 millió forintot ajándékozott a Székelyföldi Szépliteraturisztikai Egy-

let, röviden az SZSZ javára, hogy abból gyomlálgasák, azaz mentorálják a frissen sült irodalmi tehetségeket? Bevisz a tűzről pattant székelly lányka pár verset vagy novellát az adott mentor bácsihoz, aki óránként 30 ezer magyar, narancsosan színjátszó adóforintért mond pár szavas véleményt róluk. Hogy egyebekben mit művel vele, arról mélyen hallgat minden érintett. Na most, ennek ellensúlyozására alakult ez az Önkéntes Mentorszolgálat, amiről TÁLTOS uram beszélt, és amelynek eszerint ő maga is oszloposan civil tagja. Van már vagy harminc ilyen önjelölt.

– Én, pontosabban mi ingyen osztok és osztunk irodalmi tanácsokat, tisztelt uram. És hogy a magam részéről mennyire komolyan veszem e vállalásomat, azt abból is szaglinthatja, hogy mit iszom, azaz mit nem iszom lassan két hete – tartja az orrom alá a poharát. – Ez ásványvíz! – kiáltom jeges rémülettel. – Megörült???!

– Van maguknál pár író, akik olykor képesek felérni az oroszokhoz. De persze maguk ezeket alig ismerik, nem olvassák, nem beszélnek róluk – kapcsolódik be a SZTAREC. – Egyike ezeknek CHOLNOKY VIKTOR, noha a Mámor Kiskönyvtárában megtalálhatók az ő írásai is, ezt ellenőriztem. És akinek az egyik hőse, egy szerencsétlen újságíró ezt mondja kollégájának egy agyonivott hajnalon: „Ha alkoholt iszom, mindig azt hiszem magamról, hogy én csakugyan, egészen komoly író vagyok. És még azt hiszem, hogy van valami értéke annak, amit írok.” Mindig ez a tisztánlátó öncsaló jut eszembe, ha magára nézek – fordul most a TÁLTOS felé, de fél szemmel természetesen SZABÓ ERVINNÉ tekintetét keresi. – Vagyis azt tanácsolom, ne tegye le a poharat holmi híg ásványvíz kedvéért. A víz nem adja meg magának azt, amire vágyik: az írói zsenialitás tudatát. Bár ki tudja, ez a mentorkodás talán képes pótolni. Egyébként meg művészetet úgysem lehet tanítani. Hülyeség az egész.

De erre már felhörög a TÁLTOS: – Maga beszél, maga álorsz, maga nihilista? Maga akar kioktatni magyar szenvedélyből, magyar tűzből?! Hiszen maga is magyar! Csak játssza az orosz, a szenvedő misztikust, maga pszeudoszláv! Tudja, hányan jelentkeztek nálam eddig a kreatív civil tanfolyamra? Tényleg, hányan? Melinda, nézz utána, kérlek!

– Eddig összesen 263 fő, ebből 200 nő – jelenti SZABÓ ERVINNÉ a céges laptopjából felmerülve.

– Kétszáz nő...– nyögi NEMETSCHÉK. És a többi már a fülembé suttogja: – A TÁLTOS ezt nem bírja, ez sok neki. Úgy tűnik, ismét eljött a SZTAREC és a VÁNDORFILOZÓFUS ideje.

És a FIZETŐPINCÉR értékkel, amikor elem rakja újabb fröccsömet: – „Olyanok, mint a jól táplált, fickándozó lovak: mindegyik embertársa feleségére nyérít.” Jeremiás, 5:8.

Ám ekkor nyolcat üt az óra, az ajtók felpattannak, a fiatalok beözönlenek, és SZABÓ ERVINNÉ hangja cseng át a termen: – Üdvözlét mindenkinek, aki részt kíván enni az Ingyenes Civil Mentorszolgálati Programban. Örülök, hogy ily komoly számban megjelentek. Kérem, akik verseket hoztak, azok jobbra álljanak, akik prózával jelentkeztek, azok balra sorakozzanak fel. Aki pedig netán irodalmi igényű eszével jelentkezik, az esetleg annál a két asztalnál sorakozzon – int szemével kajánul felém és a teljesen elképedt VÁNDORFILOZÓFUS irányába.

Magam meg dacba duzzogom magam, és így kiáltok: – Elég ebből a debilitásból! Nem válllok senkit! Most ünnepeljük ARANY JÁNOS születésének 200-ik évfordulóját! Egy kevésbé ismert bordalával emlékezem meg róla, mely haláltánc egyben:

*Ez az élet egy tivornya:
Inni kell, ha rád jön sorja,
Az örömből, búbanatból,
Karcos borbul, kéj-zamatból.*

De erre már a TÁLTOS is felütődik, ledobja a kezében tartott kéziratokat, és elbődül: – Dejszen igaza van, minek ez az irodalmi komédia, nem leszek a szürkék mentorosa, iszok én is, a civil és vértelen ásványvíz el van vetve! Igyatok ti is! Aki szmúszit rendel, halál fia!

És amikor hajnal táján egy kopaszodó, menyétképű, középkorú irodalmár, vagyis az SZSZ inkognitóban érkező megfigyelője lép a terembe, azt kell látnia, hogy ifjak, öregek, mentorok és mentorálandók együtt henteregnék a padlaton, és kórusban ezt dalolják:

*De, ha végignézek romján:
Oly sivár, dúlt e tivornyám!
Mért nem ittam úgy, hogy jó-rég
Én is a pad alatt volnék?...*

Mire megvetően legyint: – Már a pad alatt vagytok mind, ott a helyetek. Csürhe-értelmiség. Tudtam én, hogy ebből a civil vircaftból a végén nem lesz semmi. Igyatok még, vedeljetek, állom az állami kasszából a cechet, ki vagytok és lesztek fizetve. A jövő nektek már rég véget ért. Ti vagytok a befejezett jövő – felkacag, kitépi a FIZETŐPINCÉR kezéből a 30-ik számlát, és én félrenyaklódva fejfelé még látom, amint kilép az ajtón, és eltűnik a hajnali ködben.

Bán Zoltán András (1954) irodalmár. Csont András néven zenei írásokat is publikál. Korábban a *Beszélő* és a *Magyar Narancs* szerkesztője. Legutolsó kötete: *Giccs*, Kalligram, 2016.